

Установа адукацыі
“Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”

СТ А Н А Ў Л Е Н Н Е

Электронны зборнік навуковых прац
студэнтаў і магістрантаў філалагічнага факультэта

Пад агульнай рэдакцыяй
кандыдата філалагічных навук, дацэнта *У. А. Сенькаўца*

Брэст
БрДУ імя А. С. Пушкіна
2020

ISBN 978-985-22-0121-6

© УА «Брэсцкі дзяржаўны
ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна», 2020

Аб выданні – 1, 2

УДК 81(082)
ББК 81я43

Рэцэнзенты:

дацэнт кафедры беларускай і рускай моў
УА «Брэсцкі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт»,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **З. М. Заіка**

дацэнт кафедры рускай літаратуры і журналістыкі
УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна»,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **С. С. Клундук**

Станаўленне [Электронны рэсурс] : электрон. зб. навук. прац студэнтаў і магістрантаў філал. фак. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; пад агул. рэд. У. А. Сенькаўца. – Брэст : БрДУ, 2020. – 156 с. – Рэжым доступу: <http://lib.brsu.by/node/1787>.
ISBN 978-985-22-0121-6.

Зборнік навуковых прац студэнтаў і магістрантаў філалагічнага факультэта Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта прысвечаны актуальным пытанням сучаснага літаратуразнаўства, лінгвістыкі і журналістыкі.

Адрасуецца студэнтам, аспірантам, настаўнікам, спецыялістам-філолагам.
Адказнасць за змест артыкулаў нясуць аўтары.
Распрацавана ў PDF-фармаце.

УДК 81(082)
ББК 81я43

Тэкставае навуковае электроннае выданне

Сістэмныя патрабаванні:

тып браўзера і версія любыя; хуткасць падключэння да інфармацыйна-тэлекамунікацыйных сетак любая; дадатковыя надстройкі да браўзера не патрабуюцца.

© УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна», 2020

2 –вытворча-тэхнічныя звесткі

- Выкарыстанае ПЗ: Windows 10, Microsoft Office 2013;
- адказны за выпуск Ж. М. Селюжыцкая, тэхнічны рэдактар У. А. Сенькавец, камп'ютарны набор і вёрстка У. А. Сенькавец;
- дата размяшчэння на сайце: 02.12.2020;
- аб'ём выдання: 1,14 Мб;
- вытворца: установа адукацыі «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна», 224016, г. Брэст, вул. Міцкевіча, 28. Тэл.: 8(0162) 21-70-55. E-mail: rio@brsu.brest.by.

ЗМЕСТ

Арэшка Ю. Праблемна-тэматычны дыяпазон кнігі Васіля Быкава “Доўгая дарога дадому”	6
Афанасовіч А. Языковая картина мира как национально-культурное наследие.....	10
Багацеева Я. Дзіцячая журналістыка: агляд айчынных даследаванняў	13
Барысевіч М. Асаблівасці фразеаўжывання ў тэкстах Барыса Сачанкі	16
Бондарь В. Проблемно-тематическое поле республиканских новостей в программе «Навіны рэгіёна»	18
Бут-Гусаім А. Функции интертекста в публицистическом дискурсе современных интернет-СМИ Брестчины.....	22
Буцкевич В. Дизайн региональной газеты в период 1950–1960 годов	25
Вабішчэвіч В. Тыпы фразеалагізмаў у дыялектным кантэксте	31
Вецік Я. Палескія ўстойлівыя адзінкі: сродкі стварэння іроніі	35
Герасімава А. Проза Міхася Стральцова ў ацэнках літаратуразнаўцаў	37
Герасімава А. Фразеалагізмы ў творах Міхася Стральцова.....	41
Глушэня І. Прэцэдэнтны загаловак у беларускамоўных тэкстах сучасных СМІ	45
Добыш А. Беларуская драматургія другой паловы ХХ – ХХІ стагоддзя: тэндэнцыі развіцця, жанрава-стылёвыя дамінанты	48
Жегждрин З. Семейная проблематика в контенте газеты «Вечерний Брест».....	52
Іванюк М. Моўныя скарбы Бацькаўшчыны.....	54
Канановіч П. Праблемна-тэматычны дыяпазон твораў В. Быкава апошняга перыяду творчасці.....	56
Канановіч П. Творчасць Васіля Быкава ў кантэксте беларускай літаратуры і літаратуразнаўства.....	58
Карачун Г. Структурныя тыпы прыказак і прымавак у літаратурным кантэксте	62
Карнялюк А. Формулы звароту ў беларускім маўленчым этыкеце.....	70
Клундук В. Функционирование интертекстуальных единиц на страницах газет	73
Кучарэнка А. Характарыстычныя фразеалагізмы ў творах берасцейскіх пісьменнікаў.....	76
Кушнікова Ю. «Ты был поэт – ты стал пророк...»: Ф. И. Тютчев – А. Мицкевичу.....	80
Ліпская К. Тропы ў тэкстах В. Жушмы: семантычна-функцыянальны аспект.....	84
Лісагір А. Лінгвакультуралагічныя ўласцівасці ўрбананіміі.....	87

Ломаско Я. Авторские коммуникативные стратегии в современных белорусских СМИ	90
Макарэвіч В. Эпітэты ў творах Янкі Брыля.....	93
Місько Г. Тапанімічны матэрыял праз прызму лінгвакультуралогіі.....	96
Міхеева К. Фразеалагічныя адзінкі з кампанентамі-фітонамамі	98
Назарук К. Сцепаніда і Пятрок Багацькі: маштабнасць характараў галоўных герояў аповесці В. Быкава “Знак бяды”	99
Оджарова М., Смаль В. Женский публицистический дискурс	103
Палюховіч К. Палессе вачыма А. Кіркора (па “Жывапіснай Расіі”).....	107
Пашкавец Н. Структурна-семантычны аналіз лексемы “глеба”: мастацкі кантэкст	111
Пракопчык Р. Онім як аб’ект даследавання.....	112
Пукала В. Шматпланавасць рамана У. Караткевіча “Нельга забыць”	114
Сергеева М. Основное содержание работы пресс-службы	119
Силюк Ю. Анализ газетных заголовков в областной прессе	121
Сильвестрова Т. Лингвистическая организация авторских колонок	124
Сильвестрова Т. Стилистические особенности авторской колонки в периодической печати Беларуси.....	127
Сярко М. “Верамейкаўская” хроніка Івана Чыгрынава.....	131
Сячко А. Канцэпт як сродак прэзентацыі карціны свету.....	134
Фурсевіч А. Францішак Аляхновіч як адзін з пачынальнікаў дакументальна-мастацкай прозы ў беларускай літаратуры.....	136
Хван Джон Хва. Корейская пресса в ретроспекции и перспективе	138
Хван Джон Хва. Республика Беларусь и Республика Корея: дипломатические отношения и сотрудничество.....	142
Шпарло В. История радиовещания на Брестчине и «Радио Брест»	145
Шэмет Н., Патапчук І. Гісторыя Наваградскага княства ў лютэрку іменаслову рамана Генрыха Далідовіча “Кліч роднага звона”	149
Яцкевич Т. Черты романа воспитания в романе М. Петросян «Дом, в котором...».....	153

Ю. В. АРЭШКА

**ПРАБЛЕМНА-ТЭМАТЫЧНЫ ДЫЯПАЗОН
КНІГІ ВАСІЛЯ БЫКАВА “ДОЎГАЯ ДАРОГА ДАДОМУ”**

Асоба Васіля Уладзіміравіча Быкава ў развіцці і станаўленні айчыннай літаратуры займае пачэснае месца. Літаратуразнаўца М. Тычына трапна адзначае, што з імем Васіля Быкава “звязваецца ўяўленне аб пісьменніку, які некалькі дзесяцігоддзяў адкрываў свету праўду пра тое, што такое сучасная вайна ў яе сапраўдным абліччы” [3, с. 640]. Пажыццёвым дэвізам Васіля Быкава было “служэнне праўдзе адзінай”. Гэта стала вызначальным, скразным у грамадскай дзейнасці і мастацкай творчасці пісьменніка.

Ідэя “служэння праўдзе адзінай” выразна праяўляецца і ў быкаўскай аўтабіяграфічнай кнізе “Доўгая дарога дадому”, якая займае важнае месца ў літаратурных здабытках творцы. Выданне змясціла ў сабе ўспаміны аўтара ад дзяцінства і да сталага ўзросту. Праца над імі пісьменнікам была распачата ў 90-х гадах XX стагоддзя ў Мінску, працягнута ў Германіі (спачатку ў Берліне, пасля ў Франкфурце-на-Майне). Там вясной 2002 года мемуары былі дапісаны, і 19 сакавіка даслана дыскета з тэкстам А. Лукашуку на радыё “Свабода”. Васіль Быкаў адзначаў, што кніга ўспамінаў пісалася толькі па памяці, без наяўнасці ранейшых пісьмовых нататкаў: “Гэта, канешне, дрэнна, бо там нейкі архіў, нейкія матэрыялы – у мяне ж з сабой іх не было, яны засталіся ў Менску. Таму, калі я ўзяўся пісаць, у мяне нічога не было, апрача маёй галавы. І таму я пісаў толькі тое, што я памятаў. Тое, што я забыўся або памятаў няцвёрда, гэта ў асноўным адносіцца да лічбаў, да храналёгіі. Тут, вядома, мае ўспаміны вельмі безабаронныя” [2, с. 550].

Па зместавай напоўненасці “Доўгая дарога дадому” нагадвае шматступеньчатую сістэму, дзе кожная наступная прыступка падымае таленавітага прэзаіка бліжэй да жаданага апірышча. Першай вызначальнай прыступкай, на якую будуць накладвацца астатнія прыступкі пошукаў сваёй сутнасці, для пісьменніка стала дзяцінства. Сум ды горыч выклікалі ў Васіля Быкава згадкі гадоў маленства: “Вядома ж, як у калгасах было – голад, прыгонная праца, рэпрэсіі... Жалезнай хадой ішло раскулачванне” [2, с. 26]. З вялікай натугай людзі чакалі вясны і лета, калі можна было хоць крыху збіць голад, падмацавацца першай бульбачкай, якая была своеасаблівым ратункам жыцця сялян. Бадай што адзіным ратункам ад цяжкай працы і ледзь не штодзённага голаду для Васіля было чытанне кніг, з якімі ён пазнаёміўся ў школе і якія сталі надзейнымі сябрамі. Так, на прыступцы дзяцінства будучы пісьменнік зведаў і голад, і фізічна

складаную працу, і страшную калектывізацыю, але былі там і кнігі, ад якіх душа пачынала квітнець.

Наступнай вырашальнай прыступкай у лёсе Васіля Быкава стала юнацтва. Як паказваюць успаміны, хлопец на гэтым этапе свайго сталення дакладна разумеў, што не хоча, каб ягонае жыццё абмяжоўвалася цяжкай працай на зямлі (калі ў выніку ў руках нічога не маеш), а хоча шукаць сваё прызначэнне ў мастацтве. На далейшы лёс юнака паўплываў новы местачковы піянерважаты, які паступіў у Віцебскае мастацкае вучылішча. Адночы неспадзяваным аповедам піянерважаты запаліў у сэрцы хлопца надзею на лепшае жыццё. Не марудзячы, Васіль забірае свой вучнёўскі табель са школы і падае дакументы ў вучылішча, залічваецца спачатку на мастацкае аддзяленне, пасля на скульптурнае. Аднак вучоба працягнулася не доўга: “Увосень саракавога году аб’явілі «радасную» навіну: пастановай ураду стыпендыі адмяняюцца, за ўсе матэрыялы і падручнікі трэба плаціць. Як было жыць, ня толькі вучыцца? Groшай мне з дому ніколі не прысылалі, ды я і не прасіў” [2, с. 38]. Пасля няўдалых спробаў папрацаваць юнак залічваецца ў новаарганізаваную школу прафесійнага навучання (ФЗН), дзе вучыліся “на будаўнікоў: муляры, бетоншчыкі, арматуршчыкі – усё дужа далёкае ад мастацтва. Мастацтва рабілася ўсё больш недаступным” [2, с. 39]. Пасля выпуску малады Быкаў трапіў на Украіну, у горад Шостку. Ён хацеў паступіць у індустрыяльны інстытут. Аднак выбухнула вайна і перакрэсліла ўсе планы.

Знаёмства з аўтабіяграфічнай кнігай паказвае, якой страшнай, хісткай з’яўлялася для юнака прыступка жыцця, што выбудоўвалася падчас вайны, аддаленая ад радзімы. Літаральна з 17-гадовага ўзросту Васілю Быкаву давялося адчуць на сабе жорсткасць, бязлітаснасць ваенных дзеянняў, якія былі распачаты лідарамі краін дзеля пашырэння сваёй улады. Аднак у бой уступалі не высокапастаўленыя чыноўнікі, а юнакі (якія прыйшлі на фронт ледзь не пасля школьнай парты і былі вымушаны браць зброю ў рукі, забіваць такіх жа, можа, нават і невінаватых, людзей толькі з-за таго, што так было загадана. І гэтыя чыстыя юнацкія гады павінны былі запэцкацца крывёю. А ўсе яны хацелі жыць, вучыцца і станавіцца самастойнымі асобамі, маладыя ды дарослыя мужчыны, на радзіме якіх чакала сям’я, дзеці, праца, звыклыя клопаты. Вырваныя са звычайнага для іх жыцця, гэтыя людзі былі кінуты ў крывавае, бязлітаснае ваеннае вір. Так узгадвае Васіль Быкаў ваенны час: “Тэхнікі ніякай. Затое ёсць салдацкія рукі – безадмоўныя і бясплатныя. Яны ўсё могуць. Галоўнае для генералаў – загадаць! А як вядома, загад начальніка – закон для падначаленых” [2, с. 148].

Пры апісанні “далёкаўсходняга адрэзка жыцця”, калі давялося служыць на Курылах, пісьменнікам закранаецца праблема адарванасці

ад радзімы і рэакцыі на гэта людзей: “Беларусь мроілася ў няўяўнай далечы, ад якой часьцяком сьціскалася сэрца. І ня толькі ў мяне... Жахлівая адарванасць ад звыклага побыту, адзінота, выкінутасць з цывілізаванага (эўрапейскага) сьвету былі тою псыхалягічнай прычынай, што некаторым чуйным натурам не давала жыць” [2, с. 135].

Новай прыступкай у жыцці Васіля Быкава стала вяртанне са службы на Сахаліне на родную зямлю, у Гродна, дзе з цягам часу з немалымі намаганнямі заняў месца ў сакратарыяце рэдакцыі газеты “Гродзенская праўда”. Менавіта ў гэтай рэдакцыі засведчаны першыя надрукаваныя творы Васіля Быкава, якія былі з прыязнасцю сустрэты чытачамі. З цягам часу, пад уплывам палітычных зрухаў у краіне, пачало мяняцца стаўленне да літаратуры, погляд на вайну, пра што праявіў піша: “У краіне паяўлялася новая літаратура з новым бачаньнем сьвету. І, у прыватнасці, мінула вайны. Галоўнай ідэяна-мастацкай адметнасцю гэтай літаратуры стала прызнаньне наяўнасці на вайне ня толькі зьнешняга, так бы мовіць, ворага – нямецкага фашыста, але і кагосьці ўнутранага, мала за немца лепшага. Раней гэта быў проста здраднік, часам трус, дзээртыр. Цяпер стаў яшчэ і перастрахоўшчык, кар’ерыст, эгаіст” [2, с. 176–177]. Аўтар адзначае, што з’яўленне ў літаратуры вобразаў “злачынцы-асабіста”, “недацёпы-палітрука” [2, с. 177] было з дастатковым энтузіязмам прынята крытыкай, хоць і не ўсе падтрымалі. Некаторыя пагрозліва, з перасцярогай ставіліся да такога выкрыцця, таму многія тагачасныя быкаўскія творы падпадалі пад жорсткую крытыку, пад забарону друку.

Шмат увагі ў аўтабіяграфічнай кнізе Васіль Быкаў адводзіць гісторыі стварэння некаторых ягоных твораў і іх шляху да чытача. Згодна з прызнаннем пісьменніка, яго асабліва цікавіла праблема духоўнага подзвігу: “Літаратура сацрэалізму замусоліла подзвіг у імя радзімы, партыі і Сталіна, абыходзячы ўсю складаную разнастайнасць тае зьявы. Подзвігі бессаромна і рэгулярна сачыняліся ў мэтах прапаганды, як у час вайны, так і міру” [2, с. 273]. Праявіў даводзіць, што калі ў мірным звычайным жыцці асоба ахвяруе сваім жыццём, каб выратаваць іншых, яна ўчыняе подзвіг духу.

Пісьменнік перакананы, што чалавек становіцца вартаснай асобай сярод высокамаральных, шчырых людзей. Кніга “Доўгая дарога дадому” ўзнаўляе імёны тых, хто меў дачыненне да фарміравання, развіцця і стаўлення Васіля Быкава як асобы і як таленавітага пісьменніка. Сярод такіх людзей былі і тыя, хто падбадзёрваў, падтрымліваў у цяжкую хвіліну (а іх было нямала), і тыя, хто выкрышталізоўваў сваёй крытыкай талент праявіка. З аднымі пісьменнік збліжаўся духоўна, бо каля іх жыла “праўда адзіная”, а ад іншых аддаляўся, бо не мог трымаць крыўлення душой.

Значную частку кнігі займаюць развагі Васіля Быкава пра грамадска-палітычны лад савецкай краіны, акрэслены яе кіраўнікамі. Улада, на думку празаіка, уяўлялася “сыцяной, для якой не існуе нічога, апроч іхняй звыродлівай ідэі – улады на грунце марксызму-ленінізму. Дзеля яе чысьціні і нязрушнасці яны гатовы ахвяраваць чалавецтвам” [2, с. 373]. І толькі магутны народны дух, на думку пісьменніка, мог супрацьстаяць хвалям палітычнай жорсткасці, эгаістычнасці.

“Свабода – найбольшая маральна-фізічная каштоўнасць, дадзеная кожнай жывой істоце фактам яе нараджэння” [2, с. 423], – лічыў Васіль Быкаў і адводзіў гэтай праблеме значную частку сваёй мемуарнай прозы. Пісьменнік выказвае думку, што ўсе жывыя істоты карыстаюцца каштоўнасцю волі, жывуць ёй, а чалавеку сваёй свабоды мала, ён хоча забраць волю іншых і сам не заўважае, што апантаны такой думкай, звыкаецца, чарнее ўнутрана, страчвае прыродны дар свабоды, прыстасоўваецца дзеля біялагічнага існавання, становіцца “часткай натоўпу, грамадства, электарату – такім, як усе” [2, с. 423]. Ярка акрэсліваецца ў творы ідэя аб’яднання, згуртавання і ўзаемападтрымкі, якія, паводле Быкава, дапамогуць выжыць чалавецтву, хоць пры гэтым, “мабыць, кожнаму свой шлях да свабоды наканавана прайсці асобна” [2, с. 425].

Пазнаёміўшыся з аўтабіяграфічнай кнігай Васіля Быкава “Доўгая дарога дадому”, удалося выявіць шматграннасць праблемна-тэматычнага дыяпазону, аднак адлюстраваны ў творы не канкрэтныя з’явы ці падзеі, а жыццё чалавека з пачуццямі, перажываннямі, дасягненнямі і паражэннямі. Васілю Быкаву на высокіх пачуццёвым і мастацкім узроўнях удалося перадаць асаблівасці грамадскага жыцця, светапоглядныя каштоўнасці і маральныя арыенціры.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Бугаёў, Д. Праўда і мужнасць таленту : выбранае : кніга пра Васіля Быкава ; Артыкулы. Дыялог / Д. Бугаёў ; прадм. І. Чыгрынава. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 414 с.
2. Быкаў, В. Поўны збор твораў. У 14 т. Т. 8. Мемуарная проза / В. Быкаў. – Мінск : Саюз беларус. пісьменнікаў ; М. : Врэмя, 2009. – 576 с.
3. Тычына, М. Васіль Быкаў / М. Тычына // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. У 4 т. Т. 3 / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Янкі Купалы. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – С. 640–687.

А. АФАНАСОВИЧ

**ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА
КАК НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ**

Представление человека об окружающем мире складывается в процессе его взаимодействия с этим миром, при этом язык обуславливает характер мышления, способ познания мира, влияет на сознание и поведение человека. Результатом взаимодействия человека с окружающим миром является формирование картины мира в сознании человека. Понятие языковой картины мира разрабатывалось такими лингвистами, как В. фон Гумбольдт, А. А. Потебня, Ю. Д. Апресян и др. Картина мира является результатом переработки информации о человеке и окружающем его мире. Следует отметить, что картина мира представляет собой не просто набор отражений предметов, процессов, свойств и т. д., она включает в себя также и субъективное мнение человека по отношению к воспринимаемым и отображаемым им предметам. Следовательно, картина мира всегда детерминирована историческим периодом, социальным статусом отражающего субъекта, даже его характером.

Картина мира, фиксируемая фразеологическими средствами языка и рассматриваемая как языковой феномен национально-культурного наследия, является фразеологической картиной мира.

Фразеология современного русского языка, как и всякого другого, представляет собой глубоко своеобразное явление, имеет ярко национально-русский характер. Составляющие ее фразеологические обороты в своем большинстве дословно не переводятся на другие языки и при переводе должны заменяться однозначными выражениями, имеющими ту же сферу употребления и стилистическую окраску. Поэтому при изучении фразеологической системы современного литературного языка следует учитывать характер лексического состава фразеологических оборотов, т. е. специфические особенности слов, образующих фразеологические обороты как определенные языковые единицы.

С точки зрения семантической слитности выделяют четыре группы фразеологических оборотов: фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания и фразеологические выражения. Как отмечают в своих работах именитые исследователи языка Ю. Д. Апресян, В. Н. Телия, А. Вежбицкая, фразеологизмы могут рассказать об историческом взаимодействии тех или иных народов, о сходстве и различиях в обычаях народов, подкрепить и пояснить отдельные этнические стереотипы. Неоспоримо для нас, носителей языка, фразеологические единицы являются элементом наивной картины мира,

которая присутствует в сознании каждого человека и может отличаться в зависимости от этнических и языковых факторов. Исследование фразеологизмов представляет интерес не только со структурной, собственно лингвистической точки зрения, но и с точки зрения психолингвистики, этнографии, культурологии и антропологии.

Под этнонимом мы понимаем названия наций, народов, народностей, племен, племенных союзов, родов и других этнических общностей (этносов). Согласно нашей гипотезе, описание фразеологизмов на материале трех мировых языков (английского, французского, русского) должно отразить культурное своеобразие языковой картины мира носителей этих языков, их взглядов на исторический процесс и подтвердить либо опровергнуть определенные этнические стереотипы, по сей день существующие в обществе (например, англичане чопорные, итальянцы вспыльчивые и т. д.).

Описывая в разных языках фразеологизмы с компонентом-этнонимом, можно выделить ряд общих языковых черт:

- большинство фразеологизмов с компонентом-этнонимом сформировалось как результат установленной/неустановленной коммуникации с народом другой страны. Они нередко обладают яркой образностью и выражают отношение носителей языка к другой культуре;

- большинство фразеологизмов группы содержит этноним, называющий географически соседствующие народы, с которыми носители языка исторически имели политические, торговые, культурные связи. Например, в английском языке преобладают фразеологизмы с этнонимом *Dutch* – голландский, что обусловлено историческими событиями. В XVII веке Англия и Голландия вели борьбу за первенство на морских просторах. В английском языке за фразеологизмом с этнонимом *Dutch* закрепились негативные коннотации, нередко фразеологизмы с этим компонентом обозначают невыгодное, в том числе финансово, предприятие, разорительную затею, дешевку, пустышку:

Dutch act – самоубийство [4, с. 29]; *Dutch action* – «голландский аукцион»: аукцион, на котором цены постепенно снижаются, пока не найдется покупатель [4, с. 53]; *Dutch comfort* – слабое утешение [4, с. 230]; *Cat's (DUTCH) concert* – кошачий концерт [4, с. 170]; кто в лес, кто по дрова; *In Dutch (with)* – в немилости [4, с. 231]; *One's old Dutch* – жена, старуха [4, с. 552].

Восприятие голландского в английском языке близко восприятию и характеристике цыганского в русской фразеологии, где цыганское также обозначает нечто ненастоящее, мнимо ценное, поддельное: *Dutch gold* (фольга) – цыганское, бурлацкое солнышко – Луна; цыганский пот

прошиб – замерзнуть; цыганский загар; цыганская жара; цыганский барон; цыганский дождь (закарп.); Циганско лято (болг.) – бабье лето [6, с. 445].

Французские фразеологизмы с компонентом *Allemand, prussien* – ‘немецкий, прусский’ иллюстрируют сложные отношения Франции с Германией во времена франко-прусской войны: *querelle d’Allemand* – пустая ссора, ссора из-за пустяков, из-за выеденного яйца, умышленно затеянная ссора [Гак 2005: с. 1296]; *tourner comme une toupie d’Allemande* – вертеться как юла, подчиняться во всем [Гак 2005: с. 1520].

Многие фразеологизмы не утратили этимологической связи с конкретным историческим событием (швед под Полтавой, путь из варяг в греки, *batir de schateaux en Espagne* ‘строить воздушные замки’ (выражение, связанное со средневековым героическим эпосом «Chansons de Geste», герои которого, рыцари, получали в личное владение еще не завоеванные замки в Испании).

Небольшая группа фразеологизмов с компонентом-этнонимом является по происхождению библеизмами и имеет схожее строение во всех трех исследуемых языках. Например, *добрый самарянин, Вечный жид*.

В ходе исследования мы описали, проанализировали и сопоставили большое количество фразеологических единиц с компонентом-этнонимом, извлеченных из фразеологических словарей русского, английского и французского языков. Как и предполагалось, нам удалось выявить закономерности в функционировании фразеологизмов с этнонимом в различных языках. Можно сказать, что выбор этнонима в них неслучаен, а обусловлен прежде всего экстралингвистическими факторами, в частности соседством с обозначенным в этнониме народом, исторической судьбой этого соседства, а также наиболее яркими событиями истории, которые, кстати, могут быть весьма удалены по времени (к примеру, первые страницы колонизации Америки). В зависимости от продуктивности, плодотворности соседства различается и коннотация этнонимов: так, норманнские завоевания оставили скорее отрицательное представление о французах в языке англичан и об англичанах в языке французов.

По фразеологизмам можно судить о стереотипах, которые складываются в сознании различных народов друг о друге и о самих себе: так, русские с точки зрения французов предстают удалыми и лихими людьми, которым «море по колено». Интересно, что сами русские, не отказывая себе в храбрости и удали, самокритично отмечают и свои не самые лучшие стороны – излишнюю безалаберность, непредсказуемость, которые не всегда идут на пользу делу.

К сожалению, сегодня фразеологизмы в повседневной речи используются мало, немногие носители языка могут похвастаться знанием и абсолютным пониманием значения фразеологизмов. Однако, исследовав

данную тему, лишней раз убедилась, что без фразеологизмов нельзя понять родной (да и иностранный) язык, народ, устами которого язык создавался, а значит, и себя.

Список использованной литературы

1. Амосова, Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 208 с.
2. Апресян, Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
3. Телия, В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки рус. культуры», 1996. – 288 с.
4. Кунин, А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М. : Рус. яз., 1984. – 945 с.
5. Михельсон, М. И. Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии / М. И. Михельсон. – СПб., 1902.
6. Бирих, А. К. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.
7. Панин, В. В. Этнические стереотипы в английском языке [Электронный ресурс] / В. В. Панин. – Режим доступа: <http://frgf.utmn.ru/mag/22/47>.
8. Виноградов, В. В. Русский язык: грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1972. – 614 с.
9. Леонтьев, А. А. Языковое сознание и образ мира / А. А. Леонтьев // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М. : Наука, 1993.
10. Мелерович, А. М. Фразеологизмы в русской речи : словарь / А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко. – М. : Рус. словари, 1997. – 863 с.
11. Копыленко, М. М. Очерки по общей фразеологии / М. М. Копыленко, З. Д. Попова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 141 с.

Я. БАГАЦЕЕВА

ДЗІЦЯЧАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА: АГЛЯД АЙЧЫННЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ

Навуковы патэнцыял нацыі ў большасці сваёй залежыць ад узроўню адукаванасці яе дзяцей. Развіццю маладога пакалення дапамагае не толькі сістэма адукацыі, але і сістэма сродкаў масавай інфармацыі. Сучасныя дзеці, дзякуючы тэхнічнаму прагрэсу, валодаюць так званым “кліпавым мысленнем”, якое дазваляе ім вокамгненна ўспрымаць і асэнсоўваць інфармацыю. Глобальны характар пашырэння інфармацыі, пранікнення новых камунікацыйных тэхналогій ва ўсе сферы чалавечай дзейнасці пацягнуў за сабой значныя змены ў сектары СМІ для дзяцей.

Для мадэрнізацыі дзіцячай журналістыкі, новага погляду на вывучэнне яе тэорыі і практыкі неабходна комплекснае вывучэнне тэхналагічных, сацыякультурных і палітычна-эканамічных умоў, што аказваюць уплыў на спецыфіку развіцця сучаснай дзіцячай журналістыкі. Патрабуецца пошук новых стратэгий развіцця дзіцячых медыя з улікам канкрэтных трансфармацый медыяпрасторы Беларусі.

Аналізуючы айчынныя дасягненні ў даследаванні дзіцячых сродкаў масавай інфармацыі, можна вылучыць накірункі, што адрозніваюцца адзін ад аднаго аспектамі аналізу, метадалогіяй сістэмных і тыпалагічных прадметаў навуковага пазнання.

Выбар медыя. М. Анікіна ў даследаванні “Моладзевая аўдыторыя друку: чытанне ва ўмовах развіцця Інтэрнэту” [4, л. 40] дае аналіз змен інфармацыйных паводзін грамадства і тлумачыць, што дзеці, якія адаптуюцца да новых медыя хутчэй за ўсіх, аддаюць перавагу менавіта хуткасці і дасціпнасці інтэрнэту.

Аксіялогія. Выхаваўчыя трансфармацыі дзяцей і падлеткаў, змена вектараў іх зацікаўленняў, каштоўнасцяў і матываў паводзін характарызуюцца ў працах Е. Брэвай [9], Н. Дабрынінай [10], Н. Касілавай [11], І. Цімафеевай [12], В. Чудзінавай [13]. Разам са зменай медыя мяняецца і механізм чытання традыцыйных перыядычных выданняў, якія цяпер даступныя ў вэб-фармаце. Актыўна вывучаюцца сацыякультурныя і інфармацыйна-камунікацыйныя фактары, якія ўплываюць на чытанне дзяцей, разрыў культурных сувязяў паміж малодшым і старэйшым пакаленнямі, адрозненні іх літаратурнага вопыту і жыццёвых каштоўнасцяў.

Гістарычны падыход. Аналізу камсамольскага і дзіцячага савецкага друку пад кіраўніцтвам сацыялістычнага грамадскага ладу прысвечана работа В. Ганічава “Моладзевы друк: гісторыя, тэорыя, практыка” [1]. Аўтар надае ўвагу праблемам станаўлення моладзевага друку Беларусі і ідэйна-палітычнаму выхаванню дзяцей. Таксама вывучаюцца і разглядаюцца вынікі аналізу заканамернасцяў развіцця дзіцячай журналістыкі, асаблівасцяў структуры і зместавага напаўнення часопісаў для дзіцячай аўдыторыі на розных этапах іх эвалюцыі і да канца XX стагоддзя, фарміраванне анталагічнага базісу вывучэння дзіцячых сродкаў масавай інфармацыі.

Дыскурс. Сегмент дзіцячых СМІ Беларусі і працэсы развіцця журналістыкі фарміруюць новую дыскурсную медыяпрасторы. Фарміраванне новага дыскурсу звязана з вывучэннем лінгвістычнага кірунку даследаванняў сучасных масмедыя. Заснавальнік беларускай навуковай школы дыскурснага аналізу СМІ В. Іўчанкаў дэтальна даследуе арганізацыю публіцыстычнага тэксту, дыскурс сродкаў масавай інфармацыі

ў сацыяльным, кагнітыўным і прагматычным аспектах [14]. Ролю фотаздымкаў і ілюстрацый як кампанента крэалізаванага медыятэксту і іх узаема сувязі з вербальным тэкстам і асаблівасцямі ўспрымання дзецьмі вывучае К. Сітнікава [18].

Разнастайнасць асноўных кірункаў медыяаналізу дзіцячай журналістыкі ўяўляе сабою шматаспектную сістэму навуковых даследаванняў беларускіх, расійскіх і ўкраінскіх тэарэтыкаў. Журналістыка для дзяцей разглядаецца з вузкіх пунктаў погляду. Аднак ніводны асобна ўзяты аспект навуковага аналізу не раскрывае цалкам прадмет вывучэння, комплексна не адлюстроўвае звесткі пра яго. Дынамічныя змены, што адбываюцца ў сучаснай медыясістэме ў цэлым і ў дзіцячай медыясферы ў прыватнасці, абумоўліваюць патрэбу разгледзець медыя для маладога пакалення як сукупнасць сродкаў масавай інфармацыі, спосабаў яе трансляцыі для аўдыторыі і ўтварэнне дзіцячымі СМІ адметнага медыясяроддзя на платформе міждысцыплінарнага сінтэзу для далейшага пашырэння тэорыі беларускай дзіцячай журналістыкі.

Сёння ў айчыннай тэорыі дзіцячай журналістыкі наспела патрэба актуалізацыі сістэмнага падыходу да вывучэння медыя для дзяцей. Неабходна сфармуляваць новыя прынцыпы і стратэгіі сістэматызацыі беларускіх СМІ для аўдыторыі дашкольнага, малодшага, сярэдняга і старэйшага школьнага ўзростаў; разгледзець дзіцячыя медыя з пункту гледжання цэласнасці медыясістэмы, сукупнасці прынцыпаў, фактараў і крытэрыяў яе фарміравання; прааналізаваць дзіцячыя медыя суб'екты ў сучаснай інфармацыйнай сферы Беларусі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Ганичев, В. Н. Молодежная печать: история, теория, практика / В. Н. Ганичев. – М. : Мысль, 1976. – 286 с.
2. Слука, О. Г. Голос революционной молодежи: проблемы становления и развития молодежной печати Белоруссии / О. Г. Слука. – Минск : Белорус. гос. ун-т, 1978. – 141 с.
3. Слука, О. Г. Комсомольская строка: проблемы идейно-политического воспитания в молодежной печати Белоруссии / О. Г. Слука. – Минск : Университетское, 1984. – 125 с.
4. Аникина, М. А. Молодежная аудитория печати: чтение в условиях развития Интернета : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / М. А. Аникина. – М., 2006. – 203 л.
5. Жилавская, И. В. Оптимизация взаимодействия СМИ и молодежной аудитории на основе медиаобразовательных стратегий и технологий : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / И. В. Жилавская. – М., 2008. – 232 л.
6. Загидуллина, М. В. Подростки: чтение и Интернет в повседневной жизни / М. В. Загидуллина // Социол. исследования. – 2016. – № 5. – С. 115–123.
7. Бутенко, И. А. Читатели и чтение на исходе XX века: социологические аспекты / И. А. Бутенко. – М. : Наука, 1997. – 132 с.

8. Цымбаленко, С. Б. Акмеологические основания развития подрастающего поколения в системе информационно-коммуникативных взаимодействий : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 19.00.13 / С. Б. Цымбаленко. – М., 2012. – 69 с.

9. Бреева, Е. Б. Дети в современном обществе / Е. Б. Бреева. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 211 с.

10. Добрынина, Н. Е. Изучение читателей-детей и подростков в России XIX–XX вв. : учеб. пособие / Н. Е. Добрынина. – М. : Шк. б-ка, 2006. – 138 с.

11. Касілава, Н. М. Чытанне дзяцей у лютэрку бібліятэчнай сацыялогіі. Вопыт НББ па даследаванню структуры і дынамікі чытання дзяцей і падлеткаў Беларусі / Н. М. Касілава // Навукова-даследчая дзейнасць Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі на мяжы стагоддзяў : зб. навук. прац / склад. Л. Г. Кірухіна ; рэдкал.: Г. М. Алейнік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2002. – С. 124–127.

12. Тимофеева, И. Н. Дети. Время. Книга : пособие / И. Н. Тимофеева. – М. : Рус. шк. библ. асоц., 2009. – 407 с.

13. Чудинова, В. П. Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде / В. П. Чудинова. – М. : Шк. б-ка, 2004. – 336 с.

14. Ивченков, В. И. Дискурс белорусских СМИ. Организация публицистического текста / В. И. Ивченков. – Минск : БГУ, 2003. – 257 с.

15. Маругина, Н. И. Дискурсивно-тематическая направленность детского журнала XVIII–XX вв. / Н. И. Маругина // Язык и культура. – 2011. – № 2. – С. 29–35.

16. Сыромля, Н. Н. Функционирование паралингвистических средств в медиатексте (на материале детских журналов) / Н. Н. Сыромля // Мовні і концептуальні карціны свету. – 2014. – Вып. 47 (2). – С. 370–378.

17. Вяткина, А. А. Формирование коммуникативного пространства ребенка раннего дошкольного возраста в медийном дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / А. А. Вяткина ; Моск. гор. пед. ун-т. – М., 2013. – 24 с.

18. Ситникова, Е. В. Иллюстрация как визуальный компонент контента детских изданий / Е. В. Ситникова // Филол. науки. Вопр. теории и практики. – 2016. – № 2. – С. 62–68.

М. БАРЫСЕВІЧ

АСАБЛІВАСЦІ ФРАЗЕАЎЖЫВАННЯ Ё ТВОРАХ БАРЫСА САЧАНКІ

Проза Барыса Сачанкі – арыгінальнае мастацтва слова з пэўнымі адметнасцямі арганізацыі моўнага матэрыялу, сярод якіх асаблівасці фразеаўжывання з’яўляюцца прыкметным складнікам ідыястылю. Проза пісьменніка вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем устойлівых выразаў, што ў тэкстах перадаюць найперш адметнасць жывога маўлення. Трэба адзначыць частае ўжыванне ў тэкстах празаіка асобных разрадаў функцыянальна замацаваных за пэўным стылем фразеалагічных адзінак – размоўных і прастамоўных, а таксама функцыянальна не замацаваных за пэўным стылем фразеалагізмаў, што абумоўлена найперш

тэмам і твораў, у якіх апісваецца жыццё сялян Беларусі, барацьба супраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў, маральныя праблемы вясковага і гарадскога жыцця, адносіны паміж бацькамі і дзецьмі, каханне.

У групе функцыянальна замацаваных фразеалагізмаў выдзяляюцца кніжныя, размоўныя і прастамоўныя. Размоўныя фразеалагізмы найчасцей называюць і характарызуюць дзеянні персанажаў, але могуць перадаваць і ўнутраны стан чалавека, напрыклад: *Мне гэта таксама не на радасць* ('не дае задавальнення, не прыносіць шчасця, радасці') [1, с. 6]; *...яны <вочы> былі прыгожыя, карыя, як у Лявона, нічога не выдавалі, што носіць у сэрцы хлопец* ('хто-небудзь адчувае той ці іншы душэўны стан') [1, с. 98]; *І гэта трывожыла – баяўся Андрэй, каб пад гарачую руку не было выкінута лепшае, заменена на горшае* ('у стане расхваляванасці, раздражнення, запалоханасці і пад.') [1, с. 7]. Прастамоўныя фразеалагізмы належаць да найбольш зніжанай часткі фразеалагічнага фонду. У мастацкіх творах Барыса Сачанкі яны складаюць прыкладна 6–8 %. Такія фразеалагічныя адзінкі рэалізуюцца звычайна ў мове персанажаў, напрыклад: – *Гэта ж ліха ведае што* ('невядома (хто, што, колькі, як, адкуль)') [2, с. 7]. Выпадкі ўжывання кніжных фразеалагізмаў адзінкавыя: *Галя ў сілу такіх цяжкіх абставін не вытрымала, вырашыла вярнуцца назад* ('з-за чаго-небудзь, у выніку чаго-небудзь') [2, с. 453]; – *Яе ж ніхто не бачыць дома. Асабліва з прыходам вясны, цяпла. Не, не проста так яе чэрыціносяць, пабачыце* ('хто-н. недарэчы, не ў пару ходзіць, бадзяецца дзе-н.') [2, с. 77].

Разрад функцыянальна не замацаваных за пэўным стылем фразеалагічных адзінак у мастацкіх творах пісьменніка займае не менш значнае месца, чым разрад функцыянальна замацаваных: яны характарызуюць паводзіны чалавека, яго душэўны стан, эмацыянальны настрой: – *Але ж... Каб сваімі рукамі...* ('непасрэдна сам, без пасрэднакаў') [1, с. 184]; *Усхвалявала, да глыбіні душы растрывожыла мяне тая кніга* ('вельмі моцна') [1, с. 255]. Фразеалагізмы, як вядома, могуць ужывацца як у нязменным (звычайным, агульнамоўным, нарматыўным) выглядзе, так і з разнастайнымі зменамі. У творах Б. Сачанкі найбольш шырока прадстаўлены структурна-семантычныя змяненні фразем. Такі від мадыфікацый фразеалагічных адзінак адметны тым, што змяненне структурнага складу так ці інакш адбіваецца на семантыцы ўстойлівага выразу. Сярод змен структурна-семантычнага характару, якія закранаюць як знешні, так і ўнутраны бок фразеалагізма, найбольшым мастацкім эфектам вызначаюцца наступныя: 1) замена кампанента словам свабоднага ўжывання (*Вера як бы паглыбілася ў сябе і хвілін колькі маўчала, не падымала ад падлогі вачэй* (уваходзіць у сябе 'аддавацца роздуму, быць захопленым сваімі думкамі, перажываннямі') [1, с. 26]; *Адсюль і застой,*

п'янства, жаданне кожнага жыць лепш, урваць найбольшы і найсмачнейшы кус хлеба менавіта сабе (кавалак хлеба 'сродкі для існавання') [1, с. 243]); 2) ускладненне фразеалагічнай адзінкі словам свабоднага словаўжывання (*– I кеб нага твая больш не пераступала мой парог!* (пераступаць парог) [1, с. 46]; *– Сам Амброзім добра ведае, што такое чужына – уелася яна яму ў самую пячонку* (уядацца ў пячонку) [1, с. 114]); 3) выкарыстанне вобразнай асновы фразеалагізма: *Толькі з адной мерай да кожнага чалавека нельга падыходзіць* (мераць адной меркай 'падыходзіць да ацэнкі, не робячы ніякіх адрозненняў, не ўлічваючы іх асаблівасцяў') [2, с. 62]).

Варта адзначыць, што ўсе прыклады творчага змянення і выкарыстання ўстойлівых выразаў у творах Б. Сачанкі матывуюцца самімі кантэкстамі, у якіх яны ўжываюцца. Пісьменнік творча падыходзіць да моўнага матэрыялу і мэтазгодна адаптуе яго ў сваім мастацкім радку. Увогуле творы Барыса Сачанкі – арыгінальнае мастацтва слова, пазначанае індывідуальнай сістэмай адносін да выбару моўных сродкаў нацыянальнай мовы, што выяўляецца ў тым ліку і праз асаблівасці фразеаўжывання.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Сачанка, Б. Выбраныя творы : у 2 т. / Б. Сачанка. – Т. 1 : Аповяданні ; аповесці. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 638 с.
2. Сачанка, Б. Выбраныя творы : у 2 т. / Б. Сачанка. – Т. 2 : Чужое неба : раманы ; Палескія былі. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 576 с.

В. БОНДАРЬ

ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ РЕСПУБЛИКАНСКИХ НОВОСТЕЙ В ПРОГРАММЕ «НАВИНЫ РЭГІЁНА»

Зачастую «малое ТВ», как называет региональное телевидение исследователь В. Булацкий, вызывает больший ажиотаж, чем столичное. Однако существенный процент информации на областном телевидении занимают именно республиканские новости. Изучением данного феномена никто из ученых ранее не занимался, поэтому мы самостоятельно выделим факторы, при которых это оправдано в региональных СМИ: важная республиканская новость, на которой следует сконцентрировать пристальное внимание; республиканская новость используется в качестве информационного повода; событие республиканской важности, которое происходит в регионе; событие, которое происходит не на территории области, но имеет непосредственное отношение к региону. Проявление

данных факторов и их связь с тематикой новостей мы рассмотрим на примере главного информационного продукта телерадиокомпании «Брест» – программы «Навіны рэгіёна».

Материалы, которые касаются правовой темы, часто освещаются в областных СМИ. Однако сама по себе новость рождается не в регионе. Например, в первых словах ведущего видеосюжета об изменениях в законе «О средствах массовой информации» явно прослеживается первый фактор: «Беларускія парламентарыі прыступяць да разгляду змен у Закон аб сродках масавай інфармацыі на вясновай сесіі». Локальность же новости отражается в дальнейшей информации: «У Брэсце на гэтую тэму прайшоў круглы стол, ініцыяваны абласной арганізацыяй Беларускага саюза журналістаў, куды запрасілі прадстаўнікоў самых розных СМІ рэгіёна, у тым ліку і інтэрнэт-парталаў». В данном случае ведущий показывает, какие действия предпринимает отдельная категория жителей региона – работники СМИ Брестской области. Продолжает текст ведущего корреспондент: «Беларускі парламент нарэшце вырашыў канчаткова залічыць інтэрнэт-выданні ў шэрагі СМІ. Самыя гарачыя дыскусіі выклікае прапанова абавязаць інтэрнэт-рэсурсы ўстанавіць абавязковую ідэнтыфікацыю аўтараў каментарыяў да размешчаных матэрыялаў». Закадровый текст конкретизирует правки в законе, оценку которым дают комментарии специалистов. Так, закадровый текст продолжает главный редактор областной газеты «Заря» Александр Логвинович: «Я думаю, что на свободе слова сказаться это никак не должно. Там же речь не идет о том, что каждый должен быть под своим именем и фамилией. Точно также пользователи останутся друг для друга незнакомцами и продолжат оставаться для многих инкогнито». Данная новость актуальна не только для автора сюжета, так как он является представителем СМИ, и журналистов Брестской области, но и для обычных зрителей, слушателей, читателей. Поэтому данный комментарий Александра Логвиновича хорошо объясняет потребителю, как изменится процедура обратной связи. В последнем закадровом тексте корреспондент показывает, что в вопросе изменения закона парламентарии прислушиваются к мнению журналистов со всей страны и Брестского региона в частности: «Выпрацаваныя падчас дыскусіі прапановы будуць накіраваны ў Беларускі саюз журналістаў. А адтуль – у парламент».

Рассмотрим второй вариант подачи материала, когда республиканская новость используется в качестве информационного повода. Посевная кампания в Беларуси – важная составляющая сельскохозяйственной деятельности страны. Поэтому в республиканских новостях в весенний, летний и осенний периоды информация «с полей» занимает существенную часть от всей повестки дня. Региональные же новости рассказывают

о посевной и уборочной кампаниях на конкретных территориях. Так, в сюжете на сельскохозяйственную тематику ведущий в кадре сообщает информацию об изменениях в планах посевной кампании: «Вясна сёлета не радуе аграрыяў. Надвор’е выдалася халоднае: маразы са снегам змяніліся ліўневымі дажджамі, што ўнесла свае карэктывы ў сельскагаспадарчыя планы – тэрміны пасяўной зрушваюцца амаль на месяц». Результаты посевной и уборочной кампаний важны каждой области, поэтому региональная новость, основанная на республиканском информационном поводе, не теряет своей важности для всей страны. Далее тему продолжает закадровый текст, где более подробно раскрываются количественные показатели кампании в регионе: «У Брэсцкай вобласці ў гэтым сезоне трэба будзе засеяць яравымі культурамі больш за 420 тысяч гектараў, з іх 136 тысяч – раннімі збожжавымі і зернебабовымі. Імі, па даных абласнога камітэта па сельскай гаспадарцы і харчаванні, на 3-е красавіка засеяны 1,6 тысяч гектараў, ці 1 % да плана».

На региональный уровень республиканскую новость «приземляет» конкретный пример агрария: «Адкрытае акцыянернае таварыства “Лапаціна” – у ліку першых, хто прыступіў да сяўбы ранніх яравых культур на Піншчыне. Позняя вясна нарэшце дазволіла заняцца хлебаробскімі справамі – тры дні таму трактары Лапацінскай гаспадаркі выйшлі ў поле».

Проанализируем третий фактор, когда событие республиканской важности происходит в регионе. Сводки республиканских новостей ежедневно освещают события, связанные с первым лицом государства. Приезд главы страны в область – важный информационный повод для регионального телевидения. В СМИ появляются материалы на политическую тематику. Особый резонанс в программе «Навіны рэгіёна» получил визит Александра Лукашенко в Брестскую область. Об этом зрителей информирует ведущий: «Кіраўнік дзяржавы пабываў на пагранічнай заставе “Дзівін” на беларуска-ўкраінскай мяжы ў Кобрынскім раёне». Видеоинформацию продолжает закадровый текст: «Беларускі лідар азнаёміўся з вынікамі работы па ўдасканаленні сістэмы аховы дзяржаўных рубяжоў, а таксама з умовамі службы і побыту пагранічнікаў. Падчас размовы аб аптымізацыі ў Беларусі колькасці ваенных структур Аляксандр Лукашэнка прапанаваў іншы падыход для органаў пагранслужбы». Здесь президент озвучивает важную информацию для всей Беларуси – изменения в работе пограничных застав страны, в частности Брестской области, что подтверждается его комментарием: «Так может быть нам подсократиться на 2–3 тысячи, оставив ему эту численность. Если они это смогут сделать, а они это смогут, ведь это выгодно и для нас, и для государства, значит мы

пойдем этим путем». Таким образом, глава государства озвучивает важное распоряжение по изменении численности погранзастав.

В большинстве случаев съемочные группы программы «Навіны рэгіёна» работают на территории области. Однако при определенных обстоятельствах корреспонденты и операторы отправляются в командировку за пределы региона и даже страны. Рассмотрим материал, в котором важная республиканская новость на экономическую тематику «приехала» из Киева. Ведущий знакомит зрителей со следующим событием: «Еўрапейскі Саюз накіроўвае больш за 3 мільёны еўра на рэалізацыю 18 беларуска-ўкраінскіх праектаў у Брэсцкай і Гомельскай абласцях. У 11 з іх прадстаўлены наш рэгіён. У Кіеве адбылося падпісанне грантавых кантрактаў першай праграмы тэрытарыяльнага супрацоўніцтва Усходняга партнёрства “Беларусь – Украіна”». Получая важную информацию о трансграничном сотрудничестве между двумя странами, зритель переносится в украинский Киев. Усиливает элемент присутствия и закадровый текст корреспондента: «У фазе кіеўскага Кангрэс-цэнтра – шматлюдна. Для сабраўшыхся тут падзея, што адбудзецца праз паўгадзіны, – не менш значная за нядаўні саміт у Бруселі. Першая праграма трансгранічнага супрацоўніцтва Усходняга партнёрства “Беларусь – Украіна” дасць магчымасць рэалізаваць ідэі, якія дапамогуць людзям па абодва бакі мяжы. Прычым Брэсцкая вобласць – удзельніца большасці атрымаўшых гранты праектаў». Для того чтобы зритель окончательно погрузился в эпицентр событий, редактор использует «стендап»: «Паляпшэнне ўмоў жыцця, вырашэнне праблем занятасці, экалогіі, медыцыны, падтрымка спартыўных, адукацыйных, культурных ініцыятыў. Зусім хутка праекты ўвасобяцца ў рэальныя справы».

Таким образом, значительное место среди региональных новостей канала «Беларусь 4. Брест» занимает республиканская информация на политическую и экономическую тематику, меньше – на социально-бытовую и спортивную. Она может подаваться как важная республиканская новость, на которой следует сконцентрировать пристальное внимание, как республиканская новость, использованная в качестве информационного повода, как событие республиканской важности, происходящее в регионе, и как событие, которое происходит не на территории области, но имеет непосредственное отношение к региону.

Список использованной литературы

1. Булацкий, В. Некоторые вопросы развития регионального телевидения в Беларуси / В. Булацкий // Журналістыка – 2012: стан, праблемы і перспектывы : матэрыялы 14-й Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 6–7 снеж. 2012 г. / рэдкал.: С. В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2012. – Вып. 14. – С. 87–90.

2. Вартанов, А. С. Актуальные проблемы телевизионного творчества: На телевизионных подмостках : учеб. пособие / А. С. Вартанов. – М. : Высш. шк., 2003. – 320 с.
3. Зверева, Н. В. Школа регионального тележурналиста : учеб. пособие для студентов вузов / Н. В. Зверева. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 320 с.

А. БУТ-ГУСАИМ

ФУНКЦИИ ИНТЕРТЕКСТА В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРНЕТ-СМИ БРЕСТЧИНЫ

В современной науке нет единого подхода к трактовке понятия «интертекстуальность» и определения системы функций интертекстовых единиц. Мы в своей работе будем опираться на мнение ученого И. Арнольда, который считает, что интертекстуальность – это «включение в текст либо целых других текстов с иным субъектом речи, либо их фрагментов в виде цитат, реминисценций и аллюзий» [1, с. 351]. Для анализа журналистских текстов на предмет функциональной значимости интертекстом будем придерживаться классификации, предложенной Р. Якобсоном, который выделяет экспрессивную, апеллятивную, поэтическую, референтивную и метатекстовую функции [3].

Экспрессивная функция интертекста проявляется в сообщении автором о своих культурно-семиотических ориентирах, а в ряде случаев и о прагматических установках. Апеллятивная функция интертекста заключается в том, что отсылки к каким-либо текстам в составе данного текста могут быть ориентированы на совершенно конкретного адресата – того, кто в состоянии интертекстуальную ссылку опознать [3]. Референтивная функция отсылок к иному, чем данный, тексту потенциально влечет активизацию той информации, которая содержится в этом «внешнем» тексте (претексте) [3]. Метатекстовая функция интертекста предполагает существование альтернативы для читателя: либо продолжать чтение, считая, что этот фрагмент ничем не отличается от других, либо с целью более глубокого понимания данного текста обратиться к некоторому тексту-источнику. Наконец, поэтическая функция, во многих случаях предстающая как развлекательная, заключается в восприятии опознания интертекстуальных ссылок как увлекательной игры, своего рода разгадывания кроссворда, сложность которого может варьировать в очень широких пределах [2].

Эмпирическим материалом данного исследования послужили публикации интернет-изданий Брестчины, в частности информационного портала Брестской области «Заря» (www.zarya.by) и брестского городского интернет-журнала «Бинокль» (www.binkl.by).

В отрывке «Есть и худеть – наверное, это голубая мечта каждой женщины, не обладающей суперускоренным метаболизмом» (Данилова Е. Брестский кондитер печет полезные торты, от которых не толстеют // Заря. 2019. 7 марта) автор дословно цитирует фразеологизм, который является и прагматической установкой автора, и компонентом его самовыражения. Наличие всех названных составляющих указывает на реализацию экспрессивной функции.

Известную с XX в. фразу дословно воспроизводит в своем тексте В. Малыха: «Сейчас вылетит птичка!» Что было до гонки фотографов за лайками? Правильно, пленка 36 кадров и альбомы. А до этого? (Малыха В. Куда сходить на выходных? // Бинобль. 2019. 24 янв.). С помощью интертекстуального включения автор добавил в текст экспрессии, «притянул» взгляд читателя, тем самым реализовав экспрессивную функцию.

Прямая цитата текстового отрывка «Ничего на свете лучше нету, чем бродить друзьям по белу свету». Если уж совсем потерялись в афише на этот уик-энд, то можете забрести на вечера в «Койоте» (Малыха В. Куда сходить на выходных? Афиша 28 февраля – 3 марта // Бинобль. 2019. 28 февр.) выполняет поэтическую функцию, так как опознание интертекстуальной ссылки предстает в виде своего рода игры, читатель должен вспомнить цитату из песни культового мультфильма.

Цитация известной фразы в отрывке «В таких мероприятиях следует не забывать известный олимпийский принцип: «Главное – не победа, а участие». Нам, прежде всего руководителям органов исполнительной власти, предприятий, организаций и учреждений, надо лично показывать пример занятий спортом – в том числе и лыжным» (Литвинович Е. Фоторепортаж: областная спартакиада «Брестская лыжня – 2019» // Заря. 2019. 26 янв.) является прагматической установкой автора. Обозначенная интертекстовая единица выполняет и экспрессивную, и поэтическую функции. В отрывке текста В. Борисевич выделенная цитата, взятая из современной молодежной музыкальной композиции, выполняет апеллятивную функцию, поскольку интертекст направлен на конкретного читателя, которому под силу распознать претекст: «Регино-дубовицкое “гы-гы-гы” выкупается профсоюзами предприятий, чтобы главное культурное учреждение на Востоке могло выдавать робкое “Gold on my wrist, я юморист”» (Борисевич В. Темная сторона ДК профсоюзов. Андеграунд-репортаж для тех, кто остался дома // Бинобль. 2019. 11 марта). В данном случае точно узнать, а также оценить выбор интертекстуальной единицы способен только определенный контингент.

В следующей фразе с помощью аллюзии реализуется метатекстовая функция: «Схожую описанную в советском сатирическом романе «Золотой теленок» ситуацию “абыякавасці” недавно можно было наблюдать в

областном центре, когда на очередной сбор противников строительства аккумуляторного завода с участием примкнувших к ним приезжих деятелей оппозиции брестчане и гости города в очередной раз не отреагировали никак» (Майский Г. Мыльный пузырь дутого интереса // Заря. 2019. 20 февр.) В материале используется ссылка на художественное произведение, а читатель для понимания такого фрагмента должен установить актуальную связь с текстом-источником.

Интересна прямая цитация, построенная на синтаксическом параллелизме, причем коротких (чаще односоставных, малоразвитых) предложений: «Когда-то, давным-давно, кажется, чуть ли не в прошлой жизни, я прочитал, распечатал и повесил у себя над столом вот такие золотые слова Михаила Жванецкого: “Жизнь коротка. И надо уметь. Надо уметь уходить с плохого фильма. Бросать плохую книгу. Уходить от плохого человека. Их много. Дела не идущие бросать. От посредственности уходить. Их много. Время дороже. Лучше поспать. Лучше поесть. Лучше посмотреть на огонь, на ребенка, на женщину, на воду”. Эта “напоминалка” висит у меня перед глазами очень давно» (Глазов В. «Жизнь коротка. Надо уметь уходить с плохого фильма». Перископ Владимира Глазова // Бинокль. 2019. 8 янв.). Интертекстуальный прием выполняет референтивную функцию, которая проявляется в передаче информации о внешнем мире: происходит расширение смыслового контекста за счет семантического поля «внешнего» текста (претекста).

Таким образом, как показал анализ эмпирического материала, интертекстуальные включения в публицистический дискурс способны к выполнению различных функций, в частности экспрессивной, поэтической, апеллятивной, метатекстовой и референтивной. Однако в журналистских текстах брестского городского интернет-журнала «Бинокль» и информационного портала Брестской области «Заря» наиболее часто реализуется экспрессивная, поэтическая и апеллятивная функции. С помощью игрового компонента интертекстом журналисту удастся создать атмосферу диалогичности и наличия обратной связи между автором и читателем.

Список использованной литературы

1. Арнольд, И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность [Электронный ресурс] / И. В. Арнольд. – СПб. : СПбГУ, 1999. – 444 с. – Режим доступа: <https://b-ok.org/book/3099722/5f8b5b>. – Дата доступа: 10.01.2019.
2. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность [Электронный ресурс] / Ю. Н. Караулов. – М. : ЛКИ, 1987. – 264 с. – Режим доступа: <https://www.twirpx.com/file/2016187>. – Дата доступа: 08.01.2019.
3. Якобсон, Р. О. Структурализм: «за» и «против» / Р. О. Якобсон. – М. : Прогресс, 1975. – 469 с.

В. БУЦКЕВИЧ

ДИЗАЙН РЕГИОНАЛЬНОЙ ГАЗЕТЫ В ПЕРИОД 1950–1960 ГОДОВ

Газета является не только средством донесения информации до аудитории, но и лицом региона/страны, в котором она выходит, так как печатное издание на своих полосах отражает экономическую, политическую, культурную ситуации в данный момент. Важным средством-помощником в усвоении информации является дизайн. Сегодня СМИ – целостная система взаимосвязанных элементов. Отечественные печатные СМИ используют выразительные средства для своего позиционирования, стремятся к лаконичности, простоте и геометрическим, интуитивно понятным формам. Почему именно такая тенденция? Для ответа на этот вопрос представляется необходимым исследование старых вариантов дизайна, которое поможет разобраться в особенностях оформления печатных СМИ в наше время. Новизна работы заключается в том, что мы анализируем советские тенденции дизайна на примере газеты «Заря», следовательно, в научную сферу будет введен не изученный до этого времени материал.

В период 1941–1945 годов большинство республиканских, краевых и областных изданий имели всего две полосы и ограниченный тираж. Это обуславливалось военным положением, аудиторией и нехваткой ресурсов. Однако уже 20 июня 1945 года ЦК ВКП(б) принимает решение «Об улучшении качества и увеличении объема республиканских, краевых и областных газет». Это первое послевоенное постановление явилось программным для деятельности советской прессы в условиях мирного строительства [1].

С 15 июля 1945 года началось восстановление сети гражданской печати, и в начале 50-х годов XX века суммарный тираж выпуска газет и журналов превзошел довоенный уровень. Объем республиканских, краевых и областных изданий официально увеличился до четырех полос, что предполагало: 1) расширение сообщений о жизни краев и областей, 2) информацию о деятельности партии, 3) поднятие вопросов сельского хозяйства, промышленности и культуры, 4) агитацию, 5) поднятие морального духа граждан. В связи с этим возобновили работу редакции молодежных изданий. Приветствовалось использование разных газетных жанров.

В период с 1946 года до начала 1950-х годов ЦК ВКП(б) ужесточает контроль над СМИ. Причиной послужило «отдаление» редакций от партийных центров в военный период. Партией осуществлялись наблюдение и корректировка работы редакций. Перед изданиями ставилась широкая

пропагандистская задача. Действенным способом укрепления мира и веры граждан стали репортажи и отчеты из зала суда, которые должны были стать предостережением военным преступникам и коллаборационистам. Также распространены были обличительные памфлеты и карикатуры.

Вторая половина 1950-х – 1980-е годы характеризуются не только постепенным потеплением общественного климата. В отношении прессы не произошло никаких послаблений. Органичной частью системы партийно-советской печати в СССР были периодические издания-официозы, т. е. газеты стремились показать жизнь не такой, какая она есть, а такой, какой она должна быть. Это обусловило общность содержания периодики. Все издания писали только о разрешенном на основании разрешенного, поэтому и дизайн, и содержание газеты подчинялись законам партии.

Белорусская теория газетного оформления складывалась, как и в других странах постсоветского пространства, на протяжении прошлого века. Это явление нашло отражение в ряде учебных изданий и научных трудов, таких как учебник В. Попова и С. Гуревича «Производство и оформление газеты» [2; 3], статьи А. Киселева, посвященные теории и практике оформления периодических изданий [4; 5], кандидатские диссертации О. Цыганова, С. Галкина, Е. Фастовца, И. Табашникова, В. Бакшина [6–11] и др. [12–14].

При характеристике тенденций в дизайне региональной газеты мы опирались на теоретико-методологические наработки в исследованиях «Тихоокеанской звезды» [15] и «Известий» [16].

Общая характеристика газеты «Заря» в 1950–1960 годы. Издается с 3 декабря 1939 года тиражом в 20 000 экземпляров на белорусском языке (в период 1950–1960-х годов тираж составлял 5 000 экземпляров). В 1944–1962 годах выходила на русском и белорусском языках. Газета освещала общественно-политическую жизнь города, партии, затрагивала вопросы международной политики, особенно стран с похожим политическим укладом. Была ориентирована как на женскую, так и мужскую аудиторию. Выходила 5 раз в неделю (вторник, среда, пятница, суббота, воскресенье).

Формат А2. Развороты в полном объеме активно использовались, материалы, содержащие выступления глав партии, как правило, помещались на один или несколько разворотов. Поддерживала этот принцип тематика статей, а также их соразмерность.

Эмпирическим материалом для исследования графической модели газеты «Заря» стали выпуски газеты за период 1950–1960 годов. Среди постоянных элементов графической модели газеты можно отметить:

- название газеты, ее логотип;
- обозначение типа издания;

- лозунг, календарные сведения;
- порядковый номер;
- год издания;
- цену;
- объем;
- формат;
- количество колонок;
- шрифты;
- размерность шрифтов (кегель);
- анонсы;
- иллюстрации.

Логотип одновременно является названием газеты. Его шрифт с засечками. Над ним расположен лозунг «ПРОЛЕТАРЬИ ЁСІХ КРАІН, ЕДНАЙЦЕСЯ!».

Среди особенностей можем отметить календарный лист, размещенный справа от логотипа газеты. В нем указаны номер, дата выхода и цена. В более поздних выпусках он периодически отсутствовал.

Блок анонсов присутствующих в номере новостей в области политики, культуры, социальной сферы, экономики и спорта располагался справа от календаря. Анонсы делились на три колонки, которые разделяли тонкие вертикальные линии. Вместо анонса редакция печатала афоризм знаменитой личности. На первой полосе печатались самые значительные новости.

Такое оформление решает сразу несколько задач: во-первых, достигается взаимодействие с аудиторией, так как на одной полосе располагаются сразу все наиболее значимые новости; во-вторых, такое расположение материала позволяет быстро ознакомиться с главными событиями за короткий промежуток времени.

Вторая полоса издания демонстрирует читателю новости, которые были анонсированы на первой странице в развернутом виде. Имеется верхний колонтитул. В нем указывались выходные данные, название (логотип) газеты и номера страниц.

Газетная полоса часто версталась в шесть колонок, ширина каждой составляет 45–50 мм. Они были разделены тонкими вертикальными линиями. С помощью такой верстки удобно было во всех деталях передавать ход собрания партии, выступления глав государства и т. д.

Рассмотрим еще один из постоянных элементов дизайна издания – шрифт. Шрифты в «Заре» занимали основную площадь и являлись также показателем и выражением стиля газеты. Следует обратить внимание на то, что шрифт «Зари» того периода был с засечками и маленького кегля,

что отрицательно влияло на удобочитаемость, а также хорошее восприятие при беглом ознакомлении с материалом.

Шрифты в газете «Заря» применялись для набора текста, его выделения, для оформления заголовков и т. д. В издании применялись три вида шрифтов:

1. Текстовые, в «Заре» обычно с засечками.
2. Заголовочные, в «Заре» использовались как с засечками, так и без.
3. Выделительные.

Величина пробела между строк равна величине пробела между словами (приблизительно 2 мм), что способствует удобочитаемости.

В издании применялась лаконичная и строгая верстка, которая являлась постоянной в каждом номере.

В газете «Заря» на разных полосах применялись разные виды верстки:

1. Вертикальная – размещение текста прямоугольниками, растянутыми по вертикали. Такая верстка часто применялась на первых полосах, сообщая о важных решениях партии.

2. Горизонтальная – размещение текста прямоугольниками, растянутыми по горизонтали. Такой тип применялся реже, обычно два материала на странице.

3. Ломаная верстка – преобладают материалы ступенчатой формы, колонки разновелики по высоте. У ломаной верстки есть свои положительные стороны. Во-первых, она придает материалам издания различную форму. Во-вторых, предоставляет возможность их выделить. Во время проведения исследования нами был замечен данный тип верстки, но преимущественно в 1960-х годах. В основном в издании используется постоянный тип верстки, где количество равных по размеру колонок одинаково. Такой тип верстки был особенно удобен для газет с очень плотным графиком. «Прямоугольники» при необходимости можно быстро переверстать, заменить один материал другим. Можно сказать, что «Заря» следовала критериям лаконичной верстки.

В издании применяются три вида линеек – тонкая, полужирная и жирная. Тонкие и полужирные линии служат разделителем материалов друг от друга, жирные служат для отделения колонтитулов от материала, реже материалов друг от друга. Линейки образуют рамки, которые обрамляют и отделяют тексты, что придает полосе красивый и законченный вид. Также встречались декоративные линии (пунктир, изогнутая и т. д.). Это позволяет сохранить строгость линий и лаконичность всего текста, а также выдержать общий строй публикаций.

Использование линеек в издании с точки зрения дизайна и удобочитаемости, по нашему мнению, оправдано. Тонкие линейки применяются,

когда необходимо выделить текст среди основной массы. Такое выделение не обязательно может быть связано с повышенной значимостью материала. Зачастую, наоборот, небольшую информацию необходимо оформить в отдельный текст, создав тем самым обрамляющую рамку, вследствие чего материалы становятся разделенными и воспринимаются читателем именно как разные, а не включенные в одну тему верстки.

Среди особенностей заголовков газеты «Заря» необходимо отметить, что на первой полосе, как правило, выделялись несколько основных материалов и, следовательно, несколько заголовков, реже использовался один ведущий заголовок, который, по сути, являлся центральной новостью. Он размещался сразу после названия издания. Такое местоположение связано с тем, что газета обычно лежит в киоске печатной продукции свернутой, поэтому читателю доступна для обозрения только его шапка. От того, насколько будет выделен заголовок на первой странице, зависят продажи газеты, а следовательно, ее популярность и рейтинг.

Являясь средством выразительности и частью графической модели СМИ, заголовки в газете «Заря» обращали на себя внимание читателя, поскольку были разным шрифтом или линиями, размер букв мог быть увеличен в несколько раз, а восприятию текста не мешали другие составные элементы. Все заголовки строгие и лаконично вписывались в колонки.

В газете «Заря» заголовки набирались на белом фоне, позже начали встречаться заголовки-иллюстрации и заголовки на подложке. Буквы во всех случаях были черного цвета.

Лид в современном представлении этого термина отсутствовал. Попытки его внедрения на полосы «Зари» замечены в середине 1960-х годов. Он состоял из нескольких предложений и чаще всего не отделялся от текста. «Заря» уже тогда использовала иллюстрации, в частности зависимые от текста фотографии, в среднем 1-2 фотографии на полосе (позже 3-4 и более). На число иллюстраций оказывает влияние количество материалов, расположенных на полосе. Карикатуры и подобные рисованные элементы были замечены в период хрущевской «оттепели», благодаря чему издание еще раз подчеркивало свою направленность и нацеленность на аудиторию. Они позволяли создать предварительный образ публикации, усилить ее воздействие на аудиторию.

Заметим, что со временем фотографиям отводилось все больше места на полосе. Это способствовало повышению авторитета газеты, так как читатель видел, что материал стоит действительно за реальным лицом, событием. Следовательно, газета «Заря» уже тогда уделяла достаточно большое внимание иллюстративному материалу.

Таким образом, проведенный нами анализ позволил выявить следующие закономерности формирования графической модели областной газеты «Заря» в период 1950–1960 годов:

1. Издание соответствовало критериям однопартийной системы – публикация постановлений, цензура, пропаганда и агитация.
2. Оформление лаконичное и в то же время приковывающее внимание аудитории.
3. Уже в 1950–1960 годах издание стремилось к наглядности, что обуславливается наличием иллюстраций и линеек.
4. Важный показатель дизайна цвет не использовался.
5. Первая полоса чаще всего представляет одну, ярко выраженную главную новость.
6. В оформлении издания использовались разные типы верстки.
7. Использовались разные виды шрифтов. Принцип трех основных шрифтов не соблюдался.

Список использованной литературы

1. Журналистика первого послевоенного десятилетия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text8/11.htm>. – Дата доступа: 21.10.2018.
2. Попов, В. В. Производство и оформление газеты / В. В. Попов, С. М. Гуревич. – М. : Высш. шк., 1967. – 319 с.
3. Попов, В. В. Производство и оформление газеты / В. В. Попов, С. М. Гуревич. – Изд. 2-е. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 61 с.
4. Киселев, А. П. Из опыта оформления газет за рубежом : науч. ст. / А. П. Киселев // Вестн. МГУ. – 1969. – № 6. – С. 76–86.
5. Киселев, А. П. О некоторых тенденциях в современном оформлении газет : науч. ст. / А. П. Киселев // Вестн. МГУ. – 1968. – № 1. – С. 31–37.
6. Цыганов, О. В. Графика советской газеты. Основные тенденции верстки и оформления : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. В. Цыганов. – М., 1972.
7. Галкин, С. И. Проблемы планирования и НОТ в редакции газеты : автореф. дис. ... канд. филол. наук / С. И. Галкин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 19 с.
8. Газетное оформление. Теория и практика моделирования / под ред. С. И. Галкина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 86 с.
9. Фастовец, Е. В. Газетная графика: структура, функции и принципы моделирования : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Фастовец. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 24 с.
10. Табашников, И. Н. Композиция и графика областной газеты. Проблемы и опыт моделирования : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. Н. Табашников. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 16 с.
11. Бакшин, В. В. Тип газеты и ее оформление : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. В. Бакшин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 15 с.
12. Дмитриев, М. И. Техника газеты / М. И. Дмитриев. – Харьков, 1928. – 214 с.
13. Керженцев, П. М. Газета. Ее организация и техника / П. М. Керженцев. – М., 1919. – 160 с.
14. Волчек, Г. Иллюстрация в газете и журнале / Г. Волчек. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1956. – 69 с.

15. Ли, И. Рубрики в системе номера «Тихоокеанской звезды» : курсовая работа / И. Ли. – Хабаровск, 2010. – 22 с.

16. Глобальная сеть рефератов [Электронный ресурс] / ООО «Олбест». – 2000–2018. – Режим доступа: https://knowledge.allbest.ru/journalism/2c0b65625a2bc69b4c53a89521206c26_0.html#text. – Дата доступа: 15.05.2018.

В. ВАБШЧЭВІЧ

ТЫПЫ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ У ДЫЯЛЕКТНЫМ КАНТЭКСЦЕ

Фразеалагізмы – устойлівыя моўныя адзінкі, якія могуць сцісла і вобразна перадаваць думкі, паказваць пачуцці, ацэньваць нейкія з’явы. У кожнага фразеалагізма ёсць свае функцыі, якія ён выконвае. Часцей гэта намінацыйная або экспрэсіўна-ацэначная функцыя.

Фразеалагізмамі карыстаюцца шмат людзей у штодзённым жыцці. Яны надаюць маўленню жывасць, лёгкасць, нязмушанасць, паказваюць тое, як чалавек умее дакладна выказаць свае думкі.

Фразеалагізмы сустракаюцца ў любой гаворцы. Імі актыўна карыстаюцца і жыхары вёскі Рубель у самых розных сітуацыях. З іх дапамогай яны выяўляюць свае пазітыўныя і негатыўныя эмоцыі, пачуцці. Напрыклад, фразеалагізм *вывернуць кожную* ‘моцна раззлавацца’ паказвае на негатыўныя эмоцыі чалавека. Фразема *серцэ горыць* перадае пачуццё жалю, пакуты або перажывання за каго-небудзь. Гэты фразеалагізм мае экспрэсіўную афарбоўку, паказвае на эмацыйны стан чалавека. Ён ужываецца, калі трэба перадаць трывогу за каго-небудзь. Перажыванні за блізкага чалавека прыводзяць да ўнутранага болю, які можна параўнаць з болем, атрыманым ад агню.

Вылучаюцца назоўнікавыя, прыметнікавыя, дзеяслоўныя, прыслоўныя, выклічнікавыя фразеалагізмы і ўстойлівыя выразы, несуднасныя з часцінамі мовы.

Дзеяслоўныя фразеалагізмы з’яўляюцца адным з самых шматлікіх семантыка-граматычных тыпаў фразем. Яны абазначаюць дзеянне і стан чалавека. Да іх адносяцца такія ўстойлівыя выразы, як *быць у штату* ‘мець пастаяннае месца працы на ферме’ (Вона получае добрую пенсію, бо вэльмі ж доўго была ў штату), *даць одчэпного* ‘даць каму-небудзь гасцінец ці хабар з мэтай атрымання пэўнай выгады’ (Даў одчэпного лесніку, да шчэ добры воз дроў прывёз), *закусіць гора* ‘зведаць цяжкае жыццё’ (Немало закусілі гора ў войну), *узязь на цыліндры* ‘прымусіць прызнацца ў чым-небудзь’ (Не хоцеў прызнавацца гэты дурэнь про свое махінацыі, але ек узязлі его хлопцы на цыліндры, то ўсе мусіў расказаць).

Вельмі мала фразеалагізмаў, якія вызначаюцца як дзеяслоўныя на семантычна-сінтаксічнай аснове, бо граматычна апорны цэнтр у іх складзе не дзеяслоўны кампанент. Гэта можна заўважыць на прыкладзе такіх рубельскіх фразеалагізмаў, як *ні два ні тры* ‘прамаўчаць’ (Я сказала ему, што трэба будзе неяк помогці цётцы, а той ні два ні тры), *ні гаў ні дзяў* ‘ніяк не адрэагаваць на што-н.’ (Напаковала невесцы ў сумку ўсяго, а вона ні гаў ні дзяў).

Катэгорыя трывання ўласціва ўсім дзеяслоўным фразеалагізмам, апроча тых, у якіх няма стрыжнёвага кампанента-дзеяслова. Значная частка фразеалагізмаў вёскі Рубель мае суадносныя пары незакончанага і закончанага трывання: *закусіць (закусваць) гора* ‘зведаць цяжкае жыццё’, *даваць (даць) лупня* ‘набіць каго-н.’, *вырачваць (вырачыць) вочы* ‘моцна здзівіцца’, *выганяць (выгнаць) блохі* ‘пакараць каго-небудзь за дрэнныя паводзіны’. Многія фразеалагізмы ўжываюцца ў тэкстах у цяперашнім часе, напрыклад: *бухаць бы ў бочку* ‘моцна кашляць’ (Зноў простудзіўса і бухае бы ў бочку), *на одной шкодзі жыць* ‘рабіць шкоду, не слухаць каго-н.’ (І што гэта ты зноў зрабіла! На одной шкодзі жывеш!), *не браць ў голову* ‘не лічыцца з чыёй-н. думкай’ (Да не бэры ты ў голову. Ён кажа неку дурніцу), *мэнціць языком* ‘гаварыць абы-што, балбатаць’ (Робіць няма чого, то мэнціць языком сваім), *логом ляжаць* ‘моцна хварэць’ (Простудзілася свэкроў, логом лежыць у ложку), *лыча задзіраць* ‘ганарыцца чым-н.’ (Нехай лыча не задзірае: нема чым ёй вэльмі гонорыцца), *ледзь чэрэво носіць* ‘быць распаўнелым’ (Думаеш гэта добра, што вон ледзь чэрэво носіць), *біча прасіцца* ‘заслугоўваць фізічнага пакарання’ (Я церплю, але ўжэ даўно бачу, што гэты дурніло біча просіцца), *проціў ветра плюваць* ‘займацца бессэнсоўнай працай’ (Ой, Юзэ, з тобой спорыць, што проціў ветра плюваць).

Дзеяслоўныя фразеалагізмы ўжываюцца таксама і ў форме прошлага часу. Да ліку такіх фразеалагічных адзінак можна аднесці наступныя: *опасці на ногі* ‘захварэць на ногі’ (Нека хвороба напала на цяля нашэ, да опало на ногі), *даць прыкурыць* ‘моцна насварыцца на каго-н.’ (Мой бацько даў прыкурыць Васілю за тое, што ён здобыў), *даць паца* ‘насварыцца на каго-н.’ (Я яму даў паца, вон у мэне не будзе больш гыркацца), *забіць голову забудзен* ‘задурыць, замарочыць галаву каму-н.’ (Ідзі одсюль, забіў голову забудзен мне своей пустой гаворкай), *не добіцца skutку* ‘не мець жаданых вынікаў’ (Ходзіла цэлы дзень по начальніцкіх кабінетах і нідзе не добілася skutку), *знайсці хворобу на свою голову* ‘апынуцца ў складанай сітуацыі’ (Ох, знайшоў хворобу на свою голову. Навошта мне гэта), *знайсці собе сіло* ‘апынуцца ў складанай, непрыемнай сітуацыі’ (Вон жэ не можэ жыць спакойно, то знайноў собе сіло),

зызуб стаць ‘не лічыцца з чыёй-н. думкай’ (Я просіла яго не лезці не ў свое дзело, то зызуб стаў: а як жэ, вон сам знае, шчо ему робіць).

Катэгорыя роду ўласцівая толькі асобным дыялектным формам дзеяслоўных фразеалагізмаў, а менавіта формам прошлага часу абвеснага ладу, напрыклад: *хворобу з’есці* ‘мець нейкую непрыемнасць’ (Хворобу вон з’еў: думаў пйдмануць мэне, але не на того папаў), *крышкі зобраць* ‘быць вельмі падобным’ (Але такэ ўжэ дзіця пахожэ на бацька – і крышкі зобрало), *жмуром пойсці* ‘пракіснуць’ (Варэнне жмуром пошло, ідзі вылівай его свянням), *збіцца з штыку* ‘страціць жыццёвыя арыенціры’ (Збіўса з штыку і не знаю, куды ісці).

Катэгорыю ліку маюць усе спрагальныя формы дзеяслоўных фразеалагізмаў вёскі Рубель. Напрыклад, *закопыліла губу* (*закопылілі* губу) ‘заганарыцца’ (Ішла по дарозі, да так закопыліла губу, шчо і не поздорваласа), *плюскае вочыма* (*плюскаюць* вочыма) ‘няёмка сябе адчуваць’ (Возьмі якога подарка з собой, бо будзеш плюскаць вочыма), *дзiesiąтому закажэ* (*дзiesiąтому закажуць*) ‘запомніць надоўга, не мець жадання рабіць нечага дрэннага’ (Я его добро провучыў, цепэр вон дзiesiąтому закажэ, як лезці біцца), *бокi рваў* (*бокi рвалi*) ‘рагатаць’ (Ек пачала вона расказваць, ек першы раз ехала ў Москве ў мэтро, то мы бокi рвалi).

Назоўнікавыя фразеалагізмы сустракаюцца ў гаворцы вёскі Рубель значна радзей. Як асобны семантыка-граматычны тып яны маюць катэгарыяльнае значэнне прадметнасці і выражаюць яго ў катэгорыях адушаўлёнасці ці неадушаўлёнасці, роду, ліку і склону. Гэта выяўляецца ў першую чаргу ў фразеалагізмах, структурна арганізаваных, як назоўнікавае словазлучэнне мадэлі “прыметнік (лічэбнік) + назоўнік”: *дурныя грошы* ‘добры заробак’ (Яго сын дурныя грошы получае не знаю за шчо), *яд проклят* ‘дрэнны чалавек’ (От яд проклят, толькі гадосць якую-небудзь способны зробіць, а добраго – нічога), *одзін дух* ‘аднадумцы, сябры’ (Воны ж одзін дух: толькі і шукаюць, дзе шчо ўкрасці ці выпіць добра); мадэлі “назоўнік у назоўным склоне + назоўнік у родным склоне (з прыназоўнікам ці без яго)”: *кусок лежня* ‘лодыр’ (Гэта ж такі кусок лежня росце, шчо нічогусенькі не можна загадаць), *чорт з лозы* ‘нехта вельмі дрэнны’ (Не человек, а чорт з лозы, ніколі добраго слова не скажэ).

Толькі адзін з гэтых фразеалагізмаў (*дурныя грошы*) адносіцца да неадушаўлёных. *Кусок лежня, чорт з лозы, одзін дух, яд проклят* з’яўляюцца адушаўлёнымі.

Прыметнікавыя фразеалагізмы вёскі Рубель прадстаўлены адзінкамі, якія абазначаюць прымету асобы ці прадмета. Усе гэтыя фразеалагізмы выступаюць якаснай характарыстыкай асобы: *ядовіты на язык* ‘зламоўны’ (Не дай Бог ее зачэпіць: ядовітая на язык, тут жэ цебэ з гразей змэшае), *чортом пидшыты* ‘дрэнны’ (Гэта толькі здаецца, шчо Міхалко спокойны

чоловек, а вон тожэ добрэ чортом пидшыты), *на одной нозе заскачэ ў Горэшы і назад* ‘вельмі моцны, здоровы’ (Баба Гапа шчэ здорова: на одной нозе заскачэ ў Горэшы і назад), *сто чортаў варты* ‘вельмі дрэнны’ (А ты думаеш, вона лепшая? Тожэ сто чортаў вартая). Сярод занатаваных фразеалагізмаў толькі адзін характарызуе не асобу, а прадмет: *(нога) бы ў палеского злодзея* ‘вельмі вялікая (нага)’ (У Пеці нога бы ў палеского злодзея).

Прыслоўныя фразеалагічныя адзінкі вёскі Рубель адносяцца толькі да групы азначальных: *коз воз* ‘многа’ (Прышла до нас у хату, наговарыла коз воз і побегла далей недзе), *на макуху* ‘моцна (збіць)’ (Гэто ж збілі хлопца на макуху, і не знаюць хто), *на дурніцы* ‘(жыць) легкадумна, несур’ёзна’ (І калі вон ужэ порозумнее – на одной дурніцы жывэ: толькі знае, коб дзе шчо поломаць ці ў чужы сад залесці), *ек у Бога за дзвэрыма* ‘добра, надзейна’ (Прожила Мар’ечка з своїм чловеком ек у Бога за дзвэрыма), *на дурняк (жыць)* ‘(жыць) за кошт іншых, нічога не рабіць’ (А ці ж вон пэрэробіўса? Усю жызьнь жыў на дурняк), *(п’яны) у сцельку* ‘вельмі’ (Мой Сцяпан прыйшоў п’яны ў сцельку).

Выклінікавыя фразеалагізмы выражаюць розныя пачуцці і волевыяўленні, але не абазначаюць і не называюць іх. Усе рубельскія выклінікавыя фразеалагізмы паводле семантыкі падзяляюцца на некалькі груп: эмацыянальныя, фразеалагізмы-пажаданні, фразеалагізмы-клятвы.

Да ліку эмацыйных фразеалагізмаў адносяцца *ох, Божэнько мой* ‘векліч, які выяўляе страх, спалоханасць’ (Ох, Божэнько мой! Хутчэй бы ўжэ добрацца до хаты. Так страшно бліскае), *ох, сухотонька моя* ‘векліч, які выяўляе роспач’ (Ох, сухотонька моя! Да такі ж молодзенькі хлопчык. А як гэто з ім така бедонька случылася), *ох, у мне* ‘векліч, які выяўляе трывогу, спалоханасць’ (Ох, у мне! Мо то я забыла выключыць праса).

Фразеалагізмам-пажаданнем з’яўляецца *шчоб ты цямаўса* ‘пажаданне нядобрага’ (От шчоб ты цямаўса, ек ты мэне так моцно напужаў), фразеалагізмам-клятвай – *хай осохне мне язык* ‘клятвеннае запэўненне ў справядлівасці сказанага’ (Да хай одсохне мне язык, колі непраўду кажу).

Выклінікавыя фразеалагізмы не маюць граматычных значэнняў роду, ліку, склону, часу, асобы і г. д. Яны нязменныя, сінтаксічна не звязваюцца са структурай сказа і не з’яўляюцца членамі сказа і займаюць у ім ізаляваную пазіцыю.

Апрача фразеалагізмаў, суадносных з пэўнымі часцінамі мовы, шматлікую групу складаюць фразеалагічныя адзінкі вёскі Рубель, якія нельга суаднесці з той ці іншай часцінай мовы. Сярод рубельскіх фразеалагізмаў выяўляюцца аб’ектныя. Да іх адносяцца выразы, якія семантычна накіраваныя на неадушаўлёныя прадметы, хоць у асобных выпадках ускосна могуць звязвацца і з асобай, напрыклад: *огонь мае*

‘нечага ці некага няма’ (Хоцеў ножоўкой абрэзаць сука, але огонь ее мае), *зносу нема* ‘што-небудзь моцнае, трывалае’ (Ужэ котору зіму хожу ў сапожках, а ім зносу нема), *ні трэсні ні лясні* ‘нічога няма’ (Прышлі госці, а ў хаці ні трэсні ні лясні).

Да суб’ектных фразеалагізмаў адносяцца выразы з агульным значэннем дзеяння, якое зведвае ці адчувае асоба. Гэта фразеалагізмы з агульным значэннем стану, у якім знаходзіцца асоба, напрыклад: *зоры з вочэй псыпаліса* ‘ў каго-небудзь пацямнела ў вачах ад моцнага ўдару’ (Так стукнуўса головой об вушак, шчо аж зоры з вочэй псыпаліса), *серэ белэ* ‘ўсё роўна’ (А ему серэ белэ, хоць говоры, хоць не говоры), *голова (кэпэль) зварыў* ‘хто-небудзь зрабіў неабдуманы ўчынак’ (Як гэто ў цябэ кэпэль зварыў поставіць косу, дзе дзеці бегаюць).

Як бачым, фразеалагізмы вёскі Рубель, несудадносныя з часцінамі мовы, не менш адметныя, чым іншыя семантычна-граматычныя тыпы. Сэнсавы змест несудадносных фразеалагізмаў раскрываецца з дапамогай прэдыкатыўнага словазлучэння, у складзе якога ролю граматычнага ці лагічнага дзейніка выконвае няпэўны займеннік.

Я. ВЕЦІК

ПАЛЕСКІЯ ЎСТОЙЛІВЫЯ АДЗІНКІ: СРОДКІ СТВАРЭННЯ ІРОНІІ

Іронія (грэч. *eironeia* ‘прытворства’) – рытарычны троп, які адначасова выклікае і ўтрымлівае ў свядомасці гаворачага і слухачоў прамое, літаральнае і пераноснае, супрацьлеглае першаму значэнні слова або выразу.

Даследчык К. Г. Бабака прапануе класіфікацыю іроніі ў жанры літаратурнай рэцэнзіі ў залежнасці ад ужывання – кантэкстная, сітуацыйная і дыялагічная. Таксама даследчык прапануе класіфікаваць тыпы “іранічных камунікатыўных актаў на аснове класіфікацыі ілакутыўных камунікатыўных актаў (у свой час прапанаванай Дж. Р. Серлем)” [1, с. 75]: рэпрэзентатывы, дырэктывы, камісівы, экспрэсівы, дэкларацыі. Аналізуючы прыказкі Брэстчыны, будзем карыстацца вызначэннем кантэкстнай іроніі, якая “выкарыстоўваецца ў межах аднаго выказвання і выражаецца праз семантычнае разналаддзе дзвюх лексічных адзінак. Парадокс, які пры гэтым утвараецца, пераадольваецца якраз шляхам разумення адной з адзінак у пераносным сэнсе” [2, с. 75].

Традыцыйна прыказкі іранічна ацэньваюць жыццёвыя сітуацыі. Ацэнка ў дадзеным жанры адцягнenaя, дазваляе чытачу самому зрабіць

вывад пра апісаную сітуацыю. Можна лічыць, што іронія – гэта схаванае асуджэнне пад відам ухвалення. Важнейшым сродкам стварэння іроніі з’яўляецца інтанацыя.

Іранічны эффект кантэксту можа стварацца праз умову дзеяння: *Як поўная скрыня, то й я гаспадыня* [2, с. 126]; *Як сцячэ, то і кепская гаспадыня хлеба напячэ* [2, с. 126]; *Каб не кішка, то ў золаце хадзіў бы* [2, с. 51]; *Каб не клін і не мох, то цясляр бы здох* [2, с. 51]; *Каб не піў ды не еў, то за гарою стаў бы* [2, с. 51]; *Каб свінні рогі, то ўвесь свет перавярнула б* [2, с. 51]. Да прыказак умовы можна аднесці парэміі з узмацняльнай часціцай “і”: *Гуртам і бацьку лягчэй біць* [2, с. 30]; *Дай яйка, ды яшчэ і аблупленае* [2, с. 32]; *Багатаму і чорт дзяцей калыша* [2, с. 17]. Іронія акцэнтуюе ўвагу на тыповай знешняй прыкмеце асобы: *Відаць на вачах, хто ходзіць на начах* [2, с. 24]; *Відаць пана на халявах* [2, с. 24].

Невыпадкова самай вялікай групай прыказак з іранічнай канатацыяй з’яўляюцца прыказкі, якія характарызуюць дзеянне. У іх больш факультатывных сродкаў выразнасці. Іронія ў іх ствараецца праз паўтор і абагульненне: *Круці не круці, а грошы плаці* [2, с. 57]; *Купіў, не купіў, абы барыш выпіў* [2, с. 58], прамую (*Пазычаеш чужое, аддаеш сваё* [2, с. 82]; *Ад зямлі адарваўся, а да неба не дастаў* [2, с. 13]; *Я болей забыўся, чым ты ведаеш* [2, с. 119]) і кантэкстуальную (*Дай Божа нашаму цяляці ды ваўка спаймаці* [2, с. 31]) антытэзы.

Цікавасць выклікаюць прыказкі, дзе іранічны эффект ствараецца праз супрацьпастаўленне ключавых паняццяў: *Чалавек не свіння – усё з’есць* [2, с. 114]; *Бі каня аўсом, а не пугаю; Абедаў, а жывот не ведаў* [2, с. 11]; *Да абеду не мог, па абедзе аблэг* [2, с. 31]; *Добра ўсё ўмець, ды не ўсё рабіць* [2, с. 38]; *Есці дай і выпіць дай, а работы не пытай* [2, с. 40].

Тыповай з’явай для беларускіх прыказак з’яўляецца процілеглае ацэньванне працавітага чалавека і гультая. Іранічнае адценне ствараецца з дапамогай лакалізмаў: *На гультая – пан Бог ды я, а рабоча няхай балбоча* (рабоча – працавіты чалавек, балбоча – старанна працуе) [2, с. 67]. Важную ролю ў стварэнні іроніі ў прыказках адыгрывае адлюстраванне працэсаў дзеяння: *Гультай за работу – мазалі за рукі* [2, с. 30]; *Гультаю заўсёды свята* [2, с. 30], кантэкстуальныя сінонімы: *Да абеду не мог, па абедзе аблэг* [2, с. 31]. Інтанацыйнае афармленне з’яўляецца асноўным у стварэнні іроніі ў шэрагу прыказак: *Без сваркі няма гаспадаркі* [2, с. 18]; *Дажыліся палякі: ні хлеба ні табакі* [2, с. 31]; *Баба з воза – каню лягчэй* [2, с. 17].

Асобнай групай прыказак з іранічным адценнем выступаюць жартоўныя прыказкі. Гэта хутчэй не высмейванне, а іранічная дасціпнасць: *Хай конь думае, у яго галава вялікая* [2, с. 106]; *Як будзе добры дагляд, то буду і да Каляд* [2, с. 120].

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Бабака, К. Г. Іронія як сродак ацэнкі / К. Г. Бабака // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 9 / Беларус. дзярж. ун-т ; пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : РІВШ, 2010. – С. 74–78.

2. Зайка, А. Ф. Прыказкі і прымаўкі, жарты і каламбуры, прыгаворкі і языкаломкі, вясельныя прыгаворкі пры дзяльбе каравая, вітанні і зычэнні, ветлівыя і ласкавыя выразы, засцярогі і прысяганні, праклёны і адкляцці, жартоўныя праклёны і дражнілкі-кепікі, зневажанні і параўнанні, прыкметы народнага календара з Косаўшчыны / А. Ф. Зайка. – Мінск : Тэхналогія, 2015. – 286 с.

А. ГЕРАСИМОВА

ПРОЗА МІХАСЯ СТРАЛЬЦОВА Ў АЦЭНКАХ ЛІТАРАТУРАЗНАЎЦАЎ

Міхась Стральцоў – адзін з самых вядомых беларускіх пісьменнікаў, талент якога знайшоў увасабленне ў прозе, паэзіі, эсэістыцы і крытыцы. Ён належыць да пакалення “дзяцей вайны”, пакалення “шасцідзясятнікаў”. Гэтаму пакаленню суджана было заняць лідзіруючае месца ў літаратурным працэсе другой паловы ХХ стагоддзя. “Вырай беларускіх паэтаў і празаікаў пачатку 60-х гадоў быў шчаслівы тым, што ў ім з першага прылёту Міхась Стральцоў, які меў прыроджаны абсалютны літаратурны густ. Сказаць пра яго – талент, будзе правільна, асоба – таксама. Але, бадай, слова з’ява трохі акрэсліць маштабы Міхася Стральцова”, – адзначыў Р. Барадулін [2, с. 22].

Постаць М. Стральцова адметная, загадкавая, непаўторная. Ён самарэалізаваўся ў розных жанрах. Быў найперш паэтам, хоць найпаўней выказаўся ў прозе і эсэістыцы. Пра гэтую асаблівасць яго творчасці пісаў знакаміты пісьменнік і літаратуразнаўца А. Адамовіч: “Яго паэзія – гэта «паэзія мыслі» найперш. Такая паэзія таксама, калі на ўзроўні, законная дачка Музы. Але іменна ў прозе Міхася Стральцова жыве «Моцарт», і, значыць, гэта яго асноўны талент, у гэтым асноўнае прызначанне” [1, с. 8]. Таму пра М. Стральцова гаварылі, што ён паэт, які практыкаваўся ў прозе. Лад фразы ў яго музычны і размераны, ён стварае рытм, вельмі набліжаны да паэтычнага. “Лірызм і паэтычнасць былі заўжды неадменнай часткай творчай манеры пісьменніка, у якім бы жанры ён ні працаваў” [3, с. 418], – заўважае П. Васючэнка.

Даследчыца Т. Шамякіна лічыць, што “творчасць Міхася Стральцова – вельмі важны этап у развіцці беларускай літаратуры, яго стыль належыць да перспектыўнага стылёвага напрамку сучаснай прозы” [8]. А. Кудравец адзначыў наступнае: “Услед за Максімам Багадановічам

і Максімам Гарэцкім Міхась Стральцоў больш чым хто спасціг драматызм беларускай душы... Чужы на сваёй зямлі, чужы сярод сваіх” [4, с. 24].

Гэты пісьменнік вельмі вылучаўся сярод іншых творцаў, таму што ён быў першапраходцам, першаадкрывальнікам. Даследчыкі вылучылі некалькі адкрыццяў, якія М. Стральцоў зрабіў і якімі ўзбагаціў беларускую літаратуру. Ён быў не адзіным пісьменнікам у беларускай літаратуры, які ў 60-х гадах ХХ стагоддзя падняў тэму вёскі. Аднак у большасці твораў таго перыяду адлюстроўваліся палітычныя і псіхалагічныя змены жыцця вёскі і горада, іх будзённае жыццё, а таксама паяўлялася параўнанне жыцця ў вёсцы і ў горадзе. Вёска ўспрымалася як малая радзіма, як каштоўнасць чысціні і дабрыні. А горад жа быў часта ўвасабленнем усяго кепскага і злага. Іншы падыход у асэнсаванні дадзенай праблемы ў творах М. Стральцова. Пісьменнік паказаў вёску і горад без кантраснага параўнання. Ён адкрыў тып чалавека, якому адначасова блізкія і вёска, і горад, паказаў унутраную канфліктнасць блуканняў героя паміж горадам і вёскай, пошук камфортнага асяроддзя. Слушна адзначыў А. Адамовіч у сваёй прадмове: “Так, дакладнасць, «перажытасць» усяго – моцная адзнака лепшых твораў Міхася Стральцова” [1, с. 5].

Ужо першае апавяданне “Блакітны вецер” засведчыла неверагодны літаратурны талент яго аўтара. Напісана яно дваццацігадовым юнаком, але зусім не адчуваецца ў творы недасведчанасці ці вучнёўства пражытка-пачаткоўца. У ім пазначаецца стральцоўская манера адлюстравання рухаў пачуцця і думак чалавека, заснаваная на вар’іраванні розных дэталей і сітуацый. Па вызначэнні А. Адамовіча, глыбіню і ўзровень прозы Міхася Стральцова характарызуе “тая лёгкасць, з якой можам уявіць лёс яго герояў у зусім іншай сітуацыі і нават у іншым часе. Бо яны жывыя – кожнай сваёй думкай-клопатам, кожным пачуццём-перажываннем” [1, с. 5]. Але мала хто ведае, як давалася пісьменніку гэтая неверагодная лёгкасць і ўзнёсласць. Цікава распавядае пра гэта жонка М. Стральцова Алена: “...прозу ён пісаў ад рукі. Звычайна дома ён хадзіў у тоненькай кашульцы. І я бачыла, як у яго па спіне ішла палоска поту, ён пісаў цяжка – быццам дровы сек” [7, с. 115].

Даследчыкі заўважылі, што героі гэтага пісьменніка часцей за ўсё вяскоўцы, якія па нейкіх прычынах паехалі ў горад, у іх заўсёды ёсць штосьці агульнае – думкі, бясконцыя развагі і шуканне ў гэтым свеце дабра і радасці. Героі не імкнуцца да жорсткіх канфліктаў, яны заўсёды думаюць, аналізуюць, рэфлексіруюць, у творах няма непрымірымага сутыкнення характараў. Адсутнасць гэтых канфліктных момантаў не азначае, што проза творцы вялая: М. Стральцоў паказвае менавіта ўнутраны канфлікт героя, яго пачуцці, думкі. Пісьменнік, па меркаванні Н. Кузьміч, “валодае словам адмыслова, тонка адчувае псіхалагічныя моманты” [5, с. 79].

У літаратурнаўчых працах адзначалася, што стральцоўская проза – гэта сінтэз думкі і пачуцця. У ёй галоўнае не падзеі, а паказ чалавечых адчуванняў. Кожны твор вытрыманы ў сваёй настраёвай танальнасці, часта пазначанай назвай. Стыль у некаторых апавяданнях М. Стральцова становіцца нервовым, напружаным, мабыць таму, што героі яго часта самі не разумеюць, што адбываецца з імі, адкуль з’явілася трывога, сум, неспакой, нейкая млявая турбота. Усе яны незадаволены звыклым будзённым жыццём, нязменнасцю штодзённых заняткаў, якія так прытупляюць пачуцці і парыванні. А ратунак шукаецца ў чысціні маленства, якое было на вёсцы. Гэта творы “Там, дзе зацішак, спакой”, “На вакзале чакае аўтобус” і інш.

Як сталую рысу стральцоўскай прозы літаратурнаўцы адзначаюць высокі інтэлектуалізм. Ён з’яўляецца як бы працягам і рэалізацыяй філалагічнага, кніжнага выхавання. Але кніжнасць мыслення не абарочваецца лавінай прозвішчаў, толькі ў “Трыпціху” згадваецца Мапасан. Галоўны герой узяў з сабой у падарожжа кнігу. І здаецца, што толькі дзеля таго, каб падчас касьбы трапіла паміж старонак травінка, каб знайсці яе зімой і ўгадаць “зімовы Парыж, нейкага Жуля, што за адзін вечар скарыў сэрца багемнай прыгажуні Сільвіі Рамон і ноччу, калі ўжо разыходзіліся ад яе госці, басанож кружыў па аснежаным двары, мыючы ногі. Вялікі дзівак і вялікае дзіця быў той Жуль!” [6, с. 17]

Янка Брыль звяртаў увагу на тое, што “пісьменнік гэты не проста піша, сачыняе свае апавяданні і аповесці – ён так арганічна, так натуральна ідзе ад жыцця, як быццам яно само падказвае яму, што і як трэба рабіць. Яму толькі застаецца выконваць загады жыцця, што ён і робіць, часта з зайздроснай дасканаласцю. Ён з тых, для каго літаратура не прафесія, а прызвание, не пісаць ён не змог бы, не быць незадаволеным сабой – таксама” [7, с. 320].

Амаль усе меркаванні даследчыкаў сыходзяцца на тым, што М. Стральцоў – паэт у прозе, лірык, тонкі псіхолаг і філосаф. Лірычная ўзрушанасць, філасофская разважлівасць, творчая апантанасць, псіхалагізм – ўсё гэта незвычайна спалучылася ў адной таленавітай асобе. А. Адамовіч робіць слушную выснову: “Вельмі не стае чытачу Стральцова-празаіка – яго празаічнага слова сённяшняга. Бо мы ведаем магчымасці гэтага слова – па ўжо напісанаму ім. І літаратуры беларускай не стае гэтага слова, стральцоўскага. О, як не лішняе было б яно – побач з брылёўскім, быкаўскім... У літаратуры так: нават усе разам і нават выдатныя не могуць замяніць аднаго – калі гэта сапраўдны талент. А калі ён яшчэ, як Стральцова талент, акрылены высокай культурай думкі і пачуцця, калі за ім выключная чысціня сумлення і незвычайная

патрабавальнасць да сябе – хіба ж шматгадовае маўчанне такога прэзаіка не вялікая страта нават для багатай, як сёння наша, літаратуры?” [1, с. 8].

У жанрах эсэ, крытыкі і публіцыстыкі М. Стральцоў адчуваў сябе не горш, чым у прозе. І тут ён сказаў сваё важнае слова. І гэтыя аспекты яго творчасці трапілі ў поле зроку літаратуразнаўцаў. Рэцэнзіі пісьменніка друкаваліся на старонках як беларускіх газет і часопісаў, так і рускіх. М. Стральцоў напісаў трыццаць шэсць літаратурна-крытычных артыкулаў і дваццаць шэсць эсэ, якія ўнеслі значны ўклад у развіццё беларускай літаратуры. Творы яго адрозніць па жанры не вельмі проста. Так, “Загадку Багдановіча” большасць даследчыкаў адносяць да жанру эсэ, але ў “Выбраным” гэты твор змешчаны ў раздзеле “Аповесці”. Насамрэч памылкі тут няма, гэты твор можна аднесці да абодвух жанраў.

Артыкулы М. Стральцова праблемныя і вельмі змястоўныя. Большая частка іх прысвечана праблемам літаратуры і творчасці многіх паэтаў і пісьменнікаў. Стральцоўская крытыка пазначана рысамі даверлівасці і інтымнасці, якія ўласцівы ягонай паэтычнай творчасці. У полі яго зроку былі літаратары розных маштабаў, розных пакаленняў: Ф. Багушэвіч, Янка Купала, Якуб Колас, Цішка Гартны, Р. Сабаленка, В. Вітка, І. Чыгрынаў, Р. Барадулін, У. Някляеў, А. Жук і інш. Пералік імёнаў пісьменнікаў, пра якіх пісаў М. Стральцоў, сведчыць пра шырыню яго творчых інтарэсаў. “Ён аналізаваў пераважна творчасць тых аўтараў, чый творчы плён лічыў прыярытэтным для сябе, і гэта дапамагло яму паглядзець на мастацкія рэаліі поглядам не толькі аналітыка, але і пісьменніка-практыка”, – адзначае даследчык П. Васючэнка [3, с. 423]. Аднак найбольш цікавым майстрам слова для М. Стральцова быў М. Багдановіч. Па меркаванні прэзаіка, “больш цэнтральнай фігуры, чым Багдановіч, у нас не было” [6, с. 335]. Таму яшчэ адным стральцоўскім адкрыццём было тое, што ён з’яўляўся першаадкрывальнікам Багдановічавай загадкі, паспрабаваўшы разгадаць, якім чынам юнак, які навучаўся і сталеў па-за межамі Беларусі, мог стаць класікам беларускай літаратуры, думаць на беларускай мове і пісаць на ёй. Гэтую загадку працягваюць разгадаць іншыя багдановічазнаўцы.

Такім чынам, літаратуразнаўцамі і пісьменнікамі высока ацэнена самабытная проза і эсэістыка М. Стральцова, акрэслены яе мастацкія асаблівасці і спецыфіка, адзначана традыцыйнае і наватарскае ў ёй.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Адамовіч, А. Міхась Стральцоў – учора і заўтра / А. Адамовіч // Выбранае : проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў ; прадм. А. Адамовіча. – Мінск : Маст. літ., 1987. – С. 3–8.
2. Барадулін, Р. Конь гуляў на волі / Р. Барадулін // Крыніца. – 1994. – № 3. – С. 12–17.

3. Васючэнка, П. Міхась Стральцоў / П. Васючэнка // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ ст. У 4 т. Т. 4. Кн. 2. – Мінск : Беларус. навука, 2003. – С. 404–425.
4. Кудравец, А. За дальнімі прычаламі / А. Кудравец // Польша. – 1997. – № 2. – С. 15–25.
5. Кузьміч, Н. В. Лірычная проза М. Стральцова / Н. В. Кузьміч // Весн. Брэст. ун-та. – 1999. – № 3. – С. 78–80.
6. Стральцоў, М. Выбранае : проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў ; прадм. А. Адамовіча. – Мінск : Маст. літ., 1987. – 607 с.
7. Скобла, М. Выгнаны Патрыцый / М. Скобла. – Мінск : Лімарыус, 2017. – 431 с.
8. Шамякіна, Т. На лініі перасячэння [Электронны рэсурс] / Т. Шамякіна. – Рэжым доступу: <http://www.rulit.me/books/na-linii-perasyachennya-read-423183-1.html>. – Дата доступу: 22.05.2018.

А. ГЕРАСИМОВА

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ Ё ТВОРАХ МІХАСЯ СТРАЛЬЦОВА

Фразеалагізм – гэта не толькі сродак выразнасці, але і мадэль свету, праекцыя на рэчаіснасць. Фразеалагічныя адзінкі перадаюць спосаб мыслення і адлюстраванне “прыватнай” мадэлі свету. Яны ствараюцца не для таго, каб паказаць з’яву, прадмет, акалічнасць, дзеянне, а для таго, каб даць ім ацэнку. Міхась Стральцоў пры дапамозе фразеалагічных адзінак стварае мастацкі вобраз, малюе дзеянне, аздабляе мову персанажа, робіць яе больш маляўнічай, выразнай, разнастайнай.

Значная частка фразеалагізмаў, ужытых у творах Міхася Стральцова, выконвае ацэначную функцыю, сутнасць якой праяўляецца ў здольнасці фразеалагічных адзінак даваць станоўчую ці часцей адмоўную ацэнку асобе або прадмету. Ацэначныя фразеалагізмы як дзейсны сродак характарыстыкі персанажаў выкарыстоўваюцца разнапланова:

1) пры характарыстыцы героя іншымі персанажамі: – *Ахвяруй, браце, сваім вясковым ідэалізмам, не трэба быць дзядзькам у Вільні* (дзядзька ў Вільні ‘чалавек, які ў новым месцы паводзіць сябе ніякавата, збянтэжана’) [1, с. 79]; – *Дзівак-чалавек, грошы яму з неба падаюць, а ён капыліць нос...* (капыліць нос ‘вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца’) [1, с. 141];

2) пры самахарактарыстыцы персанажа: *Я адчуваў сябе бездапаможным, як сляпое кацяня...* [1, с. 145].

У апавяданні “Блакiтны вецер” галоўны герой – выкладчык Лагацкі. Ён вельмі востра ўсё ўспрымае, часта трывожыцца з-за таго, што падумаюць і скажуць пра яго. Гэты псіхалагічны стан персанажа добра перадае фразеалагічная адзінка, уведзеная ў тэкст: *Я чэрствы, раўнадушны чалавек, сказаў сабе Лагацкі, але не хачу прызнавацца ў гэтым і таму*

гуляю ў хованкі з сабой (гуляць у хованкі ‘хавацца ад сваіх думак, ад сябе’) [1, с. 78]. Фразеалагізм выкарыстаны пісьменнікам з мэтай паказу неспакойных, напружаных пачуццяў героя, як прадчуванне нечага непрадказальнага і невядомага.

У творы “Волька” пры дапамозе фразеалагічных адзінак аўтар паказвае яркія эмоцыі, уражанні герояў (*Не, яна не памылілася, Зіначка; і тады ўжо, як загарэліся вочы ў Волькі пры аглядзе самых свежых яе абноў, яна затоена радавалася, заадно чытаючы пры гэтым зусім няхітрую аповесць чужых і жаданняў, і надзей* (вока загарэлася ‘каму-небудзь моцна захацелася нечага’) [1, с. 60]) або дае характарыстыку ім як асобам (– *Які ж твой Вячаслаў Пятровіч асаблівы, калі ён нават вітацца з чалавекам не хоча, ходзіць, быццам у руках лейцы ад усёй зямлі трымае...* (трымаць у руках лейцы ‘ажыццяўляць кіраўніцтва, кіраваць чым-небудзь, кім-небудзь’) [1, с. 61–62]).

Аповесць “Адзін лапаць, адзін чунь” закранае тэму жыцця пасляваеннай вёскі. Аповед ідзе ад сямігадовага хлопчыка Іванкі. Апісваючы ўсе дзіцячыя пачуцці, аўтар паказвае сапраўднае, глыбокае веданне ім вясковага жыцця. Канкрэтныя жыццёвыя падзеі і дэталі ў творах трапна характарызуюцца праз фразеалагізмы: *А ў хаце халадзіна, хоць ты ваўкоў ганяй...* (хоць ваўкоў ганяй ‘вельмі холадна (у хаце, у памяшканні і пад.)’) [1, с. 224]; *Дык жа, дык жа ў Валодзька цётчынага, ледзь варочае языком Іванка, урэзак быў...* (варочаць языком ‘вымаўляць словы, гаварыць’) [1, с. 194]; *Яшчэ большы ўзняўся вецер, холадам і страхам працінаў Іванку, аж сэрца як не выскаквала з грудзей...* (сэрца як не выскаквала ‘хто-небудзь непакоіцца, трывожыцца ў чаканні чаго-небудзь страшнага’) [1, с. 194]; – *Дзе ты ўжо вырасцееш там, калі злосці поўныя косці...* (злосці поўныя косці ‘хто-небудзь вельмі злы’) [1, с. 223]; *Яму яшчэ і цяпер было гаркава і суха ў горле, і калі ён на ўсе грудзі дыхаў, нешта аж хрыпела там і ўсярэдзіне рабілася непрыемна-соладка, нудліва...* (на ўсе грудзі ‘з вялікім задавальненнем (дыхаць, уздыхаць)’) [1, с. 222].

У прозе М. Стральцова вылучаюцца фразеалагізмы, якія перадаюць:

1) розны ўнутраны стан чалавека, яго перажыванні: *Маці таўкла ў хаце проса; яна ўсё бачыла, і калі сын, разгубіўшыся, зыркаў па хаце здзічэлымі, спалоханымі вачамі, ёй здавалася, што ён глядзіць на яе, моліць спагады, літасці, моліць заступіцца, і ў яе тады перавярнулася ўсё нутро, і яна падумала, што і сама часам гэтак жа сцябала малога, і цяпер пашкадавала, што рабіла гэтак...* (пераварнулася ўсё нутро ‘нешта вельмі моцна хвалюе, глыбока ўзрушвае каго-небудзь’) [1, с. 123]; “*Зачаплі нешта ў небе*”, – усё *стаяла ў галаве, і ён ніяк не мог адкараскацца ад гэтай думкі...* (стаяць у галаве ‘помніцца, не забывацца, пастаянна прысутнічаць у свядомасці каго-небудзь’) [1, с. 95];

2) успрыманні акаляючага свету: *О, ён быў хітры, гэты Клыбік, і як Васіль здагадваўся цяпер, яму так і біў тады ў вочы той самы партфельчык!* (біць у вочы ‘рэзка выдзяляцца, прыцягваць увагу’) [1, с. 47]; *Кожны мерае на свой капыл...* (мераць на свой капыл ‘меркаваць пра каго, што-небудзь вельмі суб’ектыўна, аднабакова, з уласнага пункту гледжання’) [1, с. 92]; *Яму мулялі вочы, а да шчок, адчуваў, часамі востра прылівала нездаровая гарачыня...* (муляць вочы ‘дакучаць, назаліць пастаяннай прысутнасцю, наяўнасцю’) [1, с. 137]; *Востры, здаровы марозны пах кружыў галаву...* (кружыць галаву ‘выклікаць галавакружэнне, туманіць, п’яніць’) [1, с. 222]. Трэба адзначыць наяўнасць ў прозе Міхася Стральцова размоўных фразеалагічных адзінак з кампанентам *сэрца*, што сведчаць пра надзвычайную ўвагу пісьменніка да псіхалагічнага стану героя і робяць яго прозу глыбока псіхалагічнай. Такія фразеалагізмы падкрэсліваюць эмацыянальны ўнутраны стан герояў і паказваюць на псіхалагічныя характарыстыкі персанажаў у творах: *І вось калі чуў ён, як аб’яўлялі там адпраўленне, калі ўдыхаў ён салаткавата-церпкі паравозны дым, нешта шчымлівае, прыемна-балючае кралася ў сэрца, і тады прыгадвалася рознае, і часцей за ўсё дробязь: вясковы вечар, вогнішчы на вуліцы, вараць бульбу; стук праніка на сажалцы ранняй вясной, а за ім крык пеўня, тамліва-гучнае патуркванне жаб...* (красціся ў сэрца ‘непрыкметна, мімаволі ўзнікаць, з’яўляцца (пра пачуцці, думкі)’) [1, с. 91]; *Ён помніў, як яго, соннага, цягала ў зямлянку маці, калі наляталі ўночы самалёты, як аднойчы на вуліцы ўшчалася страляніна і яны беглі з маці ў тую ж зямлянку, а ў яго ледзь не разрывалася сэрца: здавалася, вось-вось насцігне куля, а можа, ужо насцігла? (сэрца разрываецца ‘хто-небудзь адчуваў глыбокі смутак, шкадаванне, цяжка перажываў што-небудзь’) [1, с. 98].*

Міхась Стральцоў выкарыстоўваў фразеалагічныя адзінкі і з назвай органа зрокавага ўспрымання вока. Такім чынам пісьменнік накіроўваў увагу чытача на паводзіны персанажаў з дапамогай адпаведных устойлівых выразаў: *Заказвалі нават дамскі вальс, і адна, другая з дзяўчынак падыходзіла да тых кавалераў: хто ішоў, хто саромеўся, натужна смяяўся і, адгаворваючы, разгублена хаваў вочы...* (хаваць вочы ‘пазбягаць глядзець адкрыта, прама на каго-небудзь’) [1, с. 143]; *Вылазячы з-за стала, кінуў вокам на старое люстэрка, што вісела на сцяне: з фіялетава-асмужанага шкла глянуў на яго парослы шчэцію твар са зморанымі квола-сінімі вачамі [1, с. 117]; Ён гаварыў натхнёна і выразна, чамусьці не забываючы пры гэтым кінуць вокам на мяне...* (кінуць вокам ‘глядзець зрэдку ці мелькам, імгненна’) [1, с. 187]; *Чарсцее зямля, і цёмным, ільсняна-халодным зяленівам б’е ў вочы парадзелая пры дарозе трава...* (біць у вочы ‘рэзка выдзяляцца, прыцягваць увагу’) [1, с. 173]; *Ён глядзеў*

на іх, пакуль яны не **прапалі з вачэй**, – за маркотна-мройным даляглядам... (прапасці з вачэй ‘перастаць быць бачным’) [1, с. 145]; *Волька завярнула ў двор, і тут першае, што кінулася ў вочы*, была машына, грузаная новенькай, пэўна, толькі што з магазіна, мэбляй (кінуцца ў вочы ‘міжвольна запыняць на сабе чыю-небудзь увагу, быць асабліва прыкметным’) [1, с. 56]; *Узяў кошык, акраец хлеба і жаўтлявы мяккаваты шматок сала, вышчарблены братаў складанчык на шнурку і – пайшоў, трохі баючыся, каб не трапіць каму вельмі на вочы: у вёсцы не любяць гнацца за жураўлём у небе, калі сініца ў руцэ...* (трапіць на вочы ‘выпадкова прыцягнуць чыю-небудзь увагу, быць заўважаным, убачаным, нечакана сустрэцца з кім-небудзь’) [1, с. 10].

Адмовіўшыся ад запрашэння каханай на народзіны, герой апавядання “Свет Іванавіч, былы донжуан” пакутліва думае пра значную розніцу ў іх узросце. У творы аўтар падае разважанні галоўнага героя, паказвае, што яму трэба супакоіцца. Для характарыстыкі свайго стану персанаж выкарыстоўвае фразеалагічную адзінку **ўзяць сябе ў рукі** ‘супакойваючыся, дабіцца поўнага самавалодання’ [1, с. 167].

У прозе Міхася Стральцова сустракаецца вялікая колькасць прастамоўных фразеалагізмаў. Яны выкарыстоўваюцца для індывідуалізацыі маўлення персанажаў. Такія фразеалагізмы часта маюць адценне грубаватасці. Надзвычай грубымі выступаюць прастамоўныя ўстойлівыя выразы ў наступных кантэкстах: – **Ну і чорт з ім**, з самалётам, – падумаў ён. – Буду сядзець і дакурваць “Памір”. Буду ўспамінаць (ну і чорт з ім ‘выказванне згоды, прымірэння, уступкі’) [1, с. 140]; – **Чорта з два**, – падумаў я, – у мяне яшчэ зварыць мазгаўня, каб не карміць рыб сырам, дробна пасечаным мясам, як наказала ваша міласць... (чорта з два ‘зусім не, гэтаму не бываць; выказванне катэгарычнай нязгоды, адмаўлення, прэрэчання’) [1, с. 151]; – **Чорт яго ведае**, як складна, га? (чорт яго ведае ‘штосьці невядома’) [1, с. 140]. Фразеалагізмы можна назваць выклічнікавымі. Яны выражаюць пачуцці і волевыяўленні, але не называюць і не абазначаюць іх.

Такім чынам, фразеалагічныя адзінкі з’яўляюцца важным сродкам у раскрыцці характараў персанажаў. Проза М. Стральцова – арыгінальнае мастацтва слова з пэўнымі адметнасцямі арганізацыі моўнага матэрыялу. Яна вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем фразеалагічных адзінак, якія перадаюць адметнасць жывога маўлення і садзейнічаюць вобразнай і лаканічнай перадачы зместу, стварэнню пэўнага вобраза.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Стральцоў, М. С. Выбранае : проза, паэзія, эсэ / М. С. Стральцоў. – Мінск : Маст. літ., 1987. – 607 с.

І. ГЛУШЭНЯ

ПРЭЦЭДЭНТНЫ ЗАГАЛОВАК У БЕЛАРУСКАМОЎНЫХ ТЭКСТАХ СУЧАСНЫХ СМІ

Фактычным матэрыялам для выяўлення асаблівасцей функцыянавання прэцэдэнтнага тэксту паслужылі загаловкі да аўтарскіх публікацый у грамадска-палітычных газетах рознага ўзроўню: рэспубліканскай газеце “Звязда” за 2018 год, у абласных газетах “Заря” за 2018 год і “Народная трыбуна” за 2016 год (далей у прыкладах – НТ), у рэгіянальнай газеце “Вячэрні Брэст” (далей у прыкладах – ВБ) за 2018 год і ў раённай газеце Маларытчыны “Голас часу” (далей у прыкладах – ГЧ) за 2017–2018 гады. Намі апрацавана большая частка нумароў выданняў за пазначаныя гады. Трэба сказаць, што толькі ў “Звяздзе” і “Народнай трыбуне” (з 2017 года не выпускаецца) усе аўтарскія матэрыялы даюцца на беларускай мове. У астатніх выданнях беларускамоўныя тэксты займаюць невялікі аб’ём: як правіла, гэта 1-2 публікацыі на нумар, часам адзін матэрыял на 2–3 нумары, што ўскладніла пошук эмпірычнага матэрыялу па тэме даследавання.

Даследаванне прэцэдэнтных заголоўкаў друкаваных СМІ Беларусі паказала, што ў прааналізаваных газетах назіраецца невысокая частотнасць ужывання менавіта беларускамоўных прэцэдэнтных заголоўкаў. Прэцэдэнтныя тэксты найбольш выкарыстоўваюцца ў абласной беларускамоўнай газеце “Народная трыбуна”, меней у рэспубліканскім выданні “Звязда”. У іншых СМІ прэцэдэнтныя загаловкі не распаўсюджаны. Гэта абумоўлена, па-першае, нязначнай колькасцю менавіта тэкстаў на беларускай мове і, па-другое, тэндэнцыяй да выкарыстання ў друкаваных СМІ заголоўкаў інфармацыйнага характару.

Прэцэдэнтныя тэксты зафіксаваны не толькі ў заголоўках, але і ў падзаголоўках, ва ўнутраных заголоўках самога матэрыялу і часам у назвах рубрык. Крыніцамі беларускамоўных прэцэдэнтных заголоўкаў на газетных палосах з’яўляюцца:

– фразеалагізмы: “Нашла каса на камень” (НТ. 2016. 4 сак.), “Білет у адзін канец” (НТ. 2016. 26 лют.), “За крок ад шчасця” (Заря. 2018. 1 сент.), “Лістапад на носе” (Звязда. 2018. 27 кастр.), “Удзел на роўных” (Звязда. 2018. 27 кастр.), “Залатая сярэдзіна” (Звязда. 2018. 16 кастр.), “Залаты час для саіскальнікаў” (Звязда. 2018. 16 кастр.), “Як на споведзі” (Звязда. 2018. 16 кастр.);

– прыказкі, прымаўкі: “Дарогу адужае той, хто ідзе” (НТ. 2016. 1 снеж.), “Рукі працы не баяцца” (НТ. 2016. 9 снеж.), “Які кіраўнік – такая і каманда” (НТ. 2016. 23 верас.), “Молада, ды не зелена” (НТ. 2016. 27 сак.),

“Не так страшна, як малююць” (НТ. 2016. 22 крас.), “Жыццё – не цукар” (Звязда. 2018. 30 кастр.), “Нязваны госць” (НТ. 2016. 29 студз.), “Дома і рынг дапамагае” (Звязда. 2018. 16 кастр.), “Лепш убачыць, чым пачуць” (Звязда. 2018. 25 кастр.), “З кім да вянца – з тым да канца” (Звязда. 2018. 25 кастр.), “Смеласць гарады бярэ” (Звязда. 2018. 20 кастр.), “Што пасеялі – тое і пажалі” (НТ. 2016. 9 верас.);

– афарызмы: “Стыльна жыць не забароніш” (Звязда. 2018. 1 лістап.), “Там, дзе матуля, цёпла і ўтульна” (НТ. 2016. 14 кастр.), “Вёска мая, я – часцінка твая” (НТ. 2016. 30 верас.), “Таленавітым трэба нарадзіцца” (ГЧ. 2018. 25 крас.), “Не пакідайце ж мовы нашай” (НТ. 2016. 6 мая);

– перыфразы: “Другая жалезная лэдзі” (НТ. 2016. 15 ліп.), “Апошнія нашчадкі Атылы” (Звязда. 2018. 27 кастр.), “Уладар хлебных палеткаў” (ГЧ. 2018. 18 жн.), “Палескай Мадонне прысвячаецца” (Заря. 2018. 24 лют.), “З рук белай маланкі” (НТ. 2016. 5 лют.);

– назвы мастацкіх, мастацка-публіцыстычных твораў і фразы з іх: “Лес, возера, рукзак, байдарка” (НТ. 2016. 12 жн.), “Мары збываюцца!” (Звязда. 2018. 1 лістап.), “Неверагоднае побач” (ГЧ. 2017. 2 снеж.), “Подых вечнасці” (ГЧ. 2017. 2 снеж.), “З крыніц спрадвечных” (ГЧ. 2018. 3 сак.), “Кветкі правінцы” (НТ. 2016. 26 лют.), “Заметны крэдыт: браць ці не браць” (НТ. 2016. 9 снеж.), “Ёсць месца подзвігу” (Звязда. 2018. 24 кастр.), “Мой край родны – частка Беларусі” (ГЧ. 2018. 24 студз.), “Бацькі і дзеці” (НТ. 2016. 25 лістап.), “У пошуках сябе” (Звязда. 2018. 1 лістап.), “Ад прадзедаў спакон вякоў” (НТ. 2016. 5 жн.), “Як сама царыца” (Звязда. 2018. 24 кастр.);

– назвы фільмаў, у тым ліку мультыплікацыйных: “Наперад, у мінулае” (НТ. 2016. 6 студз.), “Родам з СССР” (НТ. 2016. 22 крас.), “Знай нашых” (НТ. 2016. 9 снеж.), “У джазе толькі хлопцы” (НТ. 2016. 1 студз.), “Смеццевыя войны” (Звязда. 2018. 2 лістап.), “Ідзі і помні... дзеля жыцця” (Звязда. 2018. 1 лістап.), “Маладзільныя ягады” (Звязда. 2018. 16 кастр.), “Глядзець нельга прапусціць” (Звязда. 2018. 16 кастр.), “Летні патруль” (НТ. 2016. 12 жн.). Зрэдзьчас загаловам публікацыі з’яўляюцца асобныя ўрыўкі фраз персанажаў фільма: “Ёсць такая прафесія – абараняць Радзіму” (НТ. 2016. 7 сак.), “Танцуюць усе!” (НТ. 2016. 11 сак.);

– назвы песень ці цытаванні іх асобных радкоў: “Што спытаць у ясеня?” (НТ. 2016. 9 студз.), “Што могуць кунжут і сланечнік” (НТ. 2016. 11 сак.), “Хава нагіла” (НТ. 2016. 19 лют.), “Музыка гучыць, кранае спеў” (Заря. 2018. 21 ліп.), “Ой, ляціце, птушачкі” (Заря. 2018. 31 мая), “Закружыў лістапад” (НТ. 2016. 4 лістап.), “Пад крылом самалёта” (НТ. 2016. 11 лістап.), “Салодкіх спраў майстар” (НТ. 2016. 9 студз.), “Наўздагон апошняй электрыцы” (НТ. 2016. 25 лістап.), “Спявай, гітара,

спявай” (НТ. 2016. 18 крас.), “Студэнты жывуць весела” (НТ. 2016. 6 мая), “Гэта наша зямля” (Звязда. 2018. 17 кастр.);

– слоганы, лозунгі, дэвізы: “Грошы любяць разумных людзей” (НТ. 2016. 21 кастр.), “Прырода – крыніца жыцця” (НТ. 2016. 23 верас.), “Дзеля міру на ўсёй зямлі” (НТ. 2016. 23 верас.), “Усё лепшае дзецям” (НТ. 2016. 12 жн.), “Здароўе нацыі – багацце дзяржавы” (НТ. 2016. 8 ліп.);

– этыкетныя формулы: “Добры дзень, родныя мясціны” (Заря. 2018. 12 ліп.), “Няхай вам шчасціць” (Звязда. 2018. 30 кастр.), “Вечная памяць” (НТ. 2016. 23 верас.), “На здароўе” (НТ. 2016. 8 крас.);

– назвы тэлеперадач: “У свеце жывёл” (Звязда. 2018. 30 кастр.), “Песню бярыце з сабою” (Звязда. 2018. 30 кастр.), “Рассмязыў... коміка” (НТ. 2016. 22 крас.), “Пра самае галоўнае, або Праца дзеля бяспекі жыцця і здароўя людзей” (НТ. 2016. 15 ліп.), “Зона бяды” (НТ. 2016. 6 мая). За аснову бяруцца як беларускія, так і расійскія тэлеперадачы;

– назвы сродкаў масавай інфармацыі, напрыклад газет: “На варце прыроды” (Звязда. 2018. 30 кастр.), “«Мужыцкая праўда» на мове Гарацыя” (Звязда. 2018. 12 кастр.);

– цытаты з біблейскіх тэкстаў: “Вадохрышча: ачышчэнне душы і цела” (ГЧ. 2018. 24 студз.), “Спачатку было слова” (Заря. 2018. 10 сак.);

– назвы музычных альбомаў: “Зялён явар, дуброва” (Звязда. 2018. 16 кастр.).

Такім чынам, крыніцамі ўзнікнення беларускамоўных прэцэдэнтных загатоўкаў на газетных палосах з’яўляюцца розныя сферы жыццядзейнасці грамадства. Аўтары матэрыялаў выкарыстоўваюць прэцэдэнтнасць з мэтай уздзеяння на чытача, яго інфармавання і стварэння ацэначнасці.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Зелянко, С. В. Інтэртэкст у публіцыстычным маўленні / С. В. Зелянко ; навук. рэд. В. І. Іўчанкаў. – Мінск : БДУ, 2012. – 195 с.

2. Нахимова, Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации [Электронный ресурс] / Е. А. Нахимова. – Екатеринбург, 2007. – 207 с. – Режим доступа: <http://philology.ru/linguistics2/nakhimova>. – Дата доступа: 04.11.2018.

3. Слышкин, Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Электронный ресурс] / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 139 с. – Режим доступа: <https://docviewer.yandex.by/view/?page=4&lang=ru>. – Дата доступа: 14.02.2018.

А. ДОБЫШ

БЕЛАРУСКАЯ ДРАМАТУРГІЯ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХХ – ХХІ СТАГОДДЗЯ: ТЭНДЭНЦЫ РАЗВІЦЦЯ, ЖАНРАВА-СТЫЛЁВЫЯ ДАМІНАНТЫ

Трыццацігоддзе, што пачыналася ад сярэдзіны 1950-х гадоў, было ў гісторыі беларускай драматургіі надзвычай супярэчлівым і складаным. Разам з тым аказалася яно багатым на значныя мастацкія адкрыцці, якія забяспечылі беларускай драматургіі высокі аўтарытэт у сусветнай тэатральнай супольнасці. Менавіта на гэты час прыпадае пік папулярнасці беларускай п’есы ў блізкім і далёкім замежжы. Зробленае ў другой палове 1960-х – першай палове 1980-х гадоў не засталася ў сваім часе, яно стала грунтам для далейшых творчых пошукаў. Пospех тагачаснай драматургіі забяспечылі, працуючы на ўзроўні лепшых сусветных мастацкіх стандартаў, Кандрат Крапіва, А. Макаёнак, У. Караткевіч. П’есы беларускіх драматургаў-класікаў нарадзіліся не дзякуючы нейкаму метаду, а насуперак яму, у змаганні з творчай несвабодай.

Дзякуючы Кандрату Крапіве, беларуская камедыя на працягу многіх гадоў была адным з самых паспяховых жанраў нацыянальнай літаратуры. Папулярнасць твораў мастака слова тлумачыцца адоранасцю драматурга, якая ўзрасла на глебе смехавой культуры беларусаў. Кандрат Крапіва ў сваіх драматургічных творах арганічна паяднаў “жывучасць” народнага гумару са зменлівасцю форм мастацкага смеху, забяспечыўшы эвалюцыю жанру. Мастацкая спадчына Кандрата Крапівы – ўзор “рухомасці”, “цякучасці” мастацкага смеху, які забяспечвае новае паўнаўтаснае жыццё яго твораў і сёння. Вялікую ролю ў іх надчасавасці адыграла інтуіцыя мастака, якая накіроўвала драматурга на стварэнне шматзначных вобразаў і грунтоўнага падтэксту, што абумовіла варыянтнасць яго прачытання і асэнсавання новымі пакаленнямі глядачоў і чытачоў.

Мастакоўская мужнасць А. Макаёнка выяўлялася ў імкненні драматурга з палымнасцю і вастрынёй рэагаваць на праблемы рэчаіснасці, якія доўгі час замоўчваліся. Камедыі “Выбачайце, калі ласка!”, “Каб людзі не журыліся” і інш. вызначаюцца глыбінёй мастацкай выразнасці, грамадзянскай заклапочанасцю аўтара ў пастаноўцы і вырашэнні сацыяльных праблем, насычанасцю гуманістычнага пафасу. Усё гэта выбівалася на фоне тагачаснай літаратуры, створанай у рэчышчы сацрэалізму, таму творы таленавітага драматурга (за выключэннем п’есы “Лявоніха на арбіце”) з вялікай цяжкасцю прабіваліся на сцэну. Яшчэ большы, сапраўды рэнесансавы прарыў у савецкай драматургіі А. Макаёнак робіць сваімі п’есамі “Зацюканы апостал” і “Трыбунал”, якія далі падставы С. Лаўшуку

гаварыць пра “новага Макаёнка” [1, с. 253]. Заслуга гэтага драматурга была ў тым, што ён стварыў востраканфліктныя п’есы і значна ўзбагаціў савецкую камедыю новымі жанравымі разнавіднасцямі.

Наватарскім для беларускай савецкай драматургіі быў зварот У. Караткевіча да гістарычнай тэматыкі. У чатырох яго п’есах – “Званы Віцебска”, “Маці ўрагану”, “Кастусь Каліноўскі”, “Калыска чатырох чараўніц” – праглядаецца пэўнае адзінства, якое лучыць іх у цыкл. Кожны твор уводзіць гледача ў новае стагоддзе, пачынаючы ад XVII, у якім драматург вылучае крызісную падзею: паўстанне ў Віцебску і забойства Іасафата Кунцэвіча, крычаўскае паўстанне пад кіраўніцтвам Васіля Вашчылы, паўстанне Кастуся Каліноўскага, юнацтва Купалы і пярэдадзень “нашаніўскага” Адраджэння. Ва ўсіх вышэйназваных творах назіраецца пераемнасць у выбары і характарыстыцы галоўнага персанажа твора. Аўтар шукае не проста моцнага, надзеленага значнай палітычнай воляй героя, а яркую, багатую на душэўныя і духоўныя якасці асобу, носьбіта самабытных рыс нацыянальнага менталітэту. Праз выяўленне змагарскіх якасцяў героя, спасціжэнне яго бунтарскіх ідэалаў разбураўся міф пра адвечную пакорлівасць, бясконцую цярплівасць беларуса, якія часам выдаваліся за памяркоўнасць, талерантнасць. Драматург у сваіх творах узнаўляў тыя абставіны, калі беларус адважваўся на актыўны супраціў. У Караткевічавых творах сцвярджаецца думка, што змаганне, асветніцтва і творчасць – з’явы аднаго плана. Яны ўздзейнічаюць на поспех нацыянальнага Адраджэння і росквіту, пра якія марыў пісьменнік і набліжаў іх сваёй самаадданай працай. У. Караткевіч пакінуў пасля сябе запатрабаваную, але не рэалізаваную напоўніцу гістарычную прастору, якая знайшла свой працяг у творчасці сучасных беларускіх драматургаў.

Драматургія постсавецкага часу перажыла разам з грамадствам крызіс, які адбіўся на ўсіх сферах чалавечай дзейнасці, у тым ліку і на мастацтве. Гэтыя гады даследчыкі называюць па-рознаму: “постмакаёнкаўскімі”, “крызіснымі”, “непрыкаянымі” і г. д. У літаратуразнаўстве ўзнікае паняцце “новая беларуская драматургія”: з прыходам маладых творцаў пачалі зараджацца новыя творчыя тэндэнцыі ў драматургічным мастацтве.

Традыцыя тэатра абсурду, новая для беларускай літаратуры, пачала ўмацоўвацца толькі з сярэдзіны 90-х гадоў XX стагоддзя, прыйшоўшы з заходнееўрапейскага мастацтва. П’есы тэатра абсурду вызначаюцца “непрадказальнай” структурай і такім спосабам раскрыцця персанажаў, пры якім і форма, і змест пацвярджаюць тое, што можа быць вызначана катэгорыямі абсурду. У сучаснай беларускай драматургіі прадстаўлены і іншыя жанры, якія даволі рэдка сустракаліся ў класічнай беларускай драматургіі XX стагоддзя. Сярод такіх жанрава-стылёвых форм можна

адзначыць п'есу-прытчу, п'есу-прыпавесць, містэрыю, трансфармацыю, містыфікацыю, рэканструкцыю, радыёп'есу і інш.

Сучасная беларуская драматургія з'яўляецца арганічнай часткай нацыянальнай літаратуры і культуры ў цэлым. Эстэтыка сучаснага драматургічнага мастацтва сцвярджае неабходнасць выкарыстання ўсіх жанравых структур, якія склаліся ў мінулым, і тых, якія толькі пачынаюць сваё існаванне. Палітра сучаснай драматургіі шматпланавая па сацыяльна-філасофскім і жанрава-выяўленчым напраўненні. Найбольш распаўсюджанай формай у беларускай драматургіі з'яўляецца драма. Прычынай актыўнага ўваходу драмы ў беларускую літаратуру мяжы ХХ–ХХІ стагоддзяў можна лічыць грамадска-сацыяльную сітуацыю ў краіне, калі па-новаму загучалі і былі паказаны разнастайныя надзённыя праблемы. Распаўсюджанай формай у сучаснай беларускай драматургіі з'яўляецца трагедыя. Вопыт трагедыі найбольш дакладна можа адлюстравать саму прыроду чалавечага існавання. Традыцыйна ў апазіцыі да трагедыі разглядаюць камедыю. Рытм камедыі аддзяляе публіку ад персанажаў па аб'ектыўных прычынах драматургічнага характару, што дазваляе глядачу паглядзець адасоблена і часта крытычна на сацыяльныя супярэчнасці. Гэты жанр можна назіраць як у “чыстым” выглядзе, так і з пэўнымі азначэннямі, характарыстыкамі жанравага плану: камедыя-фарс, камедыя нораваў, камедыя-лубок, фантастычная камедыя, трагікамедыя і інш. Гэтымі азначэннямі аўтары падкрэсліваюць ідэйна-тэматычную накіраванасць п'есы. Жанр драматычнай паэмы адносіцца як да паэзіі, так і да драматургіі, таму што творы гэтага жанру могуць быць пастаўлены на сцэне. Прыкладамі сучаснай драматычнай паэмы з'яўляюцца творы Р. Баравіковай, Л. Рублеўскай, А. Дударова і інш. Асобнай жанрава-стылёвай формай трэба лічыць драматычную аповесць. У сучаснай беларускай драматургіі традыцыйныя жанрава-відавныя формы страчаюць былую акрэсленасць, адбываецца мадыфікацыя жанраў.

Устойлівай прыкметай сучаснай драматургіі з'яўляецца зварот да гістарычнай і легендарнай мінуўшчыны. Адраджэнне беларускай гістарычнай драмы распачалося дзякуючы высілкам У. Караткевіча. Манера выкладу і спосаб падачы інфармацыі ў гістарычных творах амаль заўсёды нясуць у сабе ацэначныя элементы і дапамагаюць выказаць аўтарскую пазіцыю ў адносінах да апісаных падзей.

У рэчышчы гісторыка-біяграфічнай драмы створана дылогія А. Петрашкевіча (“Напісанае застаецца” і “Прарок для Айчыны”). Творча асэнсоўваючы біяграфічныя звесткі, драматург прапускае іх праз сваю свядомасць, адбірае тое, што яму неабходна для сюжэта. А. Петрашкевіч выступае як бінарны суб'ект (“аўтар біяграфічны” і “аўтар мастацкага тэксту”) і трымаецца трох пазіцый: біяграфіі прататыпа, эстэтычнага

ўвасаблення, аўтарскай пазіцыі, выяўленай адкрыта. Мастак паспрабаваў рэалістычна ўвасобіць біяграфічныя факты з жыцця Скарыны. Іншым шляхам пайшоў драматург, увасабляючы вобразы Рагнеды і Уладзіміра ў гістарычнай драме “Гора і Слава” (“Русь Кіеўская”). Ён стаў на шлях дэкананізацыі вобразаў рэальных гістарычных асоб, адышоўшы ад іх традыцыйнай трактоўкі.

У п’есах А. Петрашкевіча ўзаемадзеянне аўтара і героя абумоўлена суб’ектыўнасцю і самавыяўленнем аўтара, рэканструкцыяй біяграфічнага факта. Пры гэтым даецца ўстаноўка на сапраўднасць матэрыялу (даты, асобныя факты біяграфіі). Аўтарская пазіцыя выяўляецца ў імкненні драматурга паказаць каштоўнасць асобы Скарыны, пераасэнсаваць яго духоўны вопыт з пазіцыі сучаснасці. А. Петрашкевіч выканаў гэтую задачу, выявіў мастакоўскае стаўленне да дадзенага героя, якое супала з грамадскім меркаваннем. Сваімі п’есамі драматург праклаў жанравы вектар гісторыка-біяграфічнай драмы ў сучаснай беларускай драматургіі.

У той час, як у А. Петрашкевіча трактоўка характараў звязана з гістарычнымі падзеямі, барацьбой за уладу, І. Чыгрынаў у драмах “Звон – не малітва”, “Следчая справа Вашчылы”, “Осцей – Альгердаў унук” закранае пытанні веры, падкрэслівае драматызм пераходу ад паганства (язычніцтва) да хрысціянства. Падрабязнасць, дэталізацыя вонкавых і ўнутраных абставін гістарычнага працэсу ў паказе І. Чыгрынава не заўсёды (як гэта адзначалася крытыкай) адпавядалі патрабаванням драматургічнага і сцэнічнага дзеянняў. Праз іх звярнуўся да досыць спецыфічнага жанру драматургіі. У п’есе “Осцей – Альгердаў унук” І. Чыгрынаў паспрабаваў пераасэнсаваць акалічнасці падзей і наступстваў Кулікоўскай бітвы, ролю літоўскіх (беларускіх) князёў у вызваленні маскоўскіх земляў з-пад прыгнёту Арды. Аўтарская пазіцыя І. Чыгрынава выявілася праз распрацоўку канфліктаў п’ес, праз разгорнутыя падрабязныя рэмаркі.

Зварот А. Дударова да старажытнабеларускай гісторыі натуральна вынікае з пошукаў новага характару, героя з якасцямі стваральніка і збіральніка. На фоне нацыянальнага беларускага Адраджэння такія пошук меў значны грамадскі плён, спрыяў кансалідацыі нацыі, выхаванню пачуцця гонару за шматвяковую гісторыю. Творы А. Дударова “Купала”, “Палачанка”, “Чорная панна Нясвіжа” адлюстроўваюць рух мастака ад наследавання асноўных прынцыпаў класічнай драматургіі да нацыянальных, ад маналітнай канцэпцыі героя, рэпертуарных характараў, прыярытэту сітуацыі над характарам, знешне традыцыйнага канфлікту, закрытай драматургічнай формы да індывідуалізацыі характараў, міфалагізацыі беларускай гісторыі, выкарыстання прыёму праспекцыі і рэтраспекцыі, інтэртэкстуальных гістарычных сюжэтаў і тэм.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Лаўшук, С. Андрэй Макаёнак / С. Лаўшук // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Янкі Купалы. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2001–2002. – Т. 4, кн. 1. – 2002. – С. 237–269.

3. ЖЕГЖДРИН

СЕМЕЙНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В КОНТЕНТЕ ГАЗЕТЫ «ВЕЧЕРНИЙ БРЕСТ»

Отражение сферы семейно-бытовых отношений – одна из приоритетных задач республиканских и региональных СМИ. Материалом данного исследования стали публикации в газете «Вечерний Брест» за 2018 год и материалы информационного портала vb.by.

Сегодня на информационном портале vb.by пять разделов – «В стране и мире», «Экономика», «Общество», «Культура», «Спорт». Публикации проблемно-тематического поля семьи можно найти соответственно в разделе «Общество» – рубриках «Происшествия» и «Люди». При отборе публикаций по теме исследования использован метод контент-анализа.

Если в поиск по сайту ввести тег «домашнее насилие», то будет найдено десять публикаций разных жанров. Последняя публикация «Брестчанке назначили крупный штраф за дачу заведомо ложных показаний» за май 2018 года. В газете это текст с заголовком «Ложь во спасение?». Он рассказывает о том, что суд Ленинского района вынес приговор по обвинению женщины в даче заведомо ложных показаний и наказал ее крупным штрафом.

«Домашнее насилие в отношении женщин происходит в каждой третьей квартире. Каждая четвертая жертва совершает суицид» – опубликован на сайте 20 марта 2018 года. На наш взгляд, этот текст подробно описывает причины бытовых конфликтов на примере одной из брестских семей, где от рук мужа-тирана пострадала мать с малолетними детьми. Нетрезвый супруг заколол женщину ножом прямо на глазах у детей. Испугавшись содеянного, он ударил и себя, но рана была не смертельной.

Журналист Екатерина Богданова в своей публикации приводит пример другого абсурдного случая. В Ляховичском районе оглашен приговор в отношении мужчины, заплатившего 50 долларов знакомому, заразившему ВИЧ-инфекцией его бывшую супругу. За преступление бывший муж получил семь лет лишения свободы с выплатой потерпевшей морального вреда. По итогу публикации журналистка приводит самый

доступный на сегодняшний день способ спасения от домашнего насилия – «кризисные» комнаты, где оказывают необходимую юридическую и психологическую помощь. Здесь опять же тема домашнего насилия переплетается с темой криминала и административных правонарушений.

Текст Ивана Орлова «Любовь зла, уснул – и уползла» построен по-другому. Внимание журналиста сосредоточено на «теоретической» составляющей – видах домашнего насилия (физическое, психологическое, сексуальное и экономическое), мифах о том, что конфликт провоцирует женщина, что причинами ссор всегда является алкоголь, проблема актуальна только для бедных и асоциальных семей. Структура текста простая, с конкретными ответами на вопросы «куда обращаться» и «как обеспечить безопасность себе и своим детям». Но статистика, как и в предыдущем тексте, республиканская. На наш взгляд, данный текст должен содержать статистику по Брестской области, что соответствует политике регионального издания. Возможно, эмоциональная подача текста больше подходит теме домашнего насилия, ведь дает возможность прочувствовать истории жертв на себе. Это вызывает больший эмоциональный отклик.

К проблемно-тематическому полю семьи, безусловно, относятся публикации, отслеживающие рождаемость в области. К примерам таких текстов отнесем следующие: «1 января в Бресте родилось девять малышей», «Здоровый малыш – счастье в доме». Количество публикаций и их регулярность свидетельствуют о достаточном освещении демографического вопроса. С подачи местных органов власти достаточно освещаются акции и социальные проекты, проводимые для детей и их родителей: «Год под знаком Бонстиков» об акции торговой сети «Евроопт», «Соберем по капельке на жизнь» о благотворительной акции по сбору средств на лечение, «Форум для начинающих мам». Одну из ведущих ролей в повестке дня СМИ на наш взгляд играет сотрудничество в области медицины. Однако внимание «Вечерки» направлено на его «горький» опыт. К примеру, публикация «Дочки твоей глаза» Дмитрия Шиферштейна о том, что родителей сельских детей не беспокоит здоровье чад. В рамках благотворительного проекта «Я вижу» мобильные бригады врачей посетили школы в районных центрах. По итогу врачи поделились своими печальными наблюдениями: родители даже не знают о патологиях зрения у своих детей, потому что к врачам попросту не обращались.

Таким образом, региональная газета «Вечерний Брест» справляется со своими обязанностями по предоставлению обществу исчерпывающей информации о проблемах семьи. Об этом может свидетельствовать тот факт, что за 2018 год нами было найдено 56 публикаций, посвященных проблемам семьи.

Список использованной литературы

1. Савинова, О. Н. Социология СМИ и массовой коммуникации / О. Н. Савинова // Электрон. науч. журн. фак. журналистики МГУ им. М. В. Ломоносова. – 2012. – № 2.
2. Абрамова, Е. И. Особенности публицистического дискурса печатных СМИ Брестчины / Е. И. Абрамова // Беларуская мова і літаратура ў славянскім этнакультурным кантэксце : матэрыялы II Рэсп. навук.-практ. канф., Віцебск, 19–20 лістап. 2015 г. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2015. – С. 3–6.
3. Вечерний Брест [Электронный ресурс] : регион. новостной портал. – Режим доступа: <http://vb.by>. – Дата доступа: 24.12.2018.

М. ІВАНЮК

МОЎНЫЯ СКАРБЫ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Здаецца, сэрца чалавека мацней б'ецца менавіта там, дзе гучыць яго родная, жывая мова. Прычым не тая, што вивучалася па падручніках, а непасрэдна тая, якая перадавалася з пакалення ў пакаленне, з вуснаў у вусны. На нашу думку, сёння найважнейшай праблемай Беларусі з'яўляецца ўрбанізацыя, хуткае апусценне нашых вёсак. Менавіта гэта прымушае заняцца вивучэннем асаблівасцей мовы мясцовых жыхароў. Іх мова амаль не сапсавана ўплывамі цывілізацыі, яна захавала сваю выразнасць і прыродную чысціню.

Народная творчасць, захаваная ў розных рэгіёнах Беларусі, дае багаты матэрыял для ўсебаковага даследавання спецыфікі беларускай народнай культуры і яе гістарычных вытокаў.

Родная мясціна маіх бацькоў – даволі вялікая вёска Сцяброва. На жаль, у 2017 годзе з-за свайго блізкага размяшчэння да Жабінкі яна ўвайшла ў склад горада. У вёсцы і сёння жыве шмат родзічаў старэйшага пакалення. Наведваючы іх, можна пачуць шмат самабытных прыказак і прымавак: *Сам сэбэ ны хвалы, хай людэ пухвалыць; Які розум, такая і гуворка; Вода камэнь точыць; Вік жывы, вік вучыся; Гуляючы, розуму ны прыдбаеш; Запас быды ны чыныць; У нугах правды няма; Отклад ны ідэ ўлад; Дэ няма охоты, там няма руботы; Од зымлі адурваўся, а ду нэба ны дустаў; Пішыць ны рубота, а турбота; Як захочэш субаку выцяты, то кія знойдэш; Хто ў ліс, хто пу дрова; Мая хата с краю, нычога ны знаю; Кутовы смішкі – мышкі слэзкі.*

На малой радзіме існуе шмат прыказак, што характарызуюць прыроду, выяўляюць адносіны да народнага календара: *Зыма на літо працое, а літо на зыму; Зымова ночка – дытям сарочка; Люты наробыць плюты; Пытаецця люты, чы добрэ ногі обуты; Прылытív кулык з замор'я, вывív высну з ныволля; Высна красна, хоть голодна; Май – скутыну ў полэ пхай; Мокро ў маі – будуць пшанычныі короваі; Людэ рады*

літу, а пчолы квіту; Лыпэнь пыкучы, алэ даручы; Кожна хата ў жныво бугата; Шчо полэ народыць, жнывэнь знаходыць; І марэць укусыць за палэць; Дэ вэрба – там і вода; До Іллі хоть одним зубом зямлы парны; До Іллі купаюцца, пуся ёго з річкую прушчаюцца; Грак на гурі – высна на двурі; Варвара ночы ўрвала, а дня прытучыла; Колы грыбно, то і хлібно; Дуб опранаецця – скотына наідаецця; Дождж рідко бувае – у вуллі мід прыбувае; Ластуўка прылэтіла – сонцэ траву обугрыло; Которы год мідны, то ны вэльмы хлібны.

Радзіма маіх бацькоў – багатая крыніца народных прыкмет. Асноўная іх частка адносіцца да прыроды, жыцця вяскоўцаў, цесна звязанага з прыроднымі з’явамі. Прыкметы, якія датычаць разнастайных з’яў жывой прыроды, – яркі атрыбут духоўнай культуры беларусаў. Атмасферныя і метэаралагічныя з’явы, жывёльны і раслінны свет – даволі важны аб’ект назіранняў у народных прыкметах Жабінкаўшчыны. Да ліку найбольш вядомых сярод названых моўных адзінак адносяцца наступныя: *Зоры вэльмі блышчачь – ду мурозу; Кулы заходыць сонцэ і нэбо чырвонэ – будэ вітряна пугода завтра; Кулы осэнню пэршая распучыцца быроза – літо будэ сухое, а кулы ольшына – дажджлывэ; Воробэць пуд стріху лізэ – будэ муроз або ныгода; Кулы ранком ныма русы, то ўдэнь будэ дождж; Шпакі доўго ны адлытають у вырай – осынь будэ доўгая; Яснэ нэбо зымою – на вылыкі муроз; Кулы пэршы гром грымыць на голу пушчу – будэ год гулодны.*

Асаблівае месца у народным фальклоры Жабінкаўшчыны займаюць скарагаворкі: *Кулускі кулусувалы, кулусувалы, выкулусувалыся; Скачэ чапля пу булоті, чачоточка ў чыроте, а чубаты чычот топчэ, топчэ город.*

На малой радзіме вялікай папулярнасцю карыстаюцца і пацешкі. Ніжэй пададзены самыя вядомыя з іх:

*Пычу, пычу хлібэць,
Дітjom на обідэць,
Пычу, пычу папу,
Кладу на лупату –
Шусь у ніч.*

*Кую, кую ножку,
Пуіду ў дурожку,
Дурожка кривая,
Кубылка слытая.*

У сувязі з актуальнасцю даследавання беларускіх народных гаворак вартым увагі бачыцца выказванне вядомага беларускага даследчыка Арсенія Ліса: “У рускага народа ёсць балады, ва ўкраінцаў – думы, у англічан, французаў, фінаў – эпасы. Хтосьці кажа: чаму ў беларусаў няма эпасу?.. Аднак беларускі народны каляндар – хіба не эпас? У адной валачобнай песні, якая можа змяшчаць да 300 радкоў, можа раскрывацца жыццёвы земляробчы каляндар на ўвесь год” [1]. Спыняецца ўвага і на Рыгору Шырме, які шкадаваў, што “няма паэта, які б на падставе спрадвечнага календара выстраіў цэльны эпас...” [2].

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Прыказкі і прымаўкі з Косаўшчыны [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://zviazda.by/be/news/20150630/1435613408-prykazki-i-prymauki-z-kosaushchyny>. – Дата доступу: 05.12.2018.

2. Камень з ледавіковых часоў [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://zviazda.by/sites/default/files/pdf/2015/06/30cher-4.indd_pdf. – Дата доступу: 05.12.2018.

П. КАНАНОВІЧ

ПРАБЛЕМА-ТЭМАТЫЧНЫ ДЫЯПАЗОН ТВОРАЎ ВАСІЛЯ БЫКАВА АПОШНЯГА ПЕРЫЯДУ ТВОРЧАСЦІ

Найбольшую папулярнасць у свеце сярод пісьменнікаў, што прыйшлі ў беларускую літаратуру ў ХХ стагоддзі, заваявалі творы В. Быкава. Пра гэта сведчыць хаця б той факт, што яны перакладаліся больш як на пяцьдзясят моваў свету. Валодаючы магутным талентам, маючы бескампрамісную сумленнасць, мастак слова на працягу ўсёй творчасці ўпарта дакопваўся да праўды народнага жыцця, паказваючы на прыкладзе канкрэтных чалавечых вобразаў тое, што хвалявала, абурала, вярэдзіла душу простага чалавека.

Новыя гістарычныя ўмовы, калі галоснасці ў грамадстве стала больш, дазволілі В. Быкаву яшчэ глыбей і праўдзівей асэнсоўваць трагічныя падзеі даваенных і ваенных гадоў. У творах пісьменніка выяўляецца яго негатыўнае стаўленне да савецкай большавіцкай улады з яе шматлікімі заганамі, так як стваральнікам праблем, якія закрануў пісьменнік у творах апошняга перыяду, прама ці апасродкава з'яўляюцца менавіта большавікі. Празаік наглядна паказаў, як праводзілася палітыка прымусовай калектывізацыі, выявіў яе сумныя наступствы для сялянства. Пісьменнік сведчыў, да якой ступені былі заідэалагізаваны многія тагачасныя дзяржслужбоўцы, як ідэалогія знішчала чалавечыя адносіны, разбурала сем'і. Паказаў ён і антырэлігійную скіраванасць большавіцкай дзейнасці, якая нішчыла ў душах людзей усё святое, негатыўнае стаўленне большавікоў да ўсяго нацыянальнага; а ў некаторых творах – усёдазvoleнасць партызанскіх начальнікаў, п'янства, сексуальную разбэшчанасць.

У аповесці “Пакахай мяне, салдацік” В. Быкаў звярнуўся да сваёй любімай ваеннай тэматыкі, але паколькі асэнсоўвае яе ў новых грамадска-палітычных умовах перабудовы і галоснасці постсавецкага часу, то гэтая тэма знайшла новыя аспекты мастацкага выяўлення. Пісьменнік паказаў падзеі не толькі Вялікай Айчыннай, але і Другой сусветнай вайны; “дзеінасць” службістаў на вайне, якія вышуквалі ворагаў сярод сваіх;

усёдазволенасць начальства (як вайсковага, так і партызанскага); лёс акружэнцаў. Праўдзіва сказаў у гэтым творы празаік і пра партызанства. Праз лёс бацькі Франі мастак слова раскрыў тэму драматызму 1930-х гадоў, калі савецкі актывіст сам становіцца ахвярай рэпрэсій, а жонка вымушана адмовіцца ад яго. Яе словы “тады ўсе так рабілі” сведчаць пра масавасць і тыповасць такой з’явы ў савецкім грамадстве.

Многія памылкі савецкай улады знайшлі адлюстраванне і ў быкаўскай аповесці “Балота”, дзе поруч з ваеннай тэматыкай пісьменнік асэнсаваў і тэму драматызму 1930-х гадоў, паказаў тыя жорсткія ўмовы, у якіх у даваенны час апынуліся служачыя на дзяржпасадах людзі, які ўплыў на іх аказала савецка-большавіцкая ідэалогія. У творы знайшлі выяўленне такія праблемы, як антырэлігійная барацьба, злоўжыванне службовым становішчам, некампетэнтнае прызначэнне асоб для выканання важных заданняў, жорсткасць вайсковага начальства і бескантрольнасць яго дзейнасці, здзек з людзей, як вінаватых у чым-небудзь, так і невінаватых. Не абмінуў празаікі праблему адсутнасці галоснасці ў грамадстве.

У аповесці “Аблава” В. Быкаў паказаў тыя жахлівыя ўмовы, у якіх апынулася беларускае сялянства ў 1930-я гады ў час калектывізацыі. Гэтая тэма была асабліва балючаю і для самога пісьменніка: ён быў сведкам таго, з якой распаччу перажывалі ўступленне ў калгас яго бацькі. Вялізныя падаткі, заняўбана яземля, незадаволенныя і спакутаваныя людзі – вось вынік палітыкі “ліквідацыі кулацтва як класа”. У такіх умовах, як сведчыць празаік, “распадаліся сем’і, нішчылася людская роднасць, спрадвечная вясковая крэўнасць. Сталі браты як чужыя” [4, с. 421]. Пісьменнік выявіў чалавечыя заганы, якія зараджаліся ў такіх нялюдскіх умовах – зайздасць, абьякавасць да чужога гора, прыстасаванства і кар’ерызм. “Расчалавечаным” чалавекам у творы выступае сын Хведара Роўбы Мікола, апантаны большавіцкімі ідэямі. Ён стаў сапраўдным рупарам ідэй партыі для палітычна непадкаванага бацькі, пераконваў яго ў праваце савецкай улады. А пасля разам з такімі ж заўзятымі яе прадстаўнікамі знішчае ўласнага бацьку. Таксама пісьменнік паказаў жыццё спецперасяленцаў у лагерах. Здаецца, яшчэ горш, чым у высылцы, пачувае сябе Хведар на роднай зямлі, сярод свайго народа. Таленавітаму празаіку ўдалося перадаць духоўны стан героя, які страціў усіх сваіх родных і мае толькі адну мэту – памерці на роднай зямлі. Але сістэма, на жаль, забрала ў яго і гэтую мажлівасць.

У апавяданнях апошняга перыяду творчасці, як і ў аповесцях, В. Быкаў таксама звярнуўся да ваеннай тэматыкі і тэмы драматызму даваенных гадоў. У апавяданні “Зенітчыца” празаік паказаў, як ставілася ваеннае кіраўніцтва да акружэнцаў, вышукваючы ворагаў сярод сваіх. З другога боку, твор сведчыць пра страшную заідэалагізаванасць савецкіх людзей, у якіх асабістае гублялася перад грамадскім. Адносіны ваеннага

кіраўніцтва да падначаленых, крайняя жорсткасць як сродак запалохвання паказаны ў быкаўскім апавяданні “Палкаводзец”. Пра жорсткасць і бесчалавечнасць ваеннага начальства і ўсёй рэпрэсіўнай машыны распавёў пісьменнік у апавяданні “Палітрук Каламіец”. У апавяданні “На балотнай сцяжыне” ў чарговы раз паказана, у якіх цяжкіх умовах апынуўся савецкі, і ў прыватнасці беларускі, народ у ваенны і перадваенны час: пастаянны ціск на селяніна з боку ўсіх уладаў – акупацыйных і сваіх, праследаванне ўсяго нацыянальнага ў 1930-я гады. Буйным планам у творы паказаны заганы партызанства: п’янства, сексуальная разбэшчанасць, жорсткасць і абьякавасць да сваіх жа людзей, рабаванне ў іх вопраткі і ежы. Акрамя таго, аўтару ўдалося паказаць гераізм вясковай настаўніцы, якая, баронячы сваіх аднавяскоўцаў ад пагібелі, сама стала смяротнай ахвярай. Пра вынішчэнне ворагаў народа ў 1930-я гады быкаўскае апавяданне “Жоўты пясочак”. Празаік праўдзіва апісаў тыя жорсткія, антыгуманныя ўмовы, у якіх знаходзіліся зняволеныя мінскай турмы падчас допытаў; паказаў, якім чынам ад іх дамагаліся падпісання следчых пратаколаў, прыпісвалі прыдуманых злачынствы, напрыклад шпіянаж на карысць Польшчы. Закрануў празаік і тэму драматызму калектывізацыі ў лёсе беларускага сялянства, выкрыў адмоўныя рысы беларускага менталітэту.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Быкаў, В. Выбраныя творы / В. Быкаў ; уклад., прадм., камент. М. Тычыны. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2004. – 672 с.

П. КАНАНОВІЧ

ТВОРЧАСЦЬ ВАСІЛЯ БЫКАВА Ў КАНТЭКСЦЕ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ І ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

Тэма “чалавек на вайне” праходзіць праз усю беларускую прозу ХХ стагоддзя. Нямала твораў на гэтую тэму напісалі Максім Гарэцкі, Янка Брыль, Алесь Адамовіч, Кузьма Чорны, Іван Шамякін, Іван Мележ. Спіс пісьменнікаў можна працягваць і далей, але ён будзе далёка не поўным, калі не ўключыць у яго Васіля Быкава, творчасць якога амаль цалкам прысвечаная тэме вайны. Таленавіты празаік праўдзіва апісваў падзеі Другой сусветнай вайны, удзельнікам і сведкам якой давалося быць яму самому. Аўтарытэтны даследчык літаратуры Д. Бугаёў адносіць ваенную прозу В. Быкава да лепшых набыткаў нашай літаратуры, таму што “яна вабіць перш за ўсё гранічнай праўдзіваасцю, глыбінёй і ўчэпістасцю аналітычнай думкі пісьменніка, яго маральна-этычнай бескампраміснасцю ў ацэнцы падзвігу і здрады, жыццёвасцю намаляваных характараў,

майстэрскім даследаваннем псіхалогіі чалавека на вайне” [8, с. 12]. Слушным з’яўляецца і выказванне М. Тычыны на гэты конт, які пісаў, што “Васіль Быкаў – гэта ўнікальная эстэтычная з’ява ў айчыннай і сусветнай літаратуры, найвялікшая ступень мастацкай праўдзівасці, глыбіня пранікнення ў таямніцы народнай і чалавечай псіхалогіі, рэдкая вастрыня і рэчыўнасць вобразнага бачання свету, фенаменальная своечасовасць большасці публікацый, вялікая ўдзельная вага вобразнага і публіцыстычнага слова, прытчавая шматзначнасць і прарочая відушчасць” [3, с. 8].

Фарміраванне творчай асобы пісьменніка, яго тэхнікі пісьма і эстэтычнага бачання свету адбывалася пад уздзеяннем як традыцый беларускай нацыянальнай і рускай мастацка-эстэтычнай спадчыны, так і літаратурна-мастацкіх набыткаў сусветнай класікі. Так, яшчэ з дзяцінства будучы пісьменнік знаёміўся з многімі творамі нашых класікаў – Якуба Коласа, Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, а таксама яго ўвагу прыцягвалі творы рускай класікі, найперш М. Горкага, Л. Талстога, Ф. Дастаеўскага. Пасля, дасягнуўшы значных поспехаў у літаратурнай працы, празаік добра адгукаўся пра творы замежных класікаў – Рэмарка і Хэмінгуэя, Экзюперы і Лану, якія аказалі на яго як на мастака слова значны ўплыў. Абапіраючыся на інтэлектуальныя набыткі самых таленавітых празаікаў свету, удасканалючы свае пісьменніцкія здольнасці, Васіль Быкаў выводзіў беларускую ваенную прозу на высокі мастацкі ўзровень. Яго літаратурная спадчына прынесла высокае прызнанне не толькі яго імені, але і ўсёй беларускай літаратуры. Сёння ні для каго не сакрэт, што творы Васіля Быкава перакладзены больш як на пяцьдзясят моў свету.

Вядома, што пісьменнікі, прынамсі пісьменнікі рэалістычнага кірунку, да якога адносіцца і В. Быкаў, у сваіх творах адлюстроўваюць асаблівасці часу, эпохі, у якой жывуць самі. Сваё пакаленне празаік называў пасля “забітым пакаленнем”. Гэта людзі, якія прайшлі праз вайну, так ці інакш зведалі на сабе наступствы суровых савецкіх часоў. Многія з іх загінулі на вайне. Так, з васьмідзесяці выпускнікоў Саратаўскага ваеннага вучылішча, якое скончыў Васіль Быкаў, з фронту вярнулася толькі чатыры чалавекі. Зведаўшы на сабе ўсю горыч вайны, як і яго калегі пісьменнікі-шасцідзясятнікі, ён выкрываў таталітарызм ва ўсіх яго праявах, намагаўся паказаць трагічны сэнс сваёй эпохі, жахлівую сутнасць не лепшых прадстаўнікоў улады савецкага часу, абуджаў у людзей разуменне неабходнасці радыкальных змен у жыцці грамадства. І ставіўся ён да літаратуры не як да забавы, а як да вельмі сур’ёзнай справы, таму што мастацкая літаратура ў савецкім грамадстве адыгрывала важную ролю ў падачы праўдзівай інфармацыі. “Творы В. Быкава аднаўляюць паняцці патрыятызму, чалавечнасці не адцягнана, а канкрэтна, дапамагаюць зрабіць далёкае – блізкім, умоўнае – зразумелым” [1, с. 4]. Насуперак хочь

і аслабелай у 1950–60-я гады ў грамадстве тэорыі бесканфліктнасці, якая перашкаджала пісаць усю праўду пра вайну, прымушала пісьменнікаў пісаць пра рэчы, далёкія ад сапраўднага жыцця, Васіль Быкаў ужо пры напісанні ранніх твораў ставіў перад сабой задачу данесці да чытача праўду, якой бы суровай яна ні была.

Праз свае творы аўтар паказаў, якою цяжкаю цаной давалася перамога ўдзельнікам вайны, якія тытанічныя намаганні прыйшлося прыкласці мільёнам савецкіх воінаў для яе дасягнення. Але, як прызнаваўся сам празаік, яго цікавіла не само апісанне вайны, батальных сцэн, знешняй абстаноўкі, а ў першую чаргу ўнутраны свет чалавека. Пра гэта пісала пасля і даследчыца В. Локун: “Самая важная асаблівасць стылю пісьменніка – імкненне правесці мастацкі аналіз і сінтэз чалавечых характараў у разнастайных іх праяўленнях і ў той жа час паказаць унутранае супярэчлівае адзінства. Аўтар даследуе ўздзеянне абставін на псіхалагічны, душэўны лад людзей, іх маральныя пошукі, выяўляе ўнутраныя сілы, здольныя супрацьстаяць гэтым абставінам, узвысіцца над імі” [4, с. 91].

Асабіста ўдзельнічаючы ў ваенных дзеяннях, будучы камандзірам малодшага вайсковага складу, пісьменнік перажываў тыя ж пачуцці, што перажывалі шараговыя ўдзельнікі вайны – салдаты, сяржанты, малодшыя афіцэры. Таму ў ліку галоўных герояў большасці яго твораў выступаюць менавіта яны. Іх мужнасць празаік паказваў без усялякага прыхарошвання, проста і натуральна: “Герой Васіля Быкава ў самых неспрыяльных, самых небяспечных для жыцця ўмовах змагаецца, перамагае і памірае, часцей за ўсё застаючыся чалавекам у абставінах, калі няма нават сведкаў яго стойкасці перад тварам смерці” [1, с. 3]. Як, напрыклад, у апавесці “Трэцяя ракета” (1961), выхад якой забяспечыў аўтару папулярнасць не толькі сярод тагачаснага беларускага, але і чытача ўсяго Савецкага Саюза. За названы твор Васілю Быкаву ў 1964 годзе была прысуджана Літаратурная прэмія імя Якуба Коласа.

Яшчэ ў ранніх апавяданнях акрэсліліся рысы творчага стылю пісьменніка, які М. Тычына характарызуе як “эканомны, сухаватастрыманы, лаканічны” [7, с. 644]. Паступова В. Быкаў выяўляе прыхільнасць да жанру невялікай па памерах апавесці з нешматлікім колам герояў, паказам падзей, абмежаваных у прасторы і часе, глыбокім псіхалагізмам пры стварэнні вобразаў і характараў герояў. Герояў у гэтых твораў няшмат, але кожны з іх па-свойму перажывае і ўспрымае падзеі, надзелены незвычайным характарам, адметным гучаннем мовы. “В. Быкаў тварыў на мяжы рэалістычнай і экзістэнцыяльнай паэтыкі. І гэта паспрыяла яму ў выпрацоўцы сваёй адметнай мадыфікацыі жанру апавесці, “чыста” быкаўскай, у якой традыцыі рэалістычнай эстэтыкі складана сінтэзаваліся з разумовым пачаткам, мастацкім канструяваннем

рэчаіснасці і асобы, канструяваннем іх узаемасувязей і ўзаемадачыненняў” [5, с. 220–221].

У 1980 годзе Васіль Быкаў атрымаў званне народнага пісьменніка Беларусі. Таленавіты празаік на працягу ўсёй творчасці бескампрамісна і сумленна адлюстроўваў у творах праўду народнага жыцця, паказваў побыт і перадаваў перажыванні, драматызм савецкіх часоў у лёсе простага чалавека, у лёсе селяніна. Таму без усякага сумнення характэрнай асаблівасцю твораў В. Быкава з’яўляецца іх народнасць. Пісьменнік і літаратуразнаўца А. Адамовіч адзначаў, што народнасць ёсць у самім поглядзе празаіка на жыццё, у яго ўспрыманні рэчаіснасці.

Акрамя апавяданняў і аповесцей, ёсць у творчай спадчыне празаіка і адзін раман (“Кар’ер”), прасякнуты, як і іншыя творы, гуманістычным пафасам. Вядома, што спрабаваў В. Быкаў сябе і ў жанры драматургіі. Яго п’есы ставіліся ў тэатрах Мінска, Гродна і Масквы, а ў Латвіі па п’есе “Апошні шанц” быў створаны тэлеспектакль.

У 1974 годзе Васіль Быкаў быў узнагароджаны Дзяржаўнай прэміяй СССР за аповесці “Абеліск” і “Дажджыць да світання”, а ў 1978 годзе – Дзяржаўнай прэміяй БССР імя Якуба Коласа за аповесці “Воўчая зграя” і “Яго батальён” (1975). У 1986 годзе Ленінскай прэміяй была адзначана аповесць “Знак бяды”.

Проза Васіля Быкава працягвала лепшыя традыцыі нацыянальнага мастацтва слова. Наватарская па сваёй сутнасці, яна невыпадкова прыцягвала да сябе ўвагу шматлікіх даследчыкаў.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Адамовіч, Г. Васіль Быкаў – вялікае сэрца народа / Г. Адамовіч // Роднае слова. – 2013. – № 6. – С. 3–5.
2. Бугаёў, Д. Я. Васіль Быкаў: Нарыс жыцця і творчасці / Д. Я. Бугаёў. – Мінск : Нар. асвета, 1987. – 207 с.
3. Быкаў, В. Выбраныя творы / В. Быкаў ; уклад., прадм., камент. М. Тычыны. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2004. – 672 с.
4. Локун, В. Да новых вышынь : літ.-крытыч. арт. / В. Локун. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 224 с.
5. Локун, В. І. В. Быкаў у кантэксце сусветнай літаратуры / В. І. Локун. – Мінск : Тэхнапрынт, 2005. – 228 с.
6. Сямнацатай вясной : зб. сучас. беларус. прозы і крытыкі / уклад.: Л. В. Алейнік, М. Н. Мінзер. – Мінск : Літ. і мастацтва, 2010. – 192 с.
7. Тычына, М. Васіль Быкаў / М. Тычына // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Янкі Купалы. – 2-е выд. – Мінск, 2001–2002. – Т. 3. – 2002. – С. 640–687.
8. Якавенка, Н. Васіль Быкаў у рускамоўнай прасторы: праблема адэкватнасці / Н. Якавенка // Роднае слова. – 2014. – № 6. – С. 12–15.

Г. КАРАЧУН

СТРУКТУРНЫЯ ТЫПЫ ПРЫКАЗАК І ПРЫМАВАК У ЛІТАРАТУРНЫМ КАНТЭКСТЕ

Беларускія парэміі маюць будову як простага, так і складанага сказа. На аснове прааналізаваных прыказак са структурай простага сказа можна адзначыць, што часцей сустракаюцца выслоўі са структурай простага, развітага, двухсастаўнага сказа: **Беражонага Бог беражэ** ‘хто беражэцца, хто асцярожны, той унікне небяспекі. Гаворыцца як парада быць асцярожным, не рызыкаваць ці ў апраўданне чыёй-небудзь нібыта залішняй асцярожнасці’: *Зноў папілі чай са сподачку і сталі збірацца. Ужо каля калёс, перад тым, як развітацца, бацька яшчэ нагадаў: – Ён – пагань. Не адступіцца так... Ну і тое – беражонага – Бог беражэ... – Ето праўда, – стуліўшы губы, кінула мачыха* [13, с. 10–11]; **Чужая болька мала баліць** ‘чужая бяда не адчуваецца, здаецца не такой сур’ёзнай, як свая’: *Вяртаецца, ну і хай вяртаецца. Адсюль людзі вяртаюцца, калі чалавек жыў-здараў ды мае ахвоту вярнуцца. Толькі з таго свету няма звароту: Усявышні – гаспадар неўгаворлівы, не адпускае сваіх служак назад, на зямлю. Пагаварылі людзі пра гэту навіну ды і пайшлі далей жыць, рабіць кожны сваю работу. Чужая болька мала баліць* [17, с. 42].

Структурным цэнтрам сказаў-прыказак са структурай простага двухсастаўнага сказа з’яўляецца спалучэнне дзейніка і выказніка, звязаных паміж сабой прэдыкатыўнай сувяззю. Акрамя прэдыкатыўнага спалучэння, у структуру сказа-прыказкі могуць уваходзіць яшчэ і даданыя члены: дапаўненне, азначэнне і акалічнасць. У ролі дзейніка звычайна выступае назоўнік у пачатковай форме. Выказнік у прыказках можа быць паводле будовы простым і састаўным, а з улікам граматычнага выражэння выказальнага слова – дзеяслоўным і іменным. Прывядзём прыклады прыказак са структурай простага двухсастаўнага сказа, выказнік якіх розны паводле выражэння – дзеяслоўны і іменны: **Прыйдзе і на нашу вуліцу свята** ‘даб’ёмся і мы свайго, збудуцца нашы (мае, твае) надзеі; будзе і ў нас (у мяне, у цябе) радасць. Кажуць у цяжкі час, выражаючы ўпэўненасць, што няўдачы мінуцца’: [Кавальчук:] *Пара і ў аглоблях паходзіць. Сённышні прастой піларамы адносім за твой кошт... [Самасееў:] Нічога! Прыйдзе і на нашу вуліцу свята!* [12, с. 189]; **На злодзеі шапка гарыць** ‘той, хто правінаваціўся ў чым-небудзь, сам міжвольна выдае сябе сваімі паводзінамі’: [Моцкін:] *Цесця выручаеце, таварыш пракурор? [Курбатаў:] Праўду кажучь, што на злодзеі шапка гарыць. Не выкручвайцеся, грамадзянін Моцкін. Не выйдзе. На спіртзаводзе я забраў гарантыйныя распіскі гэтых ашуканцаў* [12, с. 156];

Голад не цётка ‘голад вымушае пакарыцца абставінам, рабіць што-небудзь не так, як хацелася б. Кажуць у апраўданне дзеянняў, звязаных з пошукамі ежы’: – *Ну вось, ты таксама... – Не хвалойся, я гэта жартам. Але тым часам і раю – з вачэй не дужа спускай. Голад, брат, не цётка. – А што, даводзіцца галадаць? – Ды не, гэта я так сказаў...* [17, с. 59]; **Мужык і жонка – адна кішонка** ‘муж і жонка аднолькавыя ў сваіх жаданнях, імкненнях пад.’: – *Гм... Ну, а як ім вядома стала, з чым вярнуўся чалавек дамоў? – Нездарма ж кажучь, мужык і жонка – адна кішонка. Відаць, расказалі самі, пакуль я шукаць іх пачаў. – Іх там, у школе, вучылі-вучылі, а мала навучылі* [17, с. 173].

Пашыранымі ў беларускай літаратурнай парэміялогіі з’яўляюцца і простыя аднастаўныя сказы, якія маюць адзін галоўны член сказа – выказнік. Сярод іх частыя безасабовыя і абагульнена-асабовыя сказы-прыказкі. Безасабовыя сказы – гэта аднастаўныя сказы, галоўны член якіх называе дзеянне або стан, несуднасныя з утваральнікам; абазначае дзеянне або стан безадносна да вытворцы дзеяння, напрыклад: **За дурною галавою і нагам няма спакою** ‘за непрадуманыя дзеянні, учынкi даводзіцца разлічвацца, паўторна рабіць што-небудзь, яшчэ раз ісці куды-небудзь’: – *Блага мне, мама. – Залішне бярэш сабе ў галаву... – За сябе я не бядую, мама, – сказала Кіра, пацягнуўшы носам. – За дурною галавою і нагам няма спакою... Возьмуць і пасадзяць яго!* [11, с. 127]; **Збоку заўсёды лепш відно** ‘з пазіцыі старонняга, незацікаўленага чалавека лепш разумеецца, усведамляецца што-небудзь’: *Калі пачынаецца сумненне – гэта страшна... А можа, і я – сапраўды не я: збоку ж, кажучь, заўсёды лепш відно. Але з боку сябе Купала бачыць Луначарскага, Карскага, Чарвякова, Коласа, Замоціна* [11, с. 133].

У абагульнена-асабовых сказах галоўны член называе дзеянне, што ў аднолькавай меры адносіцца да кожнага. Галоўны член звычайна выражаецца дзеясловамі 2-й і 3-й асобы адзіночнага ліку будучага і цяперашняга часу абвеснага ладу. Разгледзім наступныя прыказкі са структурай абагульнена-асабовых сказаў: **З песні слова не выкінеш** ‘прыходзіцца гаварыць усё, усю праўду. Кажуць у апраўданне, калі даводзіцца гаварыць і што-небудзь не зусім прыемнае’; **З пустога цэбра вады не набярэш** ‘кажуць пра немагчымасць мець што-небудзь, часцей веды, не атрыманыя ў часе навучання’: *Не трэба было Сашу тлумачыць, што з пустога цэбра вады не набярэш... Таму і налягаў на вучобу. І вучыўся слухаць народную мудрасць, бо калі ёсць у мяшку, то будзе і ў гаршку* [11, с. 147]; **Напроці ветру не падзьмеш** ‘немагчыма, бескарысна супрацьстаяць сіле, уладзе’: – *Адно дрэва расце, а другое ў цяньку чэзне, покуль не высахне. – Але ж і з цяньку дрэвы выбіваюцца. Лес жа не гіне. – Хі-хі... Падлавіў ты мяне. Толькі скажу табе: напроці ветру не падзьмеш.*

Але ж некаму трэба. Я не дасціг свайго, то можа ты да чаго добрага дойдзеш! [1, с. 97]; *За няўдачу заўсёды даюць прыдачу* ‘кажуць пра няўдалую, непрыгожую дзяўчыну, якой, каб выйсці замуж, патрэбны вялікі пасаг’: – *А бацька ж Антолін казаў, – падхапіла маці, – што калі Антоля пойдзе за добрага хлопца, дык ён дасць самую лепшую карову, свінню, дзве авечкі і пяцьдзясят рублёў золатам... – За няўдачу заўсёды даюць прыдачу, – буркнуў Тодар* [17, с. 155].

Лічым слухнай пазіцыю І. Я. Лепешава, які адзначаў: “Многія прыказкі па форме (але не сэнсава) як абагульнена-асабовы сказ. Калі гэта прыказкі з алегарычным зместам, тады няма падстаў выдзяляць дзеяслоў-выказнік у іх складзе і члянціць іх сінтаксічна. Так, прыказка *Адным пальцамі гузіка не зашпіліш* структурна пабудавана як абагульнена-асабовы сказ, але ў ёй гаворыцца не пра зашпільванне гузіка і не пра палец, яна абазначае ‘немагчыма справіцца з чым-небудзь у адзіночку’. Улічваючы менавіта гэту асаблівасць прыказак, якія ўжываюцца ў іншасказальным сэнсе, акадэмічная «Граматыка сучаснай рускай літаратурнай мовы» пры разглядзе аднастаўных сказаў не дае ніводнага прыкладу з прыказак” [10, с. 44–45].

Літаратурныя прыказкі і прымаўкі беларускай мовы маюць будову і складанага сказа. Як вядома, складаны сказ – сказ, які складаецца з двух і больш простых сказаў. Л. І. Бурак адзначаў, што, “знаходзячыся ў структуры складанага сказа, простыя сказы страчваюць уласціваю ім граматычную і сэнсавую самастойнасць і пераўтвараюцца ў састаўныя часткі, якія неразрыўна звязаны і ўзаемна дапаўняюць адна адну” [2, с. 262]. Складаныя сказы падзяляюцца на злучнікавыя і бяззлучнікавыя. У сваю чаргу злучнікавыя – на складаназалежныя і складаназлучаныя (у залежнасці ад формы сувязі, характару адносін паміж састаўнымі часткамі). У беларускіх літаратурных кантэкстах нярэдка парэміі са структурай складаназлучанага сказа. Як правіла, прэдыкатыўныя часткі такіх парэмій звязваюцца пры дапамозе злучнікаў *а* і *ды*. У такім выпадку выражаюцца адносіны супастаўлення ці супрацьпастаўлення паміж часткамі: *Забілі зайца – не забілі, а шуму многа нарабілі* ‘хоць вынікі і нязначныя, але водгалас ад якіх-небудзь дзеянняў вялікі’: – *Як ваша ўражанне? Словам, раскажыце, якія вынікі ад выбуху? – Вынік, – усміхнуўся Зазыба і пачухаў патыліцу, яўна спрабуючы гэтакім чынам зменшыць уражанне ад свае ўсмешкі. – Ведаеце, ёсць такая людская прымаўка: забілі зайца – не забілі, а шуму многа нарабілі* [17, с. 141]; *Дружба дружбай, а служба службай* ‘сяброўскія адносіны не павінны ўплываць на службовыя’: [Цесакоў:] *Вы ж казалі, што ён ваш стары друг. Яшчэ ў камсамоле разам былі. [Глуздакоў:] Дружба дружбай, а служба службай* [12, с. 144]; *На Бога спадзявайся, ды сам не давайся*

‘ўжываецца як рэакцыя на слова Бог і як парада разлічваць не на каго-небудзь, а на свае ўласныя дзеянні’: [Дзед Бадыль:] *Няхай табе, панечка, Бог заплаціць за тваю дабрату...* [Батура:] *На Бога спадзявайся, ды сам не давайся* [9, с. 159]; **Чалавек страляе, а чорт кулю носіць** ‘не заўсёды бывае так, як хто-небудзь мяркуе, хоча, разлічвае’: [Марыля:] *Усе ж да апошняга часу думалі, што за намі зямлю прызнаюць, тым часам наадварот выйшла.* [Старац:] *Так, так, пані гаспадыня. Чалавек страляе, а чорт кулю носіць* [9, с. 565]; **Купіць – як вош забіць, а прадаць – як скочку спаймаць** ‘прадаць што-небудзь на рынку значна цяжэй, чым купіць’ (скочка – абласны назоўнік са значэннем ‘блыха’): – *Мудрэц мой дзядуля, у вёсцы жыве... Ён кажа: купіць – як вош забіць, а прадаць – як скочку спаймаць, – уздыхае Дэн* [11, с. 311]; **Атаўка – сену прыбаўка, ды не мог скасіць яе Саўка** ‘кажуць з насмешкай, калі хто-небудзь не паспеў ці не захацеў скасіць атаву’: *Калі адрасла атава, дык і яе не змаглі скасіць... – Атаўка – сену прыбаўка, ды не мог скасіць яе Саўка, – дакорліва ківалі галовамі дзяды, калі бачылі, як трактары цягнулі валакушы з саломай ад фермера* [4, с. 201].

Зрэдку паміж часткамі прыказак-сказаў ужываюцца злучнік *але*: **Бог сіротак любіць, але долі не дае** ‘кажуць са спагадай пра сірот і іх нешчаслівы лёс’: [Кацярына:] *Пяцёра дзяцей – сіроты. А Бог сіротак любіць, але долі не дае. Самой трэба дбаць!* [11, с. 77]; **Турма моцная, але ніхто не хоча там жыць** ‘гаворыцца як іранічная і засцерагальная рэакцыя на словы “моцны” ці “вялікі” ў папярэднім выказванні, ужытыя ў дачыненні да якога-небудзь іншага прадмета’: *Пераканала запэўненне Лося, што ім [чаравікам] зносу не будзе, аплацяцца. “Паглядзіш, якія яны моцныя”. Мне хоць і прыгадвалася бацькава засцерагальная прыказка “Турма моцная, але ніхто не хоча там жыць”, ды я ўсё ж уступіў старэйшаму і зычліваму апекуну* [5, с. 279].

Шматчленным складаназлучаным сказам з’яўляецца прыказка **Купляй кабылу гарбатую, а жонку бяры лупатую, дык ніхто не звядзец** ‘гаворыцца як іранічная парада пры выбары жонкі’: – *А мой жа ты сакалок, плакаў ці што – вочкі ў цябе чырвоныя, – быццам шкадуючы, прызна азвалася падгавораная Наталкай старая Аганка, – чаго ж ты, сакалок? Жоначку ж ты ўзяў багатую. Цешыцца павінен. Ды яшчэ і тое скажу, што спакой ты будзеш мець. Не дарма кажа прыказка: “Купляй кабылу гарбатую, а жонку бяры лупатую, дык ніхто не звядзец”* [4, с. 85].

Самымі частотнымі сярод прыказак-сказаў з’яўляюцца тыя, што маюць будову складаназалежнага сказа з даданай дзейнікавай часткай, якая выражае суб’ектныя адносіны: **У каго грошы, той і музыку заказвае** ‘пра матэрыяльную і іншую залежнасць падначаленага ад свайго

гаспадара, кіраўніка, начальніка’: [Каравай:] *У каго грошы, той і музыку заказвае. Грошы ў яго. Афармляйце дагавор* [12, с. 179]; **Хто пытае, той не блудзіць** ‘пытаючыся, даведваешся пра ўсё, што трэба’: *Ты не журыся, а выйдзі на шашу ды папытай. – І схаджу. Хто пытае, той не блудзіць* [1, с. 211]; **Што задужа, то не здрава** ‘залішняе, празмернае не ідзе на карысць. Кажуць як жаданне захоўваць пачуццё меры’: – *Ну, хлопцы, што задужа, то не здрава, – Платон Верамей... саскочыў на зямлю. – Аднаго можна так і заездзіць. Праўда, Восіп?* [1, с. 131]. Заўважым, што даданая частка, як правіла, знаходзіцца ў прэпазіцыі.

Часта сустракаюцца і складаназалежныя сказы з даданай дапаўняльнай часткай, якая ўдакладняе, канкрэтызуе дапаўненне галоўнай часткі: **Хто ўкраў парася, у таго ў вушах пішчыць** ‘той, хто правінаваціўся ў чым-небудзь, сам міжвольна выдае сябе сваімі паводзінамі’: *Лабановіч узяў білет, акінуў вокам станцыю. Нічога небяспечнага ні тут, ні на пероне ён не заўважыў. Але прыказка гаворыць: хто ўкраў парася, у таго ў вушах пішчыць* [11, с. 175]; **Хто старое ўспомніць (успамяне, памяне), таму вока вон** ‘кажуць, калі не хочуць успамінаць мінулых крыўд, непрыемнасцей і пад.’: [Жыгалка:] *Памятаеце, палкоўнік... [Беразоўскі:] Хто старое ўспомніць... [9, с. 151]; Чаго не ясі, таго ў рот не нясі ‘не чапай таго, што не падабаецца’: – *Не бойся, не адаб’ю. Такого цвету – па ўсяму свету!.. – Чаго не ясі, таго ў рот не нясі! Шчасце якое! Патрэбен ты мне, як хата сабаку* [14, с. 278]. У некаторых прыказках даданая частка паясняе выказнік галоўнай часткі: **Казаў Бог, каб і ты памог** ‘кажуць жартаўліва ў адказ на зычэнне пры рабоце «Памагай Бог!»’: – *Памагай Бог! – Казаў Бог, каб і ты памог, – у тон яму адказвае Аўдоля, не пакідаючы малаціць* [7, с. 156].*

Назіраюцца і іншыя структурна-семантычныя тыпы літаратурных прыказак і прымавак, якія маюць будову складаназалежных сказаў. Напрыклад, з даданай часткай часу: **Не кажы гоп, пакуль не пераскочыш** ‘не лічы што-небудзь зробленым, пакуль не давядзеш яго да канца. Гаворыцца таму, хто занадта самаўпэўнены і заўчасна радуецца поспеху’: – *Не кажы гоп, пакуль не пераскочыш! – сказала мачаха бацьку* [14, с. 140]; з даданай часткай месца: **Дзе фэст, там і я ест** ‘гаворыцца, часцей іранічна, пра тых, хто любіць пастаянна наведваць гулянку, сходны і пад.’: *У Мядзведзічах было сёння трохі чужога народу з суседніх вёсак. Гэта найбольш былі браты, сваты, швагры, зяці і іншыя катэгорыі сваяцтва. Шмат якія з іх былі такія аматары, што смела пра сябе маглі сказаць: дзе фэст, там і я ест* [7, с. 233]; з даданай часткай мэты: **Жаніся, каб дурні не зваліся** ‘гаворыцца звычайна як жартаўлівы адказ на прапанову жаніцца’: [Ракітны:] *Жаніцца вам трэба – вось што. [Галубовіч:] Жаніся, каб дурні не зваліся, – кажучы людзі. [Ракітны:]*

Кажуць, а самі жэняцца. Кіруюцца большым мудрым правілам, каб людзі не звяліся [7, с. 134], **На тое і лавец, каб рыба не драмала** ‘небяспека прымушае быць заўсёды пільным’: *А калі на тое, чым я вінаваты! На тое і лавец, каб рыба не драмала. Хіба б лепей было, каб упусціў такі кавалак!* [14, с. 277]; з даданай часткай умовы: **Калі захочаш сабаку выцяць – кій знойдзеш** ‘калі захочаш дасягнуць чаго-небудзь, то дасягнеш’: – *Алеся, ты тут? – крычала з-пад хаты маладым голасам прысадзістая дзеўка ў малінавай вязанай хустцы. – Го, тут!.. – Газы пазыч. – А ці ёсць там у саміх? – Калі захочаш сабаку выцяць – кій знойдзеш...* [1, с. 153]; з даданай азначальнай часткай: **Няма тае крамы, дзе прадаюцца родныя мамы** ‘гаворыцца як пра непапраўнае бедства, калі хто-небудзь асірае, страціўшы маці’: *Мацярынскае пачуццё непакупнае. Яно ставіцца вышэй за ўсялякія матэрыяльныя інтарэсы: няма тае крамы, дзе прадаюцца родныя мамы* [8, с. 312]; **Няма таго злога, каб не выйшла на добрае** ‘гаворыцца з надзеяй, што вынікам якой-небудзь бяды, непрыемнасці павінна стаць удача, што-небудзь добрае’: *[Якім:] Калі, калі ўжо надыдзе тая часінка, што нас злучыць навекі, і мы ўжо ніколі не расстанемся? Калі? Калі?.. [Паўлінка:] Ха-ха-ха! На святое ніколі! Вельмі ўжо татка мой заеўся на цябе з таго часу, як даведаўся, што мы з табой злюбіліся. Ну, а без таткі гэты інтарэс наладзіць будзе вельмі трудна. [Якім:] Трудна то яно трудна, але няма таго злога, каб не выйшла на добрае* [9, с. 413].

Вылучаюцца і прыказкі са структурай бяззлучнікавага складанага сказа, часткі якіх перш за ўсё звязваюцца інтанацыяй. У большасці выпадкаў у першай частцы выяўляецца ўмова, а ў другой – вынік: **Не будзе Гірша, будзе чорт іншы** ‘гаворыцца пра непазбежнасць чаго-небудзь, пра тое, што немінуча павінна здарыцца’: *[Паўлінка:] Што ж гэта нешта татавага зця так позна ні слуху ні духу? Ці не знюхаў ён, што ў мяне пасагу нямашака? [Сцяпан:] Каханенькая, родненькая, не бядуй. Не будзе Гірша, будзе чорт іншы* [9, с. 540]; **Будзем жывы – не памром** ‘жартаўлівае выказванне як спадзяванне, што ўсё павінна быць някепка’: – *Ты, Міхась, галоўнае, не перажывай. Прапасці табе ніхто не дасць, каб і захацеў. Уласць у нас нашая. Будзем жывы – не памром* [6, с. 207]; **Бог не выдасць – свіння не з’есць** ‘нічога кепскага не павінна здарыцца. Кажуць для заспакаення, што ўсё пагрозлівае, небяспечнае мінецца і з рызыкаўнага становішча будзе выйсце’: – *Ну, а далей як быць з вамі, пакажа час. А раптам Бог не выдасць – свіння не з’есць. Так, здаецца гавораць? – Ды так* [1, с. 142]. Выніковыя адносіны выяўляюцца ў другой частцы прыказкі **Чакай Пятра – сыр з’ясі** ‘няма надзей, што збудзецца тое, пра што ідзе размова’: – *Шула згніло. Што тут ужо мастаколіць. Імполь вернецца ды паправіць. – Чакай Пятра – сыр з’ясі* [1, с. 99].

Акрамя прыказак-сказаў з умоўна-выніковымі адносінамі, вылучаюцца і выслоўі: 1) са значэннем пералічэння: **Бог даў, Бог і ўзяў** ‘гаворыцца, часта як суцяшэнне, пра чыю-небудзь смерць, а таксама пра страту чаго-небудзь’: [Глушак] *хоць супакойваў сябе: Бог даў, Бог і ўзяў; хоць разважаў цвяроза: не ведаў жа, што так кончыцца, – калі маліўся аб малой, быццам прасіў ва Усявышняга літасці і даравання* [15, с. 105]; **Будзе табе дудка, будзе і свісток** ‘ужываецца як пагроза пакараць каго-небудзь’: *Мацак зусім не ведаў, што рабіць яму цяпер, бездапаможна аглядаўся, торгаў плячом. Чамусьці вельмі захацелася пазяхнуць. “Будзе табе дудка, будзе і свісток”, – круцілася ў галаве недарэчная, зусім не да месца прымаўка* [7, с. 75]; 2) з прычынна-выніковымі адносінамі: **Хай коні думаюць: у іх галовы вялікія** ‘кажуць жартаўліва ці іранічна ў адказ таму, хто раіць падумаць пра што-небудзь’: – *Гэта зусім не тья мінусы, пра якія ты думаеш. – А я і не думаю нічога, – паціскаў плячыма Мікола, – хай коні думаюць, у іх галовы вялікія* [4, с. 91]; 3) са значэннем супастаўлення: **Волас сівее, розум слабее** ‘старэючы, чалавек страчвае ранейшыя здольнасці разважна дзейнічаць. Гаворыцца як адмоўная ацэнка якога-небудзь безразважнага ўчынку, зробленага пажылым ці старым чалавекам’: *Што будзе? Да чаго ўжо свет дайшоў, калі гэты стары баламут... Але праўду кажуць: волас сівее, розум слабее...* [1, с. 79].

У беларускім літаратурным кантэксце нярэдка прыказкі і прымаўкі, што структурна арганізаваны як складаныя сказы з рознымі відамі сувязі. Такія парэміі-сказы бываюць: 1) са злучэннем і падпарадкаваннем: **Не бойся таго сабакі, што брэша, а бойся таго, што лашчыцца** ‘баяцца трэба не таго, хто праўдзівы, шчыры, а таго, хто скрытны, ліслівы’: – *Яшчэ большая злосць яе апанавала. Толькі выгляду не падае: хваліць дзяўчынку за работу, лёстачкі падпускае... – Не бойся таго сабакі, што брэша, а бойся таго, што лашчыцца, – устаўляе свае пяць капеек Волька* [11, с. 219]; **Рыба шукае, дзе глыбей, а чалавек, дзе лепш** ‘гаворыцца пра таго, хто рашае змяніць сваё жыццё з надзеяй на лепшае, або як апраўданне сваіх дзеянняў, учынкаў’: [Мікола:] *Я гатоў у прымы, але ў лепшую гаспадарку, як кажа Макар Піліпавіч. [Пытляваны:] Ну, гэта іншая справа. Гэта прыцып правільны: рыба шукае, дзе глыбей, а чалавек, дзе лепш* [11, с. 432]; **Не той друг, што мёдам мажа, а той, хто праўду ў вочы кажа** ‘ужываецца як ацэнка сапраўднага сябра’: *Касач нават тады пакрыўдзіўся на Салаўя. А потым, падумаўшы, прызнаў памылку. Не той друг, што мёдам мажа, а той, хто праўду ў вочы кажа. Давалося выправіць памылку* [4, с. 101]; **Дай Божа, каб усё было гожа, а што нягожа – не дай Божа** ‘часцей ужываецца як тост’: – *З потам прыйшла хвароба, з потам хай пойдзе, – шаптала маці, – пральеца на зялёную траву, на чыстую расу... Дай Божа, каб усё было гожа, а што*

нягожа – не дай Божа [11, с. 79]; 2) са злучэннем, падпарадкаваннем і бяззлучнікавай сувяззю: *Адзін Сцяпан – заўсёды пан, а калі і нястача, дзіця не плача* ‘аднаму, без сям’і лягчэй пражыць ці перажыць нястачу, чым сямейнаму чалавеку’: – *Ну, і што з вамі будзе? – А што ж будзе? Вазьму лахі пад пахі – маёмасць мая невялікая – ды пайду шукаць шчасця па свеце. Дзе-небудзь прыпынюся. Ёсць такая прыказка: “Адзін Сцяпан – заўсёды пан, а калі і нястача, дзіця не плача”* [9, с. 97–98].

Такім чынам, прааналізаваўшы структуру парэміялагічных адзінак беларускай мовы, можна пагадзіцца са словамі вядомага рускага даследчыка-парэміёлага Г. А. Пермякова: “Практычна прыказкі і прымаўкі прадстаўлены ўсімі магчымымі відамі сказаў, за выключэннем, разумеецца, намінатыўных” [16].

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Адамчык, В. Чужая бацькаўшчына : раман: / В. Адамчык. – Мінск : Юнацтва, 1994. – 334 с.
2. Бурак, Л. І. Сучасная беларуская мова : вучэб. дапам. / Л. І. Бурак ; пад рэд. Л. М. Шакуна. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Выш. шк., 1985. – 319 с.
3. Кажадуб, А. Дарога на замчышча : аповесці / А. Кажадуб. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 237 с.
4. Кажадуб, А. К. Размова : аповесці і апавяданні / А. К. Кажадуб. – Мінск : Маст. літ., 1985. – 271 с.
5. Калеснік, У. А. Доўг памяці / У. А. Калеснік. – Брэст : Брэст. друк., 2005. – 548 с.
6. Колас, Якуб. Збор твораў. У 14 т. Т. 9. Трылогія “На ростанях” / Якуб Колас. – Мінск : Маст. літ., 1975. – 452 с.
7. Крапіва, К. Збор твораў. у 4 т. Т. 4 / К. Крапіва. – Мінск : Дзяржвыд БССР, 1963. – 250 с.
8. Крапіва, К. Вершы. Байкі. Эпіграмы. Паэмы / К. Крапіва. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 285 с.
9. Купала, Янка. Творы / Янка Купала. – Мінск : Маст. літ., 2015. – 806 с.
10. Лепешаў, І. Я. Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2006. – 279 с.
11. Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2011. – 667 с.
12. Макаёнак, А. Збор твораў. У 5 т. Т. 5 / А. Макаёнак. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 607 с.
13. Мележ, І. Завеі, снежань : раман / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 262 с.
14. Мележ, І. Людзі на балоце : раман / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 399 с.
15. Мележ, І. Подых наваліцы : раман / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 479 с.
16. Пермяков, Г. Л. К вопросу о структуре паремиологического фонда / Г. Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору : сб. ст. / сост. Е. М. Мелетинский, С. Ю. Неклюдов. – М. : Наука, 1975. – С. 247–274.
17. Чыгрынаў, І. Свае і чужынцы : раман / І. Чыгрынаў. – Мінск : Маст. літ., 1984. – 367 с.

А. КАРНЯЛЮК

ФОРМУЛЫ ЗВАРОТУ Ў БЕЛАРУСКІМ МАЎЛЕНЧЫМ ЭТЫКЕЦЕ

У “Беларускай энцыклапедыі” этыкет тлумачыцца наступным чынам: сукупнасць правіл і форм паводзін, вызначаны парадак зносін у пэўным сацыяльным асяроддзі; частка знешняй культуры грамадства. Этыкет уключае паводзіны ў грамадскіх месцах, формы звароту і прывітаньня, адзенне, манеры, уменне паводзіць сябе за сталом, сустракаць і праводзіць гасцей і г. д. [1, с. 183].

Этыкет і маўленне звязаны вельмі цесна. Манера маўлення, стыль, дазвол ці забарона гаварыць адно і не казаць іншага, выбар моўных сродкаў як адлюстраванне сваёй прыналежнасці да сацыяльнага асяроддзя – усё гэта прыкметна ў нашых штодзённых маўленчых праявах.

Маўленчы этыкет – гэта сістэма спецыфічных моўных знакаў (слоў, устойлівых словазлучэнняў) і правілаў іх ужывання, прынятых у дадзеным грамадстве з мэтай наладжвання моўнага кантакту паміж суразмоўцамі і падтрымання ветлівых, добразычлівых, сяброўскіх або афіцыйных адносін у залежнасці ад моўнай сітуацыі. У пэўным сэнсе маўленчы этыкет можна разглядаць як умоўную мову ветлівасці, субардынацыі, якая мае свой слоўнік (сістэму знакаў) і граматыку (правілы маўленчых паводзін у грамадстве) [2, с. 6].

Правілы маўленчых паводзін рэгулююцца маўленчым этыкетам. Формы яго самыя розныя: звароты да людзей, прывітанні, удзячнасць, прабачэнні, віншаванні са святамі, спачуванні, адабрэнні і кампліменты, парады, запрашэнні, просьбы. Пры гэтым улічваюцца афіцыйныя ці неафіцыйныя абставіны зносін, уласная роля ў адносінах да ролі суразмоўцы, канкрэтная сітуацыя зносін, нацыянальныя звычкі і звычаі.

У культуры народа самае старажытнае мастацтва – гэта мастацтва зносін. Маўленчы этыкет адлюстроўвае нацыянальную спецыфіку, правілы маўленчых паводзін, якія выкарыстоўваюцца пры ўступленні суразмоўцаў у кантакт. Этыкет рэгулюе складаны выбар найбольш дарэчных маўленчых сродкаў для канкрэтнага адрасата, канкрэтнага выпадку, канкрэтнай сітуацыі і становішча зносін. На маўленчым этыкеце заснавана культура маўленчых зносін, якая праяўляецца ва ўсіх галінах чалавечай дзейнасці – службовай, сямейнай, асабістай, палітычнай і інш. У ёй рэалізуецца адзін з асноўных прынцыпаў штодзённага жыцця – падтрымка нармальнага адносін паміж людзьмі і імкненне пазбегнуць канфліктаў з імі.

Спрадвечную беларускую моўную культуру перш за ўсё адрозніваюць спосабы звароту да адрасата – суразмоўцы.

Зварот – гэта слова або спалучэнне слоў, якое называе адну або некалькі асоб, да якіх звернута выказванне. Асноўная функцыя звароту – прыцягнуць увагу слухача да выказвання. Часцей за ўсё ў ролі звароту выступаюць імёны, прозвішчы, назвы асоб па роднасці, прафесіі, па палавой ці ўзроставай прыкмеце (мужчына, жанчына, малады чалавек, дзяўчына).

Зварот з’яўляецца важнейшым і неабходным кампанентам маўленчага этыкету. Ён выкарыстоўваецца на любым этапе гутаркі паміж людзьмі, служыць яго неад’емнай часткай. У той жа час норма выкарыстання звароту і яго форма ў беларускай мове, як і ў рускай, канчаткова не ўстаноўлены, выклікаюць разыходжанне поглядаў.

Па-рознаму звярталіся адзін да аднаго беларусы ў апошнія стагоддзі: і *ягамосць* ‘устарэлая форма звароту да асобы, вышэйшай па званні ці па сваім становішчы ў грамадстве’, і *васпан* (*васпані*) ‘устарэлая форма ветлівага звароту ў шляхецкім асяроддзі’, і *Вашэць* (*Вашэця*) ‘устарэлы зварот, які паходзіць ад Вашамосць і адпавядае сучаснаму звароту на “Вы”, і *Сам* (*Сама*, *Самі*) у значэнні ‘ты’, і *пан* (*пані*), і *гаспадар*, і *спадар* (*спадарыня*) ‘старажытная форма звароту, вядомая з XVI стагоддзя, якая паходзіць ад слова гаспадар, і *таварыш* ці *грамадзянін* (*грамадзянка*), гістарычна афарбаваныя звароты, і ў рэшце рэшт зноў *спадар* (у пачатку 90-х гадоў XX стагоддзя). Як бачым, працэс станаўлення моўных нормаў у сферы ветлівых зваротаў у беларускай літаратурнай мове даволі доўгі і супярэчлівы. Напрыклад, толькі ў XX стагоддзі паралельна выкарыстоўвалася некалькі варыянтаў ветлівых зваротаў да суразмоўцы: спачатку *пан* (*пані*), *гаспадар*, *спадар*, а затым – *таварыш*, *грамадзянін* (*грамадзянка*). Два апошні звароты замацаваліся ў беларускай мове як афіцыйныя з часоў Савецкага Саюза.

Сёння сярод беларусаў замест імя і імя па бацьку актыўна выкарыстоўваюцца ветлівыя звароты *спадар*, *спадарыня* (пры звароце да замужняй жанчыны), *спадарыч* (пры звароце да нежанатага хлопца), *спадарства* (пры звароце да вялікай аўдыторыі), *спадару* (клічная форма) і інш. Як ветлівыя звароты ў нас ужываюцца таксама словы сябар, *таварыш(-ка)*, *прыяцель(-ка)* ці *дружа* (*сябра*), *дзядзька* (*дзядзечка*), *цётка* (*цётачка*), да іх яшчэ дадаецца імя асобы – пры звароце да людзей старэйшага ўзросту. Пашыранымі ў вуснай мове пры звароце да незнаёмых мужчын былі і ў некаторых месцах застаюцца звароты кшталту *братка*, *браток*, *браточак*, *браце*, *брат*.

Часта ў якасці звароту выкарыстоўваюцца адпрыметнікавыя назвы асобы кшталту *любка*, *любачка*, *мілка*, а таксама *любая*, *даражэнькі*, *стары*, *малы*.

Часта назоўнік у ролі звароту стаіць у так званай клічнай форме: *княжа, браце, дружа, Антося*. У сучаснай беларускай мове клічную форму ўтвараюць толькі назоўнікі мужчынскага роду:

Ёсць тры віды звароту: афіцыйны (*грамадзянін, спадар*); сяброўскі (*наважаны калега, дарагі сябар*); фамільярны (дапушчальны толькі сярод самых блізкіх сяброў).

Да старэйшых па ўзросце і да незнаёмых аднагодак трэба звяртацца на “вы”. На “ты” звяртаюцца толькі да самых блізкіх сяброў.

Прааналізаваўшы звароты беларускай мовы, мы задаліся пытаннем: якія звароты можна лічыць агульнаўжывальнымі? Ці ёсць універсальныя звароты, якімі можна звярнуцца да любога чужога чалавека і не пакрыўдзіць яго? Каб выявіць гэта, мы правялі анкетаванне сярод вучняў 9–11 класаў дзяржаўнай установы адукацыі “Сярэдняя школа № 16 г. Брэста”. Складаючы пытанні анкеты, прааналізавалі звароты, якія найбольш часта сустракаюцца ў сучасным маўленні і прапанавалі дапоўніць спіс, а таксама выказаць свае адносіны да іх. У табліцы прадстаўлены вынікі аналізу.

Табліца – Выбар частотных формулаў звароту

Звароты	Ужываюць у маўленні маладыя людзі (61 рэспандэнт)	Ужываюць у маўленні дарослыя людзі (50 рэспандэнтаў)	Універсальныя звароты
Мужчына – жанчына	39 % (24 рэспандэнты)	80 % (40 рэспандэнтаў)	9 % (у залежнасці ад узросту)
Грамадзянін – грамадзянка	–	6 % (3 рэспандэнты)	11 %
Дзядзька – цётка	7 % (4 рэспандэнты)	8 % (4 рэспандэнты)	5 %
Малады чалавек – дзяўчына	72 % (44 рэспандэнты)	84 % (42 рэспандэнты)	29 % (у залежнасці ад узросту)
Пан – пані	–	6 % (3 рэспандэнты)	13 %
Спадар – спадарыня	–	44 % (22 рэспандэнты)	27 %
Дружа	45 % (28 рэспандэнтаў)	10 % (5 рэспандэнтаў)	6 %
Таварыш	–	6 % (3 рэспандэнты)	0

У нашым даследаванні вызначыліся “лідары”. Маладыя людзі ў сваім маўленні часта выкарыстоўваюць звароты “малады чалавек” і “дзяўчына” (72 % рэспандэнтаў), дарослыя (80 %) – “мужчына” і “жанчына” і “малады

чалавек” і “дзяўчына” (84 %) (у залежнасці ад узросту асобы), а таксама “спадар” і “спадарыня” (44 %). Некалі шырока распаўсюджаны ў час савецкай улады зварот “таварыш” у сучасным грамадстве атрымаў толькі 6 % галасоў. Непопулярнымі на сённяшні час з’яўляюцца звароты “дзядзька” і “цётка”, а таксама “дружа”, якія не заўсёды, на думку апытаных, дазваляюць выразіць павагу да асобы. Нехарактэрныя для беларускага грамадства і такія звароты, як “пан” і “пані”, таму што змянілася сацыяльнае становішча грамадства. Некаторыя рэспандэнты увогуле абыходзяцца без гэтых зваротаў.

На пытанне, які зварот у сучасным грамадстве ўспрымаецца як універсальны, мы не атрымалі адназначнага адказу. Большасць рэспандэнтаў выбралі ў якасці ўніверсальнага звароту “малады чалавек” і “дзяўчына” (29 %) і “спадар” і “спадарыня” (27 %). Ніхто з апытаных, на жаль, не прапанаваў свайго варыянта ўніверсальнага звароту.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Беларуская энцыклапедыя. У 18 т. Т. 18. Кн. 1 / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2004. – 472 с. : іл.
2. Балакай, А. Г. Толковый словарь русского речевого этикета / А. Г. Балакай. – М. : АСТ, 2004. – 681 с.

В. КЛУНДУК

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТ

Интертекст – это включение в текст либо целых других текстов с иным субъектом речи, либо их фрагментов [3, с. 176]. Интертекстуальные единицы широко используются в заголовках журналистских текстов современных печатных СМИ. Применение такого рода элементов в газетных заголовках обусловлено многими факторами, основным из которых является возникновение своеобразного диалога автора и читателя при ссылке на уже известные тексты, фразы и даже слова. К тому же заголовок, содержащий цитату того или иного вида, может создавать эффект образности, эмоциональности, оценочности [1].

Практическим материалом нашего исследования послужили русскоязычные тексты брестской периодики за период 2018–2019 годов, в частности материалы областной газеты «Заря», региональной «Вечерний Брест» (в примерах – ВБ), городской газеты «Брестский вестник» (в примерах – БВ). В результате проведенного анализа публикаций из названных изданий было выявлено, что интертекстуальные единицы

используются не только в самих текстах, но и в заголовках к ним: «А вас слабо» (Заря. 2019. 17 июля. С. 1); «Лучше хорошо идти?..» (ВБ. 2018. 2 марта. С. 3); «Студентки, спортсменки, красавицы» (БВ. 2018. 29 нояб. С. 12); «Песни о главном» (Заря. 2019. 17 июля. С. 18); «Я оглянулся посмотреть...» (БВ. 2018. 15 нояб. С. 14); «Как здорово, что все вы здесь...» (ВБ. 2018. 19 янв. С. 6). Мы остановимся именно на заголовках.

Источниками интертекстуализмов в заголовках, используемых авторами материалов, являются устойчивые сочетания, пословицы, поговорки, афоризмы, названия (в том числе отдельные фразы из текстов) сказок, песен, кино и мультфильмов, радио- и телепрограмм, художественных произведений, названия памятников и исторических объектов, а также рекламные выражения и др.: «С корабля на бал» (Заря. 2019. 20 июля. С. 4); «Я ль на свете...» (БВ. 2018. 26 апр. С. 24); «Не все то золото» (ВБ. 2018. 10 авг. С. 2); «Уйти, чтобы остаться» (ВБ. 2019. 22 марта. С. 2); «Собака бывает кусачей» (БВ. 2018. 27 сент. С. 8); «Не виноватая Я!» (ВБ. 2018. 6 июля. С. 3); «Оступление и наказание» (ВБ. 2019. 31 мая. С. 5); «Висит на заборе, колышется ветром...» (ВБ. 2018. 8 июня. С. 7); «Тысяча и один кот» (Заря. 2019. 6 марта. С. 20); «Пятьдесят оттенков пепельного» (ВБ. 2019. 7 июня. С. 3); «Чек-потрошитель» (ВБ. 2018. 29 июня. С. 1); «Новая матрица» (ВБ. 2019. 7 июня. С. 1). Однако наиболее распространены в интертекстуальных заголовках фразеологические единицы, пословицы и поговорки: «На бюджет надейся, а сам...» (ВБ. 2018. 25 янв. С. 2); «Друг познается в звук» (ВБ. 2018. 4 мая. С. 4); «И мышь не проскочит!» (Заря. 2019. 2 марта. С. 5); «Скупой платит дважды, а умный – после получения товара» (Заря. 2018. 19 апр. С. 7); «Сколько зубра ни корми...» (ВБ. 2018. 2 февр. С. 4); «В гостях как дома» (БВ. 2018. 20 дек. С. 18); «Готовь сани летом!» (Заря. 2019. 7 сент. С. 21).

Как правило, авторы изменяют структуру первоначальных выражений и нередко даже их значение: «Как с Гусака вода...» (ВБ. 2018. 14 дек. С. 7); «Кто рискует, тот невыездной» (ВБ. 2018. 9 марта. С. 2); «На деньги ума не купишь» (БВ. 2018. 15 нояб. С. 23). Так, в выявленном языковом материале представлены такие виды структурной трансформации базовых фраз, как:

- сокращение компонентного состава, а также сокращение с заменой слов или словосочетаний: «Чтобы гром не грянул, приоритет “Молнии”» (ВБ. 2019. 15 марта. С. 5); «Лучше хорошо идти?» (ВБ. 2018. 2 марта. С. 3). В некоторых случаях меняется и содержание интертекстуальной единицы;
- изменение грамматического и графического облика первоначального высказывания: «Иду на ты» (ВБ. 2019. 19 апр. С. 2); «Не щи хлебать» (ВБ. 2019. 5 янв. С. 7);

– расширение компонентного состава и замена слов-компонентов: «Жениться нельзя остаться холостым» (Заря. 2019. 31 июля. С. 20); «Место встречи – у фонтана» (Заря. 2019. 31 июля. С. 20); «Студентки, спортсменки, красавицы» (БВ. 2018. 29 нояб. С. 12); «Ирония застоя, или От “винта”» (ВБ. 2019. 26 апр. С. 2); «Мои снимки, мои скакуны» (ВБ. 2019. 4 апр. С. 7).

Некоторые интертекстуальные элементы используются и в аутентичном (первоначальном) виде: «В здоровом теле – здоровый дух!» (ВБ. 2018. 17 авг. С. 5); «Нет худа без добра?» (ВБ. 2018. 13 июля. С. 2); «Что наша жизнь? Игра...» (ВБ. 2019. 12 апр. С. 4); «Тихий дон» (ВБ. 2019. 12 апр. С. 4); «Хорошо сидим» (ВБ. 2019. 26 апр. С. 2); «Что тебе подарить, человек мой дорогой?» (ВБ. 2018. 9 февр. С. 13); «Собака бывает кусачей» (БВ. 2018. 27 сент. С. 8); «Быстрее, выше, сильнее» (ВБ. 2019. 24 мая. С. 6).

Как показал анализ зафиксированных единиц, интертекстуальные единицы в текстах брестских газет выполняют эмоциональную, оценочную, образную и ассоциативную функции, а также реже функцию информирования: «Мы запрыгнули в последний вагон» (ВБ. 2019. 11 мая. С. 3); «Был месяц май» (ВБ. 2019. 24 мая. С. 6); «Не лаптем щи...» (ВБ. 2019. 24 мая. С. 6); «По ком ударит дамоклов меч» (ВБ. 2019. 31 мая. С. 2).

Таким образом, интертекстуальные единицы используются авторами брестских газет в заголовках публикаций, однако в материалах за 2019 год они встречаются редко. Наибольшее количество интертекстем зафиксировано в газете «Вечерний Брест», наименьшее – в «Брестском вестнике». Выявленные интертекстуализмы чаще всего имеют измененный вид, что способствует выполнению разных функций – оценочной, эмоциональной, образной, ассоциативной и функции информирования.

Список использованной литературы

1. Саблина, М. В. Интертекстуальность заголовков современной российской прессы [Электронный ресурс] / М. В. Саблина. – Режим доступа: http://elib.sfu-kras.ru/bitstream/2311/1570/1/10_sablina.pdf. – Дата доступа: 05.09.2019.
2. Славгородская, Т. А. Интертекстуальность как один из видов языковой игры в масс-медиа [Электронный ресурс] / Т. А. Славгородская. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/intertekstualnost-kak-odin-iz-vidov-yazykovoy-igry-v-mass-media>. – Дата доступа: 05.09.2019.
3. Фатеева, Н. А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности [Электронный ресурс] / Н. А. Фатеева. – М. : КомКнига, 2007. – 280 с. – Режим доступа: <https://b-ok.org/book/3176900/dd3558>. – Дата доступа: 05.09.2019.

А. КУЧАРЭНКА

ХАРАКТАРЫСТЫЧНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ Ё ТВОРАХ БЕРАСЦЕЙСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Фразеалагічныя адзінкі, ужытыя пісьменнікамі ў мастацкіх творах, выяўляюць розныя стылістычныя канатацыі. Як слушна заўважыў А. С. Аксамітаў, “акрамя наймення той ці іншай з’явы аб’ектыўнай рэчаіснасці, яны перадаюць і пэўныя адносіны (неадабрэнне, іронія, пяшчотнасць, фамільярнасць і г. д.)” [1, с. 127]. Напрыклад: – *Бач, зубкі паказвае, – закруціў галавой Горбач, – план яму не падабаецца, тарфянікі кепскія* [4, с. 102]. Фразема *зубкі паказваць* мае адценне непрыязнасці, варожасці да асобы.

Вядома, што большасць фразеалагізмаў выяўляюць яркую ўнутраную аснову, не толькі абазначаюць якую-небудзь з’яву, але і даюць ёй ацэнку. Менавіта да такіх фразеалагічных адзінак належаць размоўныя *карты ў рукі, май змаяваў, як вецер вымеў, змяшаць боб і гарох, як з вядра, адно пяты блішчаць*, што ўжываюцца ў наступных кантэкстах: – *Табе, браце, усе карты ў рукі – ты з “глыбінкі”, сваю работу ведаеш, а краіне спецыялісты патрэбны* [6, с. 148]; *Мяхоў няма. Ні беллага, ні шэрага. Быццам май змаяваў* [2, с. 376]; *Але паказаць працадзень няма каму – Сеньку як вецер вымеў са свірна* [2, с. 376]; – *Штосьці я нічога не разумею. Давайце, Зінаіда Піліпаўна, усё на парадку. – Ой, і праўда, змяшала ў кучу боб і гарох* [3, с. 249]; – *Госпадзі, і лье як з вядра. На мне сухога рубца не засталася* [2, с. 324]; – *Я яго як турнула, дык адно пяты блішчалі...* [4, с. 136].

Ужыванне размоўных фразеалагічных выразаў надае мове пісьменніка адметнае гучанне і выразна-гутарковае адценне. Так, у аповесці А. Кажадуба “Дарога на замчышча” размоўны фразеалагізм *хоць воўкам траву еш* са значэннем ‘абсалютна, аднолькава, без розніцы, не мае значэння, не хвалюе, не кранае’ [9, с. 418] выражае абыякавае стаўленне персанажа да рэчаіснасці: – *Зноў вы за сваё, – не вытрымлівала, кідала спрэчку Зінаіда Якаўлеўна. – Вось мы ўсё раскапаем, а там... – А там хоць воўкам траву еш* [5, с. 191].

Як зазначае І. Я. Лепешаў, “сваёй семантыкай фразеалагізмы звычайна звязаны са сферай пачуццяў, стану чалавека і таму найбольш прыдатныя для размоўна-бытавых сітуацый, для эмацыянальна афарбаванага маўлення” [7, с. 16]. Таму фраземы могуць перадаваць разнастайныя адносіны паміж людзьмі (асцярожнасць, абыякавасць, недаверлівасць, падман, пагрозу, нядобрасумленнасць) або адлюстроўваць унутраны стан чалавека ці характарызаваць яго паводзіны. Да фразеалагічных адзінак,

якія характарызуюць унутраны стан персанажаў, можна аднесці як *нанова на свет нарадзіцца, сам не свой, душа не на месцы, як гара з плячэй: – І ведаеце – мне так лёгка зрабілася!.. Як нанова на свет нарадзілася, быццам другі чалавек* [5, с. 246]; – *А другі раз, як я была з дзецьмі ў бацькоў, а ты тут гаспадарыў? Памятаеш? Ды зноў як Зубкова да цябе нечага пазваніла... Казала, мо мінут дзесяць чакала, покуль адчыніў. І быў збянтэжаны, сам не свой* [4, с. 309]; – *Мо бачыў, як ён пакутуе? То-та ж. Пакутуе, значыцца душа не на месцы* [2, с. 51]; *Прынялі – і ладна. У Аляксея як гара з плячэй* [6, с. 9]. Як бачым, згаданыя фраземы дазваляюць адчуць унутраны стан і настрой герояў у творы. Фраземамі, якія дапамагаюць ацаніць паводзіны персанажаў мастацкіх твораў, з’яўляюцца, напрыклад, такія: *як мухі на мёд, палец у рот не сунь, па свеце з торбаю пусціць, вачэй не зводзіць: – Ты на іх глядзець не хочаш, і яны ляцяць як мухі на мёд* [5, с. 267]; – *Добра, – сказаў ён, – як маманта выкапаю, спярша вас паклічу. У нас тут асабліва мамантаў многа. А яшчараў меней. Павыкопвалі ўжо. – Во, дзіця! – пакруціў носам вусаты. – Палец яму ў рот не сунь* [5, с. 188]; – *Злыдзень! Пустадомак! Агалиў, па свеце з торбаю пусціў!* [2, с. 338]; *І Слаўка вучыцца абчэсваць сасновыя бёрны, вачэй не зводзіць з бацькі, усё запамінае, што робіць той* [2, с. 34]. Згаданыя кантэксты валодаюць вялікай ступенню ацэнкі. Яны адлюстроўваюць паводзіны чалавека ў зменлівых абставінах, яго адносіны з рознымі людзьмі. Ужыванне размоўных фразеалагічных адзінак у мастацкіх творах сведчыць пра неафіцыйнасць адносін паміж суб’яседамі.

Яркай ацэнкай валодаюць і размоўныя іранічныя фраземы *леташні снег, праглынуць язык, як рак на гары свісне, браць за горла: – Але і мы добранькія былі. Смяяліся, кпілі з бедака. – Не ўспамінай леташні снег* [2, с. 369]; – *Твая праўда, матка, будзе, як рак на гарэ свісне, – не паверыла Серафінія* [2, с. 439]. *Самы вялікі грэх у выдавецтве – заступіцца за пісьменніка. А той, хто, як кажучь, бярэ аўтара за горла і рэжа па жывому, ходзіць у перадавых і паважаных* [4, с. 176]. Ужытыя ў прыведзеных кантэкстах фразеалагізмы характарызуюць мову персанажаў, выяўляюць тонкую, скрытую насмешку. Для таго, каб надаць большую камічнасць кантэксту, мастакі слова выкарыстоўваюць размоўныя жартаўліва-іранічныя выразы, напрыклад: *сем пятніц на тыдні, праглынуць язык*. Так, у апавесці В. Гардзея “Па Сеньку шапка” выкарыстаны фразеалагізм *сем пятніц на тыдні*. Ён паказвае зменлівыя паводзіны маці да сына, у яе вельмі хутка і лёгка мяняюцца рашэнні і настрой, што назіраецца ў наступным кантэксце: *Ну, а што да маці, дык у яе сем пятніц на тыдні. То сварылася ўсялякімі словамі, а цяпер вядзе Сеньку ў святліцу і садзіць за стол* [2, с. 471]. У жартаўліва-іранічным сэнсе ўжыты ў рамане У. Дамашэвіча “Камень з гары” фразеалагізм *праглынуць язык* ‘вельмі смачна’:

Драгун еў і хваліў гаспадыню. Пасля свайго халасцяцкага стала ўсё тут было такое смачнае, што можна праглынуць язык [4, с. 30]. Іранічная афарбоўка, уласцівая фразеалагічным адзінкам, дапамагае лепш ацаніць персанажаў твора.

Выразную характарыстыку перадаюць размоўныя неадабральныя фраземы *палец у палец не стукнуць, блытацца пад нагамі, хоць сякеру вешай, перамываць костачкі*: – *І той жа палец у палец не стукнуў, каб што ў хату прыдбаць, – у тон сяброўцы азвалася Люба [3, с. 168]; – Не блытайся пад нагамі, – падымаецца з бярвяна бацька. – А то хай бы апілкі згроб [2, с. 31]; Накурана, хоць сякеру вешай [2, с. 38]. За кошт прыведзеных фразем пісьменнікі крытыкуюць дзеянні сваіх персанажаў. Так, у аповесці В. Гардзея “Дом з блакітнымі аканіцамі” фразеалагізм *перамываць костачкі* перадае асуджэнне недахопаў нявесткі Лазіны, крытычнае стаўленне да яе гультайства: *Потым у хаце трошкі цішэе, Папіха з бабуляй, пасеўшы ля печы, перамываюць Лазіне костачкі, і выходзіць, што яна такая няўдаліца, такая гультайка, што другой такой і свет не бачыў, і людзі не чулі [2, с. 98].**

Адмоўны бок паводзінаў персанажаў раскрываюць і такія размоўныя неадабральныя фразеалагізмы, як *сядзець на шыі, як з ланцуга сарвацца, у дудку дудзіць*: *Тры тыдні сядзелі на дзядзькавай шыі, самі пудзіліся і назалілі людзям [6, с. 80]; Сапраўды, навошта шукаць вінаватых? Канечне, бацька як з ланцуга сарваўся, але і яна... [5, с. 253]; – Пабачым яшчэ, чья возьме, – узрадаваны нечаканай падмогай, з пагрозай у голасе абзываецца Глеб. – Пабачым, хто ў чыю дудку дудзіць [2, с. 362].*

Размоўныя неадабральныя фраземы могуць перадаваць і рэзка негатыўныя адносіны да літаратурных герояў. Для прыкладу, *ваду вазіць, пустое месца ў наступных кантэкстах*: – *Зразумеў, што на мне вадку вазіць можна, і карыстаецца, – скардзілася Зойка Тані [5, с. 249]; А дзяўчаты, у якіх заўсёды на ўсё быў адказ, гаварылі: “Мы для яе пустое месца. Яна любіць толькі сябе і сваіх класікаў” [5, с. 158]. Як бачым, неадабральныя фраземы дапамагаюць ацаніць учынкi, паводзіны персанажаў для таго, каб потым выявіць і выправіць іх у штодзённым жыцці.*

З дапамогай прастамоўных фразеалагічных выразаў таксама можна ахарактарызаваць персанажаў. Да ліку такіх фразеалагізмаў адносяцца, напрыклад, *гары гарам, сем шкур спусціць, ліха з ім, капыты адкінуць*: – *Я рашыў на возеры сядзець. Гары яно гарам з іхняй радыяцыяй і аналізамі [6, с. 82]; – Пячатка то ў мяне. Але спраўку трэба было б паказаць Шкуту, старшыні нашаму. Ён з мяне сем шкур спусціць, калі што не так [3, с. 185]; – Ліха з ім. Што ўжэ будзе. Толькі каб хоць за япрука не прыйшлося сплочваць [2, с. 146]; – Стой ты, ашаломак! З табой і праўда капыты адкінеш, – спалохана і своечасова адскочыў ад чужых*

весніц Саўка Мініч [3, с. 234]. Ужытыя ў кантэкстах фразеалагічныя адзінкі адлюстроўваюць асаблівасці характару персанажаў, іх маўленне. Так, устойлівым выразам *кішкі марш іграюць* А. Кажадуб у апавяданні “Ляцяць качкі” перадае нязмушанасць, прастату маўлення героя: – *Мо перакусім? Табе з гэтай рыбай, відаць, і паабедаць няма калі. Давай, у мяне ўжо даўно кішкі марш іграюць* [6, с. 78].

Адмоўную характарыстыку героям перадаюць і такія прастамоўныя выразы, як *да лямпачкі, без задніх ног, вешаць лапшу на вушы* ў наступных кантэкстах: – *Ты думаеш, Вожык не мог бы выпісаць табе грошы? – Відаць, не мог... У яго ж інструкцыя... Хлопцы ў рэдакцыі зарагаталі. – Інструкцыя яму да лямпачкі, – устанавіў Нагорны* [4, с. 118]; *Наеўшыся і напіўшыся, ён дрыхне без задніх ног у той самы час, калі тая ж Лёдзя ажно вар’яцее, пачуўшы на вуліцы піліканне гармоніка* [2, с. 384]; – *Нічога не зробіш. То ўсё выдаткі прагрэсу. – Не вешай бо лапшу на вушы! – вельмі дарэчы Цалагусіха прыгадала словы падгалістай Танькі з Рабінаўкі* [3, с. 246].

Як адзначае І. Я. Лепешаў, “функцыянальна не замацаваны разрад актыўна папаўняецца за кошт кніжных і размоўных фразеалагізмаў” [15, с. 206]. Названыя фразеалагічныя адзінкі валодаюць яркай ацэннаснасцю. Для прыкладу, такія фраземы, як *трапіцца ў рукі, паміж двух агнёў, цягнуць свой крыж, сыпаць соль на рану, зуб гарыць, падліваць масла ў агонь*, даюць ацэнку паводзінам персанажаў. Гэта можна заўважыць у наступных кантэкстах: *Цёткі і сёстры злязць з воза, атрэсваюцца ад саломы і камечаць Слаўку – той ужо не рады, што трапіўся ім ў рукі* [2, с. 48]; *Было падобна тое, што ён апынуўся паміж двух агнёў: паездка ў Сіняўку, магчыма, прынясе палёжку яго збалелай душы, з другога ж боку, яна, наадварот, можа прыбавіць новых пакут і сумненняў* [2, с. 7]; *Мішу наканавана было стаць музыкантам, і ён мужна цягнуў свой крыж, крактаў, пакутаваў, цярпеў кепікі, але нёс* [5, с. 181]; *Моцак тады зразумеў, што цалавацца не спадабалася толькі аднаму з дваіх, адной. Але навошта сыпаць соль на рану!* [5, с. 162]; – *Ён і мне соткі распароў, дык хіба я буду гневацца на трахтарыста. У мяне на Глеба зуб гарыць* [2, с. 365]; *Бо ведала, што часам людзі, якія, здавалася, хочуць табе добра, у душы рады твайму няшчасцю, яны падліваюць масла ў агонь, хочуць пасварыць, нацкаваць мужа на жонку, а жонку на мужа* [4, с. 306]. Варта адзначыць, што згаданыя фразеалагічныя выразы не толькі характарызуюць герояў твора, але і дапамагаюць зразумець і ацаніць сітуацыю, у якой адбываецца дзеянне. Так, у апавесці А. Кажадуба “Дуб” фразема *касцямі легчы* перадае цягавітасць, напорыстасць галоўнага героя. Слоўнікавае значэнне фразеалагізма ‘*старацца з усіх сіл зрабіць што-небудзь*’ [8, с. 639] раскрываецца ў кантэксте: – *Зямлю*

буду ахоўваць, – кажу я, – касцямі лягу, а дуба не аддам [5, с. 94]. У гэтай жа аповесці пісьменнік фразеалагізмам даць слова паказвае сур’ёзны намер хлопца Савосіка спаліць дуб: – А ні на што! – нарэшыце зірнуў на Тоню Савосцік. – Спалю, і ўсё. Слова даў [5, с. 68].

Трэба заўважыць, што разгледжаныя фразеалагічныя адзінкі даюць пэўную ацэнку з’яве, станоўчую ці адмоўную. Напрыклад, *фразема зорка першай велічыні* мае адабральную ацэнку і характарызуе асобу як вельмі славетную ў якой-небудзь сферы дзейнасці: *Першая яго кніжка выйшла два гады назад, мела добры поспех, многа пахвал далі ёй крытыкі, асабліва маладыя. У Драздове яны ўбачылі новую зорку першай велічыні [4, с. 123].*

Такім чынам, фразеалагічныя адзінкі ў мастацкіх творах характарызуюць асобу, дзеянне, прымету, адлюстроўваюць унутраны стан персанажа, перадаюць яго пачуцці, эмоцыі, адносіны да чаго-, каго-небудзь. Таму і з’яўляюцца своеасаблівым моўным пашпартам героя.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Аксамітаў, А. С. Беларуская фразеалогія / А. С. Аксамітаў. – Мінск : Выш. шк., 1978. – 224 с.
2. Гардзеі, В. К. З мінулага не вяртаюцца... : аповесці, апавяданні / В. Гардзеі. – Мінск : Маст. літ., 2013. – 511 с.
3. Гардзеі, В. Уратуй ад нячыстага : аповесці, апавяданні / В. Гардзеі. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 367 с.
4. Дамашэвіч, У. Камень з гары : раман / У. Дамашэвіч. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 334 с.
5. Кажадуб, А. Дарога на замчышча : аповесці / А. Кажадуб. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 304 с.
6. Кажадуб, А. Святы калодзеж : а павяданні / А. Кажадуб. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 316 с.
7. Лепешаў, І. Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 264 с.
8. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1 : А–Л. – 672 с.
9. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. – Т. 2 : М–Я. – 704 с.

Ю. КУШНИКОВА

«ТЫ БЫЛ ПОЭТ – ТЫ СТАЛ ПРОРОК...»:

Ф. И. ТЮТЧЕВ – А. МИЦКЕВИЧУ

XIX век – время, отмеченное появлением целой плеяды выдающихся деятелей русской, белорусской, польской – словом, славянской культуры. Адам Мицкевич (1798–1855) занимает среди них достойнейшее место,

потому что жизнь этого выдающегося польского и белорусского поэта посвящена не только творчеству, но и поиску идеалов общественного развития. Еще в годы учебы в Виленском университете Адам Мицкевич стал одним из основателей и активным деятелем тайного патриотического Общества филоматов, провозглашающих веру в безграничные возможности человеческого разума, единство счастья человека и счастья общества, равенство людей и народов. Эти идеи определяли впоследствии не только все поэтическое и публицистическое творчество Мицкевича, но, к сожалению, и его гражданскую и личную судьбу: вдохновителя филоматов арестовали, а в 1824 году, после тюремного заключения, поэт был выслан из своей «дорогой Литвы», в которую не смог вернуться до конца жизни.

На чужбине творчество и политическая деятельность Мицкевича продолжались. В России он сближается с декабристами К. Рылевым и А. Бестужевым, потом знакомится с Жуковским, Грибоедовым, Пушкиным. Здесь он сформировался как поэт дружбы славянских народов, глашатай политической свободы, стал иначе смотреть на вопрос о национальной независимости Польши, поняв его тесную связь с международной политикой. В 1832 году поэт примкнул к демократическому лагерю польской эмиграции в Париже. В 1840 году Мицкевич принял предложение занять кафедру славянских литератур, открывшуюся в Collège de France: он видел в этом возможность патриотического служения родине.

Ф. И. Тютчев (1803–1875), крупнейший представитель русской философской лирики XIX века, дипломат и публицист, тоже прожил непростую жизнь. После учебы в университете в 1821 году он более чем на 20 лет покинул Россию, так как был дипломатом в Мюнхене. Правда, он смог вернуться на родину в середине 40-х годов XIX века. Трудной оказалась его личная судьба, связанная главным образом с семейными потерями. Поэтическая слава пришла к нему поздно: его творчество начиналось с переводов античной литературы, первое стихотворение увидело свет в 1828 году, а первый сборник поэзии появился лишь в 1854 году. Политические взгляды Тютчева, как отмечают исследователи, соотносятся с контекстом славянофильского движения, ключевая идея которого – представление об исключительной роли России в мировом цивилизационном процессе. Однако Тютчев решительно отрицал националистические и агрессивные стороны панславизма, а ратовал за объединение славян с целью сопротивления угрозам культурной и политической агрессии мусульманского мира [4, с. 1122].

Масштаб личности Тютчева иной: работая в сфере международной дипломатии, он не стал выдающимся государственным деятелем; будучи поэтом, не вошел в число классиков русской поэзии. Однако судьбы

Мицкевича и Тютчева имеют точки соприкосновения: оба были талантливыми поэтами, оба жили высокими устремлениями и воплощали их в своем творчестве. Кроме того, в поэтическом наследии Тютчева существует стихотворение, которое русский поэт прямо адресует своему знаменитому современнику. Это стихотворение «От русского, по прочтении отрывков из лекций г-на Мицкевича», написанное в Мюнхене в сентябре 1842 года.

История создания Тютчевым послания Мицкевичу такова. Заняв в Collège de France кафедру славянских литератур, А. Мицкевич прочитал здесь с 22 декабря 1840 года по 1 июля 1842 года два курса лекций [3, с. 173]. Хотя предметом их были политическая история и культура всех славянских народов, Мицкевич говорил главным образом о России и о Польше. Многочисленные слушатели стали свидетелями удивительного для того времени события: поляк-изгнанник, патриот, поэт, олицетворявший дух своего народа, занял позицию, возвышавшуюся над националистической точкой зрения. Мицкевич, как заявил один присутствующих, Ш. О. Сент-Бёв, «щегольнул таким беспристрастием, что и русские могут слушать его: он говорит для всего славянского племени» [3, с. 173].

Ф. И. Тютчев не имел возможности присутствовать на лекциях, но ознакомился с их фрагментами, очевидно присланными ему российским историком А. И. Тургеневым, который жил за границей. Лекции Адама Мицкевича не могли оставить равнодушным Тютчева, потому что в них польский поэт поднял тему, особенно важную для русского поэта, — единение славянского народа. «Узлами единства» Мицкевич считал общее происхождение и общую историческую судьбу славянских народов [2, с. 759]. М. Якубец, исследователь творчества Мицкевича, подчеркивал, что автор лекций «выступал как сознательный заступник славянских народов в европейской культуре и как историк, который старается выяснить правила исторического развития этих народов» [1, с. 13].

Стихотворение Тютчева, состоящее из шести катренов, построено вокруг мыслей о единении славян и написано в ключе восторженного послания. Адресат его в тексте не назван, а охарактеризован перифразами «муж несомненного призванья», «муж примиряющей любви». Здесь номинация *муж* имеет книжное устарелое значение ‘деятель на каком-нибудь общественном поприще’. Вторая перифраза более емкая по смыслу, она включает выражение «примиряющая любовь», что значит ‘единение славян’. Тем не менее послание адресовано Мицкевичу, на что указывает имя в заглавии и местоимения ты (ты стал пророк), твой (твой... начинанья).

Философский подтекст стихотворения Тютчева сводится к тому, что объединение славян — путь не только верный, но и благословенный Богом.

Ключевые для понимания идеи славянского единства слова Свет, Время, Поэт, Пророк, Мир Славянский, Божья Благодать оформлены в тексте как имена собственные и имеют особое, символическое значение: разрозненное племя – один Народ; не Польша, не Россия – Славянская Семья.

Божественная вдохновенность идеи единения славян находит воплощение в сакральной лексике, связанной со Священным Писанием: Небесный царь, Бог, пророк, Новый завет, Божья Благодать, благословить. Показателен в этом плане как зачин послания (*Небесный царь, благослови / Твои благие начинанья...*), так и его концовка (*Да над душою просветлевшей / Почует Божья Благодать!*), представляющие сильные позиции текста. Тем самым послание целиком облекается в форму своеобразной молитвы о благословении для польского поэта, посвятившего себя благородной деятельности – утверждению идеи объединения славян.

Деятельность эта получает специфическое словесное представление: благие начинанья – примиряющая любовь – прозрели вежды – умевший в себе вражду уврачевать – просветлевшая душа. Ф. И. Тютчев показывает становление мировоззрения Мицкевича, формирование его идей в динамике. Он использует образы, построенные на метафорическом словоупотреблении: ветхие одежды = ‘несостоятельные взгляды’, с плеч совлек = ‘отказался’, прозрели вежды = ‘понял правильно’: *Недаром ветхие одежды / Ты бодро с плеч своих совлек. // Бог победил – прозрели вежды. // Ты был Поэт – ты стал Пророк.* Для понимания личности Тютчева здесь, кстати, особенно значима последняя строка, вынесенная в заголовок нашей статьи: общественной деятельности Мицкевича русский поэт придавал больше значения, чем поэтическим шедеврам великого художника слова.

Политическая поэзия Ф. И. Тютчева уступает философской лирике, но она отмечена силой, бодростью и надеждами. О ее силе свидетельствует авторская позиция: Тютчев словно берет на себя роль посредника между Богом и автором идеи о примирении славян. Неслучайно язык послания содержит целый ряд оценочных слов и выражений: *благие начинанья, недаром ветхие одежды / Ты бодро с плеч своих совлек, вдохновенный твой глагол, сверхъестественно умевший, просветлевшая душа* и др. Бодрый, восторженный тон послания создается благодаря использованию призывов (*совокупись в один Народ; отряхнувши сон, впервые – / Промолви слово: «Это я!»*), в том числе анафорических (*Воспрянь, разрозненное племя; Воспрянь – не Польша, не Россия – // Воспрянь, Славянская Семья!*), которые однозначно выражают надежды автора.

Стихотворение служит восхвалению идеи объединения славян, именно поэтому словесная ткань послания сплетена преимущественно из возвышенной книжно-славянской, абстрактной и образной лексики.

Славянизмы выступают здесь основным средством создания высокого стиля. Это слова с фонетическими признаками (*благие, вражда, время, совлек, глагол, разрозненное, одежды, вежды*), словообразовательными приметами (*сокрушен, совлек, совокупись, воспрянь; благослови, благодать*), лексические славянизмы (*муж, ветхий, прозреть, вдохновенный, вестник, оплот, уврачевать, почит*). Возвышенный стиль вообще характерен для Тютчева, воспитанного на классических образцах античной литературы, а книжная лексика является доминантой вербально-смыслового уровня его языковой личности.

В завершение скажем, что Адам Мицкевич и Ф. И. Тютчев вошли в число выдающихся представителей славянской культуры неслучайно. Их нельзя назвать равновеликими личностями, но отстаивание высокой идеи объединения славянских народов заслуживает одинакового уважения в отношении и к Мицкевичу, и к Тютчеву. Жаль только, что и в наше время идея эта остается не воплощенной в жизнь...

Список использованной литературы

1. Jakóbiec, M. Literatura rosyjska w wykładach paryskich A. Mickiewicza : podręcznik / M. Jakóbiec. – Warszawa : Polska Akademia Nauk, 1956. – 177s.
2. Karagyozov, P. Курс Адама Мицкевича по славянским литературам в Коллеж де Франс в контексте сравнительного славянского литературоведения / P. Karagyozov // Revue des études slaves tome 70, fascicule 4 / Institut d'études slaves ; ed. K. Depretto. – France, 1998. – P. 751–770.
3. Костенич, К. Адаму Мицкевичу [Электронный ресурс] / К. Костенич // Федор Иванович Тютчев / АН СССР, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. – М. : Наука, 1988. – Кн. 1. – С. 173–175. – Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/litnas/texts/1971/ln1-1732.htm> Костенич К. <АДАМУ МИЦКЕВИЧУ>. – Дата доступа: 24.11.2018.
4. Рубцова, Е. В. Философские и политические взгляды Ф. И. Тютчева и их проекция в публицистике и общественно-государственной деятельности [Электронный ресурс] / Е. В. Рубцова // Междунар. журн. приклад. и фундам. исслед. – 2016. – № 11, ч. 6. – С. 1218–1222. – Режим доступа: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=1>. – Дата доступа: 22.11.2018.

К. ЛІПСКАЯ

ТРОПЫ Ё ТЭКСТАХ В. ЖУШМЫ: СЕМАНТЫЧНА-ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫ АСПЕКТ

У складзе адзінага цэлага, якім з’яўляецца мастацкі твор, словы і выразы часта атрымліваюць новыя экспрэсіўныя адценні, змяняецца іх сэнсавая структура. Пісьменніку патрэбна адчуць і выявіць кантэкстуальныя магчымасці слова і выкарыстаць яго ў пэўным стылявым аспекце. У мастацкім творы слова са звычайнай простага назвы можа пераўтварыцца

ў слова-вобраз і пачынае выражаць новую, непаўторную мастацкую з’яву. Аспект вобразнасці – яе непаўторную сувязь з думкай, мысленнем пісьменніка – падкрэслівае А. Вярцінскі: “Калі мы гаворым, што паэт павінен мысліць вобразамі, што ён павінен несці пэўную думку, то мы мусім ісці далей і прызнаць, што вобразнасць непарыўна звязана з мысленнем паэта, з пафасам і ідэйным зместам верша і што зусім няправільна патрабаваць квяцістасці метафар там, дзе ёсць нешта большае, скажам, смелы асацыятыўны вобраз” [1, с. 109–110].

Выкарыстанне лексіка-семантычных сродкаў у мове мастацкай літаратуры падпарадкавана галоўнай задачы – стварэнню мастацкага вобраза. У творы элементы мовы выступаюць сродкам фарміравання мастацкіх вобразаў, яны набываюць дадатковае эстэтычнае значэнне, эмацыянальна ўздзейнічаюць на чытача і далучаюць яго да сумеснай творчасці. Мастацкія значэнні слова выяўляюцца найперш праз тропы. Тропамі называюць моўныя звароты, якія грунтуюцца на пераносе назваў найменняў, што традыцыйна называюць прадметы, з’явы, прыметы, дзеянні. Сітуацыйныя і традыцыйныя прадметныя значэнні такіх найменняў сумяшчаюцца, і такім чынам узнікае вобраз. Да тропы належаць такія вобразныя сродкі мовы, як эпітэт, параўнанне, метафара, метанімія, сінекдаха, перыфраза, увасабленне, сімвал і інш. Каб зразумець спецыфіку тропы ў творчасці кожнага пісьменніка, патрэбна выявіць індывідуальныя асаблівасці пісьменніцкага стылю, характар яго вобразнага мыслення.

Найбольш актыўнымі, адметнымі для мовы Васіля Жушмы лексічнымі сродкамі стварэння выразнасці тэксту з’яўляюцца параўнанне, эпітэт і метафара. Вобразнасць мовы мастацкага твора залежыць найперш ад выкарыстання выяўленчых сродкаў, сярод якіх важную ролю ў творчасці Васіля Жушмы адыгрываюць эпітэты. Менавіта яны дапамагаюць ахарактарызаваць прадметы, жыццёвыя з’явы дакладна і ўсебакова, падаюць вобраз яркім і запамінальным, а мову больш выразнай. Багатая на эпітэты мова гучыць вельмі прыгожа і эмацыянальна. Эпітэт сапраўды адзін з актыўных стылістычных сродкаў у творчасці В. Жушмы. Пісьменнік ужывае эпітэты, калі таго патрабуе змест выказвання, каб паўней ахарактарызаваць прадмет, з’яву, выказаць свае адносіны да іх: *З вялікім задавальненнем удыхала Гарэза **родны і салодкі пах бору*** [2, с. 103]; *Надвячорак прыйшоў на раку **звонкай** цішынёю, золатам сонца, разлітага на затоцы* [3, с. 143]; *З захаду насоўвалася шэрая павалока хмары, за ракою яна **сіёбала на лесе зіхатлівымі** маланкамі* [3, с. 132]; *Сосны тут стаялі воддаль адна ад другой, і на дол ліліся **залацістыя** патокі сонечнага святла* [3, с. 4].

Самай распаўсюджанай групай эпітэтаў у творчасці В. Жушмы з’яўляюцца эпітэты-прыдаткі, якія вылучаюцца сярод іншых вобразных

сродкаў асаблівай сэнсавай напоўненасцю, лаканічнасцю. Як і большасць азначэнняў у тэкстах пісьменніка, такія эпітэты найперш дапамагаюць стварыць яркія прыродныя апісанні: *Але галоўным, бадай, было прывіць пачуццё асцярогі, настаяннай увагі да навакольнага свету, каб ніякі вораг не застаў знянацку, каб заўсёды паспець затаіцца або схаватца ў сваім дупле-крэпасці* [3, с. 70]; *Лёгкі пошум-свіст крылаў пачуўся зверху раптоўна і ашаламляльна* [3, с. 198].

Эпітэт у творах Васіля Жушмы з'яўляецца адным з частотных і дзейных сродкаў вобразнасці. Эпітэты ствараюць у тэкстах своеасаблівыя асацыятыўныя карціны, незвычайныя, яркія, надаюць ім выяўленчую экспрэсію, глыбокую пранікнёнасць. Аўтар здольны перадаваць праз эпітэт зрокавыя, слыхавыя ўяўленні, якія дапамагаюць чытачу наглядна ўявіць малюнкi навакольнага свету. Усе выкарыстаныя ў тэкстах В. Жушмы эпітэты вызначаюцца самабытнасцю і дапамагаюць больш поўна раскрыць адметнасць яго мастацкага ідыястылю. Яны насамрэч адлюстроўваюць светапогляд пісьменніка, яго індывідуальныя асаблівасці асэнсавання рэчаіснасці.

Таксама важным сродкам стварэння вобразнасці ў мове твораў В. Жушмы выступае параўнанне, якое здольна не менш паэтычна, чым метафара, перадаць думкі, пачуцці, перажыванні: *Доўгі чырвоны язык звісае, бы лыка з абадранага лазовага карча* [3, с. 92]; *А з бока, працятага кіпцюрамi, выступілі кроплі крыві. Блішчаць на сонцы, бы ягады каліны* [3, с. 128]; *Адарвала арэх, паклала яго на зубок і не пазнала таго самага летняга плодзіка, які яе так спакушаў, але і расчароўваў сваёй кісляцінкай. Быў ён цвёрды, быццам каменьчык* [3, с. 23]; *Вострыя, выпрабаваныя ў многіх бойках іклы не бяруць карак дзіка, слізгаюць на тоўстай скуры, быццам на бярвяне* [3, с. 84]; *Жывая і вясёлая, выслізнула птушка з глыбіні, быццам з таго свету, села на галінку, пракаўтнула нешта і зноў на дно пазірае* [3, с. 185]. Як відаць з прыведзеных прыкладаў, параўнанне ўзмацняе канкрэтныя вобразы і вобразную сістэму твораў пісьменніка ў цэлым, з дапамогай параўнанняў дасягаецца выразная характарыстыка прадметаў, у тэкстах ствараюцца яркія і запамінальныя вобразы.

Метафара – гэта такі троп, які заснаваны на выкарыстанні выказаў і слоў у пераносным значэнні на аснове падабенства або аналогіі названых імі прадметаў і з'яў. Метафара ў творчасці В. Жушмы з'яўляецца індывідуальным сродкам мыслення і пазнання рэчаіснасці, але разам з тым адлюстроўвае і культурна-нацыянальнае бачанне свету: *Толькі бліснулі ў святле вогнішча яго цікаўныя вочы* [3, с. 91]; *Здаецца, само сонейка скачыла з нябёсаў, каб упрыгожыць чорны цень алёсу* [4, с. 17]; *Ноч накрыла домік, лес, балотца* [5, с. 141]; *Ад відовішча захоплівала дух* [5, с. 119]; *Хоць сонца ў сінім, незвычайна высокім небе так і пырскала*

святлом, але мароз *не здаваўся* [5, с. 97]; *Пасвістваў снег, парывалі ў ім лапкі* [5, с. 103]; *У адно імгненне ў іхніх паляўнічых жалах зноў загарэлася кроў* [4, с. 20]; *Пад вечар над горадам разгулялася сапраўдная мяцеліца* [5, с. 143]. У творах Васіля Жушмы знайшлі шырокае выяўленне разнастайныя віды метафар, якія ў сукупнасці з іншымі вобразна-выяўленчымі сродкамі твора дазваляюць убачыць адметнасць і непаўторнасць творчай манеры пісьменніка, асаблівасці яго мастацкага мыслення, светаўспрымання і светабачання. Пераважная большасць метафар выкарыстана для стварэння яркіх і запамінальных малюнкаў роднай прыроды, што аб'ектыўна матывавана тэматыкай твораў пісьменніка.

Творы Васіля Жушмы насычаны рознымі вобразнымі лексічнымі адзінкамі, асноўная функцыя якіх заключаецца ў стварэнні эмацыянальна насычанага тэксту, што перадае найперш эмоцыі самога аўтара, яго замілаванасць прыродай роднага краю, але разам з тым такі тэкст арыентаваны і на адпаведную рэакцыю ў чытача. Варта адзначыць, што мова твораў В. Жушмы вылучаецца высокай ступенню эмацыянальнасці і экспрэсіўнасці, якія актуалізуюцца менавіта праз сістэму тропай, прэзентаваных у тэксце.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : Беларус. навука, 2004. – 576 с.
2. Жушма, В. У лясах над Ясельдай : замалёўкі, нарысы / В. Жушма // Папараць-кветка : экал. зб. – Мінск : Юнацтва, 1991. – С. 87–150.
3. Жушма, В. Гарэза : апавесць для дзяцей сярэд. шк. узросту / В. Жушма. – Мінск : Літ. і мастацтва, 2011. – 216 с.
4. Жушма, В. Вярбовыя сонейкі : апавяданні / В. Жушма // Маладосць. – 2006. – № 11. – С. 17–29.
5. Жушма, В. Скарбы кастрычніцкага лесу : замалёўка / В. Жушма // Літаратурная карта Берасцейшчыны / укл. А. Крэйдзіч. – Брэст : Брэсц. друк., 2008. – С. 250–251.

А. ЛІСАГІР

ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫЯ ЎЛАСЦІВАСЦІ ЎРБАНАНІМІ

Анамастычная лексіка была і застаецца аб'ектам пільнай увагі даследчыкаў: менавіта яна валодае велізарным культурознаўчым патэнцыялам. А тое, што зварот да назваў вуліц можа дапамагчы актуалізаваць інфармацыю пра духоўную культуру насельнікаў гарадоў, не патрабуе асобных доказаў.

Урбананіміка, сфарміраваўшыся як асобны раздзел анамастыкі, не губляе сваёй актуальнасці, аднак на сучасным этапе развіцця

даследаванняў мовы ў напрамку антрапацэнтрызму ўзнікае неабходнасць у новым асэнсаванні ўрбананімнага матэрыялу. Пэўная трансфармацыя ідэй звязана з неабходнасцю аналізаваць урбананімныя факты не толькі з пазіцыі сістэмна-структурнай лінгвістыкі, але і ў аспекце культуры носьбітаў той ці іншай мовы.

Урбанонімы, хоць яны найперш словы, утрымліваюць не толькі моўную, а і так званую фонавую інфармацыю – нацыянальную, культурную, сацыяльную, гістарычную і інш. Тэндэнцыя разумення ўрбанонімаў як асобных моўных знакаў стварае перадумовы для вывучэння іх з боку кагнітыўных і культурных аспектаў лінгвістыкі, якія садзейнічаюць паглыбленню ўяўленняў пра схаваныя механізмы моўнай камунікацыі. Асаблівую значнасць у гэтых адносінах набывае аналіз кодаў культуры, базай для існавання якіх з’явіліся розныя фрагменты навакольнай рэчаіснасці.

Як сведчыць аналіз унутрыгарадскіх назваў, ва ўрбананіміі як частцы моўнай рэчаіснасці колькасць і ступень інтэнсіўнасці рэалізацыі кодаў культуры ў пэўным сэнсе залежаць ад памераў населенага пункта.

“Урбананімная прастора кожнага горада, з’яўляючыся незамкнёнай лексічнай падсістэмай, вызначаецца мадэллю свету, якая існуе ва ўяўленні жыхароў як прадстаўнікоў пэўнага народа. Адсюль у насельнікаў розных гарадоў адны і тыя ж коды культуры могуць рэалізоўвацца з рознай ступенню інтэнсіўнасці. Выражэнне іх абумоўлена прагматычна. У буйных гарадах звычайна задзейнічана да дзесяці кодаў культуры, увасабленне якіх адрозніваецца высокай ступенню інтэнсіўнасці, – тапаморфны, антрапаморфны, ландшафтны, фларыстычны, фаўністычны, эмацыянальна-характаралагічны, колеравы, тэмпаральны. Што ж да перыферычных урбананіміконаў, то яны таксама неаднастайныя і з боку колькасці кодаў культуры, якія знайшлі ў іх увасабленне, і з боку інтэнсіўнасці іх рэалізацыі. У аснове кода культуры – спосаб успрымання і апісання рэчаіснасці пэўным моўным калектывам...” [1, с. 101].

На пачатак XXI стагоддзя прыпадае найбольшая колькасць дысертацыйных даследаванняў, выкананых у лінгвакультуралагічным ключы. Аб’ектам вывучэння становяцца розныя разрады онімаў. Адным з асноўных паняццяў лінгвакультуралогіі, як і многіх іншых гуманітарных навук, з’яўляецца карціна свету.

На думку Л. А. Клімковай, “кампанентам моўнай карціны свету з’яўляецца анімічная карціна свету, а ў яе складзе – тапанімічная... У межах тапанімічнай карціны свету мажлівае вылучэнне прыватных карцін свету, напрыклад урбананімнай як сістэмы ўяўленняў пра свет, што склалася гістарычна і адбілася ў сукупнасці назваў... што сфармаваліся на пэўнай тэрыторыі, у канкрэтным моўным асяроддзі, якія адлюстроўваюць рэгіянальныя асаблівасці мовы, культуры і гісторыі. Фонавыя веды, якія

суправаджаюць імя ўласнае, акумулююць некалькі слаёў інфармацыі, звязанай з геаграфіяй, гісторыяй, нацыянальнымі і культурнымі асаблівасцямі этнасу...” [2, с. 53].

Базавымі складнікамі вербальнай карціны свету з’яўляюцца геаграфічны, гістарычны і культурны, якія ўзаемаабумоўлены, узаемазвязаны і ўзаемадапаўняюць адзін аднаго: усе названыя лінейныя аб’екты маюць сваю лакалізацыю ў прасторы і выконваюць адрасную функцыю; усе назвы ў шырокім разуменні гістарычныя, таму што валодаюць сваёй унікальнай гісторыяй, фарміраваліся ў розныя перыяды развіцця этнасу, утрымліваюць інфармацыю пра асноўныя гістарычныя і сацыяльныя падзеі; усе ўрбанонімы валодаюць велізарным культуразнаўчым патэнцыялам, кадзіруюць інфармацыю пра ўспрыманне чалавекам акаляючага яго свету. Такім чынам, урбанонім як этнакультурны, лінгвістычны, культуралагічны і кагнітыўны знак служыць для намінацыі геаграфічных аб’ектаў, а мадэляванне вербальнай карціны свету – адзін з сістэмаўтваральных спосабаў вербалізацыі рэчаіснасці, якія адлюстроўваюць карэляцыю гісторыка-культурных, этнакультурных, сацыяльных, моўных аспектаў развіцця народа.

У анамастыцы адной з найбольш распрацаваных карцін свету з’яўляецца тапанімічная. Найменні геаграфічных аб’ектаў, або тапонімы, як частка моўнай прасторы фарміруюць асаблівы фрагмент моўнай карціны свету, у якой спецыфічным чынам адбіваюцца светабачанне і светаразуменне народа, яго гісторыя і культура. Для разумення моўнай прасторы неабходна паглыбленне і шматбаковае веданне спецыфікі ўсіх яе элементаў. Таму цалкам відавочна, што неабходнасць даследавання рэгіянальнага матэрыялу, у тым ліку анамастычнага, працягвае заставацца актуальнай задачай лінгвістыкі, у прыватнасці тапанімікі.

Тапонімы, з’яўляючыся словамі натуральнай мовы, выступаючы як універсальная мова культуры, у большасці выпадкаў адсылаюць да канкрэтных культурных рэалій, якія ў сваю чаргу ўтвараюць спецыфічныя “мовы” культуры – коды.

Урбананімія мае цесную сувязь з навакольнай рэчаіснасцю і чалавекам, яго свядомасцю, духоўна-практычнай дзейнасцю. У гэтым аспекце ўрбананімы канкрэтнага населенага пункта ўяўляюць сабой спосаб моўнага ўвасаблення разнастайных кодаў культуры, выступаюць захавальнікамі і эксплікатарамі культурнага зместу, выяўленне якога дазваляе аднавіць цэласную карціну ментальнай сферы носьбітаў тапонімаў і вызначыць спецыфіку ўрбананіма як фрагмента моўнай карціны свету.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Мезенка, Г. М. Гісторыя беларускай зямлі ва ўласных імёнах: па слядах Дзён пісьменства : манаграфія / Г. М. Мезенка, І. Л. Капылоў. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2015. – 140 с.

2. Климкова, Л. А. Региональная опонимия в лингвогеографическом аспекте / Л. А. Климкова // Актуальные проблемы изучения русских народных говоров : материалы межвуз. науч. конф. – Арзамас : АГПИ, 1996. – С. 52–55.

Я. ЛОМАСКО

АВТОРСКИЕ КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ В СОВРЕМЕННЫХ БЕЛОРУССКИХ СМИ

Авторская коммуникативная стратегия – это запланированный осознанно или неосознанно план речевых действий, используемый автором в процессе коммуникации и нацеленный на наделение массовой аудитории информацией и достижение определенной цели с учетом речевой ситуации. Выявление приоритетности коммуникативных стратегий очень важно для представления направленности СМИ, для определения главенствующей цели издания. Каждый из авторов не только выступает реализатором своих установок, но и исполняет конкретные коммуникативные цели газеты. Однако один журналист может работать в нескольких направлениях.

Эмпирическим материалом исследования послужили публикации 10 авторов республиканской газеты «СБ. Беларусь сегодня» за 2018 год. В результате нами проанализирован 251 номер издания, в которых методом сплошной выборки зафиксировано 826 текстов. Для выявления особенностей реализации коммуникативных стратегий в качестве базовой типологии мы использовали классификацию М. Ю. Олешкова [1], согласно которой основными авторскими стратегиями являются: информационно-аргументирующая, манипулятивно-консолидирующая, экспрессивно-апеллятивная и контрольно-оценочная. Для каждой из стратегий характерны определенные тактики.

Информационно-аргументирующая стратегия используется для передачи фактов и формирования картины мира, т. е. информирования аудитории. Это основополагающая стратегия для журналистики, так как именно передача информации является главной ее целью. Данная стратегия может проявляться только в информационных жанрах журналистики. Ей характерны речевые тактики информирования, коррекции модели мира, контроля над пониманием, а также тактики предостережения, предупреждения, цитирования, приведения примера, обобщения и т. д. [1].

Манипулятивно-консолидирующая стратегия является средством влияния на экстралингвистическое поведение адресата или его мировосприятие. Выявлять и анализировать данную стратегию крайне сложно, так как нужно учитывать все экстралингвистические факторы. Для

манипулятивно-консолидирующей стратегии характерны тактики подчинения, контроля над инициативой, над темой, контроля над деятельностью. Используются также тактики апелляции к авторитету, усиления, контраста, провокации, подмазывания аргументов, дискредитации и др. [1].

Экспрессивно-апеллятивная стратегия выступает для выражения эмоционального отношения, оценки. Тексты, в которых реализуется данная стратегия, часто направлены на вызов у читателя эмоционального отклика, их объединяет художественно-публицистическая группа жанров. Кроме того, для реализации экспрессивно-апеллятивной стратегии журналисты часто выбирают жанр эссе. Для данной стратегии характерны тактики формирования эмоционального настроения, контраста, усиления, приведения примера, обобщения и др. Контрольно-оценочная стратегия предназначена для категоричной оценки чего-либо, критики либо похвалы, проявляется в аналитических или художественно-публицистических жанрах. Для данной стратегии характерны тактики усиления, апелляции к авторитету, контраста, анализа, подмазывания аргумента и т. д. Важно понимать, что в современной журналистике не всегда жанр, который предполагает оценку, будет создан в рамках контрольно-оценочной стратегии.

Анализ эмпирического материала позволил сделать следующие выводы по использованию названных выше стратегий. В значительной части зафиксированных нами публикаций (365 текстов) проявляется информационно-аргументирующая стратегия, что составляет 44 % от всех материалов. Немного меньше (284 публикации) реализуется экспрессивно-апеллятивная стратегия, что равно 35 % от общего числа выявленных текстов. Контрольно-оценочная стратегия проявлялась в 150 материалах (18 %). Меньше всего на страницах «СБ. Беларусь сегодня» была реализована манипулятивно-консолидирующая стратегия – 27 текстов (3 % от всех публикаций).

Одни авторы при написании текстов широко применяют разные коммуникативные стратегии, а другие склоняются к одной основной. На одной коммуникативной стратегии чаще всего концентрируются журналисты, которые ведут только авторскую колонку или рубрику. Например, Татьяна Сулимова и Александр Куллинкович в 2018 году на страницах газеты вели авторские колонки и опубликовали соответственно 50 и 28 текстов, в которых реализована экспрессивно-апеллятивная стратегия. Леонид Екель ведет авторскую рубрику «Глазами Леонида Екеля». Тематика, структура текстов рубрики подобна между собой. При их написании автор использует одну коммуникативную стратегию, в частности экспрессивно-апеллятивную.

Большинство авторов применяют одну стратегию, но не исключают в своей работе и другие. Например, Владимир Степан ведет авторскую

колонку и два проекта, а также пишет тексты вне их. В большинстве случаев он использует экспрессивно-апеллятивную стратегию (90,57 % от всех публикаций автора), остальные – намного реже: контрольно-оценочная стратегия реализуется только в 0,94 % текстов, манипулятивно-консолидирующая – в 3,77 %, а информационно-аргументирующая – в 4,72 % текстов. Подобная ситуация наблюдается и в текстах Андрея Муковозчика. Приоритет журналист отдает контрольно-оценочной стратегии – 78,31 % от всех его материалов, остальные реализуются в меньшей мере: экспрессивно-апеллятивная составляет 4,82 %, информационно-аргументирующая и манипулятивно-консолидирующая – по 8,43 %. Дмитрий Крят также выбрал одну приоритетную стратегию – информационно-аргументирующую. Она представлена в 86,43 % текстов автора. Экспрессивно-апеллятивная стратегия реализуется в 10,71 % публикаций, манипулятивно-консолидирующая в 2,86 %, а контрольно-оценочная вообще не применяется.

Другие авторы в разной степени используют все коммуникативные стратегии. Например, это четко прослеживается в текстах Инессы Плескачевской. Она в большей мере реализует информационно-аргументирующую стратегию – 47,44 % публикаций. Приблизительно одинаково используются экспрессивно-апеллятивная и контрольно-оценочная стратегии – 28,21 и 21,79 % текстов соответственно. Намного реже в публикациях журналистки встречается манипулятивно-консолидирующая стратегия – 2,56 %. Людмила Рублевская в одинаковой мере применяет информационно-аргументирующую и экспрессивно-апеллятивную стратегии – 45,54 и 46,43 % соответственно. Меньше реализуются контрольно-оценочная (7,14 %) и манипулятивно-консолидирующая (0,89 % текстов) стратегии.

Тексты С. Исаенок чаще всего создаются с помощью информационно-аргументирующей стратегии (62,39 %), реже – с контрольно-оценочной (29,06 %). Экспрессивно-апеллятивная и манипулятивно-консолидирующая стратегии реализуются крайне редко – 3,42 и 5,13 % соответственно. В текстах Жура преобладает информационно-аргументирующая стратегия – 71,72 %. Контрольно-оценочная стратегия используется в 25,25 % текстов, а манипулятивно-консолидирующая – лишь в 3,03 %. Экспрессивно-апеллятивную стратегию журналист не применял.

Таким образом, информационный контент в газете «СБ. Беларусь сегодня» в 2018 году в большей мере создавали Ян Жур, Светлана Исаенок и Дмитрий Крят. Людмила Рублевская и Инесса Плескачевская отвечали за информирование аудитории, но также много текстов было создано в рамках апелляции к эмоциям. Апелляции к эмоциям наибольшее внимание уделяли Василий Степан, Леонид Екель, Татьяна Сулимова и Александр

Куллинкович. Дмитрий Крят представлял оценивающий контент, как и Ян Жур и Светлана Исаенок. Манипулятивный контент реализовался крайне редко и практически всеми авторами, кроме Леонида Екеля, Татьяны Сулимовой и Александра Куллинковича.

Список использованной литературы

1. Олешков, М. Ю. Моделирование коммуникативного процесса : монография / М. Ю. Олешков. – Нижний Тагил : Нижнетагил. гос. соц.-пед. акад., 2006. – 336 с.

В. МАКАРЭВІЧ

ЭПІТЭТЫ Ў ТВОРАХ ЯНКІ БРЫЛЯ

Вобразнасць мовы мастацкага твора залежыць ад выкарыстання выяўленчых сродкаў. З дапамогай гэтых сродкаў пісьменнік мае магчымасць даць найбольш дакладную і ўсебаковую характарыстыку прадметаў, з’яў і вобразаў. Сярод такіх выяўленчых сродкаў у беларускім пісьменстве эпітэты займаюць адно з важных месцаў нароўні з метафарай і метаніміяй, бо яны вызначаюць індывідуальны стыль пісьменніка. Кожны з твораў, як правіла, мае сваю сістэму вобразных элементаў, у тым ліку эпітэтаў. Эпітэты арганізуюць прастору любога твора і прыцягваюць да сябе ўвагу чытача. Яны дазваляюць максімальна дакладна перадаць аўтарскае стаўленне да свету.

Эпітэт – адзін з актыўных стылістычных сродкаў у творчасці Янкі Брыля. Шмат дзе ў яго апавяданнях можна знайсці мудрае і прыгожае слова. Пісьменнік карыстаецца эпітэтамі, калі яму трэба даць найбольш поўную характарыстыку пэўнаму прадмету ці з’яве, выказаць сваё стаўленне да іх. Для прыкладу можна ўзяць невялікі ўрывак з апавядання “Галя”: *...Дачакаўшыся такта, Юрачка тупнуў і – завірылі!.. Малыя боцікі яго то ледзь краналіся дошак падлогі, то раптам гулка і чотка – на паваротах улева ці ўправа – білі, як выгаворвалі, чачотку. Вакол яго светлавалосай галавы толькі мільгаў румяны тварык пад чырвонай хусцінкай. А ўсё ж такі можна было прыкмеціць, разгледзець і залатыя каласы на чырвані, і чорныя бровы, і вусны, што так і не маглі стрымаць усмешкі сораму і шчасця...* [1, с. 225]. Тут аўтар апісвае знешні выгляд герояў, іх танец, выказвае пачуццё захаплення. Ён знаходзіць для гэтага найбольш трапныя і выразныя мастацкія азначэнні. У Брыля ў гэтых радках тварык – румяны, бровы – чорныя, а боты б’юць чачотку гулка і чотка. Усе гэтыя мастацкія азначэнні – эпітэты, бо дапамагаюць стварыць мастацкую карціну ў тэксце.

Эпітэт – вобразнае азначэнне, якое характарызуе прадмет, чалавека ці з’яву. Ён вылучае адметныя рысы пэўнага прадмета ці з’явы і дае ім ацэнку, а таксама дапамагае зразумець бачанне рэчаіснасці самім пісьменнікам. Эпітэт узмацняе вобразнасць мовы твора, што відаць, напрыклад, з наступных ілюстрацый: *вялікае шчасце, моцная сіла, ціхі месяц, горкія слёзы, аблысёлы брук, ясная старана, вясёлыя вочы, негарачае сонца, меднае калоссе*.

Трэба заўважыць, што да гэтага часу застаецца спрэчным пытанне адносна граматычнага выражэння эпітэтаў. Такія вучоныя, як Б. Тамашэўскі, І. Рыбакова, лічаць, што эпітэтамі ў большасці сваёй з’яўляюцца якасныя прыметнікі. І. Рыбакова ў сваёй працы сцвярджае, што эпітэт і паяснёнае слова ўтвараюць словазлучэнне атрыбутыўнага тыпу, а ўсякая іншая сінтаксічная функцыя – гэта ўжо не функцыя эпітэта. Такое сцвярджэнне дае нам падставу гаварыць пра тое, што азначэнні, выражаныя з дапамогай адносных прыметнікаў, – лагічныя. Такія азначэнні могуць стаць эпітэтамі толькі ў тым выпадку, калі метафарызуюцца, набудуць пераноснае значэнне, г. зн. з лагічных стануць якаснымі [2]. У тэкстах Янкі Брыля такіх прыкладаў дастаткова многа: *сірочыя слёзы, добрае слова, беспрасветная праца, мужыцкая доля, галубіная хада, хлебны пясок, пародзісты падлюга*.

Большасць з выяўленых эпітэтаў можна класіфікаваць як агульнамоўныя, ці звыклія. Гэтыя эпітэты вылучаюцца сярод іншых сваёй дастаткова ўстойлівай сувяззю з паяснёным словам. Такія эпітэты часта ўжываюцца ў літаратурнай мове і характарызуюцца ўзнаўляльнасцю. Сярод агульнамоўных эпітэтаў можна вылучыць стылістычна нейтральныя (*рэдкаія кусцікі, старая хата, звільстая рачулка, мясцовы пячур, запусцелья ўзгоркі, кірмашныя вазы*) і эмацыянальна афарбаваныя (*мужны пячур, любы свет, лютая бездань, дурная традыцыя, лялечныя шчокі, прыкрая думка*), ужытыя ў прамым значэнні (*родны гарадок, беларускі бургамістр, мясцовыя паліцаі, ціхая жанчына, нямоглая гаспадыня*) ці пераносным (*хлебная мясцовасць, маладзенькая рабіна*).

Акрамя агульнаўжывальных, ёсць у творах Янкі Брыля і індывідуальна-аўтарскія, ці аказіянальныя, эпітэты. Яны вызначаюцца арыгінальнасцю і самабытнасцю аўтарскага ўжывання. Такія эпітэты адлюстроўваюць асаблівасці асэнсавання рэчаіснасці пісьменнікам, яго светапогляд. Эпітэты гэтай групы надзвычай рэдка спалучаюцца з аднымі і тымі ж словамі, бо яны неўзнаўляльныя. Умова ўзнікнення аказіянальных эпітэтаў – незвычайнае спалучэнне слоў, якое адлюстроўвае асацыяцыі аўтара, яго непаўторнае бачанне свету. Нейкія якасці не належаць прадмету непасрэдна, не вынікаюць з яго зместу, аўтар бярэ іх з нейкай іншай сферы на аснове падабенства. У выніку ствараецца непаўторны

зрокавы, слыхавы, абаняльны вобраз: *сярдзіты вецер, грозны мур, глыбокі плач, свежае змярканне, сівыя каласы, жывая казка, духмяная ралля, бялітасны гул, нястомны трактар, багаты прастор, густая імгла, барадатая хвароба, бадзёрае грукатанне*. Індывідуальна-аўтарскія эпітэты ў пераважнай большасці – гэта метафарычныя вобразныя азначэнні. Яны выражаюць аўтарскую ацэнку навакольнага жыцця, дапамагаюць нам знаходзіць падабенства і аналогіі, з дапамогай якіх магчыма зразумець нябачныя на першы погляд сувязі паміж з’явамі.

З дапамогай эпітэтаў аўтар можа даваць ацэнку навакольным прадметам і з’явам, персанажам сваіх твораў. У Янкі Брыля мы знаходзім азначэнні і са станоўчай, і з адмоўнай ацэнкай: *ладны сабака, цёплыя губы, гаварыў спакойна, акуратныя лапцікі, нядрэнны хутар, смачна пахне, молада спяваў, лёгкі скок, хмяльное шчасце, цёплая ручка, паслухмяны сын, духмяны лён, спрытная ручка; дурная баба, беспрасветная праца, свіная морда, худая кабылка, дурная злосць, аблезлы каўпак, брудныя шчопці, зларадны голас, пракляты хутар*.

У творах Янкі Брыля можна выдзеліць розныя па семантыцы эпітэты ў залежнасці ад таго, што яны абазначаюць. Самая вялікая група эпітэтаў – тыя, якія абазначаюць прадметы, апісваюць матэрыяльныя рэчы навакольнага свету: *...Аднойчы Ліпа нават не вытрымала: паплявала ў маленькія жмені таксама заўзята, як гэта робяць хлопчыкі, разагналася і пабегла па другі бок шырокай-шырокай і гладзенькай, як стол, асфальтаванай паласы...* [1, с. 177].

Даволі часта сустракаюцца ў творах пісьменніка колеравыя эпітэты. Яны дазваляюць дакладна апісаць прадмет. Таксама такія эпітэты ствараюць яркія вобразы шляхам выдзялення нейкіх адрозных уласцівасцей. Яны надаюць словам патрэбную вагу і гучанне, каб вобразы, якія такім чынам ствараюцца, уразаліся ў памяць: *Вярніся, заспявай мне вясёлую песню пра чорную галку* [3, с. 61]; *Толькі цяпер – у сінім заплямленым камбінезоне, з пшанічным чубам над блакітнымі вясёлымі вачыма* [3, с. 57]; *Дзед рашчапіў яму зубы, паказваючы дзядзьку цюцікаў чорны рот* [3, с. 14]; *А ўсё ж такі можна было прыкмеціць, разглядзець і залатыя каласы на чырвані, і чорныя бровы* [3, с. 46].

Істотным падаецца выдзяленне яшчэ адной групы эпітэтаў – тых, якія абазначаюць нейкія абстрактныя паняцці: *...А потым зноў прыходзіла тое самае незразумелае, але панаднае, упартае жаданне – побач з сур’ёзнаю справай выкінуць нейкую штучку...* [1, с. 146].

Янка Брыль вельмі трапна выкарыстоўвае эпітэты ў сваіх творах для стварэння яркіх вобразаў, запамінальных малюнкаў. Гэта сведчыць пра яго шырокае бачанне свету, любоў да роднага краю, жыцця ва ўсіх яго праявах, людзей. І яшчэ паказвае на тое, што Янка Брыль – сапраўдны мастак слова і выдатны пісьменнік свайго часу.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Брыль, Я. Збор твораў : у 5 т. / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ., 1979. – Т. 1 : Апавяданні. 1937–1975. – 512 с.
2. Рыбакова, И. В. Эпитеты со значением цвета в художественной прозе Пушкина и Лермонтова / И. В. Рыбакова // Вопросы русского языка : сб. ст. – 1968. – Вып. 2. – С. 56–84.
3. Брыль Я. Муштук і папка : апавяданні, мініяцюры, маленькая сага : для сярэд. і ст. шк. узросту / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ., 2007. – 238 с.

Г. МІСЬКО

ТАПАНІМІЧНЫ МАТЭРЫЯЛ ПРАЗ ПРЫЗМУ ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛОГІІ

У 1990-х гадах аформіўся новы накірунак гуманітарных даследаванняў, што знаходзяцца на стыку мовазнаўства і культуралогіі, – лінгвакультуралогія. Ён ахоплівае цэлае кола праблем, якія тычацца ўзаемадзеяння мовы і культуры. Адным з базавых паняццяў лінгвакультуралогіі з’яўляецца паняцце культуры, у вызначэнні якога ў сучасных гуманітарных ведах вылучаецца шмат падыходаў. У межах семіятычнай канцэпцыі разглядаецца ідэя разумення культуры як іерархічна арганізаванай сістэмы базавых кодаў, асновай якіх з’яўляюцца разнастайныя фрагменты акаляючай рэчаіснасці. Код – гэта паняцце, якое першапачаткова выкарыстоўвалася ў семіётыцы для раскрыцця сэнсу паведання. У энцыклапедычным слоўніку “Міфалогія беларусаў” яно тлумачыцца як “сістэма абазначэнняў для перадачы, апрацоўкі і захавання інфармацыі ў форме такіх канцэптואльных утварэнняў, як корпус знакаў, пэўны слоўнік і сістэма адносінаў (сінтаксіс)” [1, с. 557].

На сённяшні дзень у навуковай літаратуры няма адзінства пры вызначэнні паняцця “код культуры”. Так, М. І. Талстой і С. М. Талстая разглядаюць код культуры “як другасную знакавую сістэму, якая выкарыстоўвае розныя фармальныя і матэрыяльныя сродкі для кадзіравання аднаго і таго ж зместу, што зводзіцца ў цэлым да «карціны свету», да светапогляду данага соцыуму...” Любая культура “ўяўляе сабой іерархічную сістэму разнастайных кодаў” [2, с. 5–14].

Згодна з В. М. Тэлія, “код культуры – гэта таксанамічны субстрат яе тэкстаў. Гэты субстрат уяўляе сабой сукупнасць акультураных уяўленняў пра карціну свету таго ці іншага соцыуму – пра прыродныя аб’екты, артэфакты, уяўленні, што ўваходзяць у яе, і ўласцівыя гэтым сутнасцям іх прасторава-часавыя ці якасна-колькасныя вымярэнні” [3, с. 20].

В. В. Красных вызначае код культуры як “сетку”, якую “культура «накідвае» на акаляючы свет, чляніль, катэгарызуе, структурыруе і ацэньвае яго” [4, с. 232].

У разуменні А. І. Сьянавай анамастычны код уяўляе сабой “сукупнасць знакаў і сістэму пэўных правіл, пры дапамозе якіх у кантэксце народнай анамастыкі прадстаўлена культурная інфармацыя” [5, с. 233].

Гэтыя дэфініцыі кодаў культуры дапаўняюць адна адну, аднак некаторыя разыходжанні ў вызначэнні данага паняцця абумоўліваюць існаванне розных падыходаў да вылучэння базавых кодаў традыцыйнай культуры. Даследчыкі вылучаюць ад чатырох да пятнаццаці кодаў культуры. Так, В. В. Красных вызначае саматычны, біяморфны, прадметны і міфалагічны базавыя коды культуры [4, с. 233]. Аўтары энцыклапедычнага слоўніка “Міфалогія беларусаў” падаюць класіфікацыю фактычнага матэрыялу ў адпаведнасці з сістэмай кодаў, характэрных для беларускай традыцыйнай культуры: персанажны, касмаграфічны ландшафтна-тапаграфічны, каляндарна-храналагічны, астранамічны, метэаралагічны, антрапаморфны, жывёльны, раслінны, рэчава-элементны, прадметны, гастранамічны, лікавы, аперацыйны, атрыбутыўны [1, с. 7–8]. Аналізуючы ўнутрыгарадскія назвы, Г. М. Мезенка вылучае 8 кодаў культуры: тапаморфны, антрапаморфны, фізіка-геаграфічны, фларыстычны (ці батанічны), фаўністычны, эмацыйна-характаралагічны, колеравы і тэмпаральны [6; 7].

Сучаснай навукай прызнаецца той факт, што культурнай значнасцю валодаюць усе адзінкі мовы, асабліва анамастычная лексіка, якая ўтрымлівае значны гісторыка-культурны патэнцыял, а таму з’яўляецца каштоўнай крыніцай інфармацыі пра спецыфічныя рысы карціны свету, што ўласцівы пэўнаму этнасу. Лінгвакультуралагічны падыход да даследавання анамастычных адзінак мае на мэце разгляд уласных імёнаў у аспекце ўзаемадзеяння мовы і культуры.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. / рэдкал.: Т. Валодзіна [і інш.] ; склад.: І. Клімовіч, В. Аўтушка. – Мінск, 2011. – 607 с.
2. Толстой, Н. И. О словаре «Славянские древности» / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвист. слов. : в 5 т. – М., 1995. – Т. 1. – С. 5–14.
3. Телия, В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – 193 с.
4. Красных, В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
5. Сьянова, Е. И. Ономастический код в ментальном пространстве диалектоносителей (на материале говоров Воронежского Прихопёрья) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. И. Сьянова. – СПб., 2007. – Л. 232–233.
6. Мезенка, Г. М. Коды культуры і ўрбананімія славян: падабенства і варыяцыі рэпрэзентацыі / Г. М. Мезенка // Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XV Міжнар. з’езд славістаў (Мінск, 20–27 жн. 2013 г.) : дакл. беларус. дэлегацыі / НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літаратуры, Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы, Беларус. нац. кам. славістаў. – Мінск, 2013. – С. 99–108.

7. Мезенко, А. М. Урбанонимия как язык культуры / А. М. Мезенко // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер.: Филология. Соц. коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), № 2, ч. 1. – С. 388–392.

К. МІХЕЕВА

ФРАЗЕАЛАГІЧНЫЯ АДЗІНКІ З КАМПАНЕНТАМІ-ФІТОНІМАМІ

Фразеалагізм як прамежкавая моўная адзінка (знаходзіцца на мяжы слоў і словазлучэнняў, слоў і сказаў) выконвае розныя моўныя функцыі: намінацыйную, камунікацыйную і экспрэсіўную. Пры выкананні намінацыйнай функцыі фразеалагізмы, як і словы, могуць быць размеркаваны па пэўных прадметных тэмах.

Аб'ектам нашага даследавання абраныя фразеалагічныя адзінкі, у складзе якіх вылучаюцца назвы раслін. Звесткі пра раслінны свет вядомыя з глыбокай старажытнасці, таму невыпадкова, што ў структуры фразеалагізмаў мы часта сустракаем фітонімы. У структуры фразеалагічных адзінак намі зафіксаваны разнастайныя назвы раслін, іх пладоў, частак. Паводле лексіка-семантычнага прынцыпу кампаненты-фітонімы можна аднесці да наступных груп:

– агульныя назвы раслін: *азірацца (аглядвацца) на кусты* ‘палохаючыся, старацца ўхіліцца ад адказнасці, ад справы’; *душа мохам абрасла* ‘хто-н. стаў бяздушным, неспагадлівым, абьякавым’; *на сухі лес* ‘(гнаць, ісці, праганяць) прэч, выказванне незадавальнення, злосці на каго-, што-н., жаданне пазбавіцца ад каго-, чаго-н.’;

– назвы частак раслін, пладоў і насення: *глядзец у карань* ‘унікаць у сутнасць, звяртаць увагу на самае істотнае, галоўнае ў якойсьці справе’; *забаронены плод* ‘штосьці прывабнае, спакуслівае, але недазволенае’;

– назвы лясных, паркавых і дэкаратыўных дрэў і іх частак: *асіна* <*горкая, сухая*> плача ‘хто-н. заслугоўвае павешання’; *бярозаю ліцца* ‘выказванне незадавальнення, адмаўлення, прыкрасці, абурэння’;

– назвы садовых дрэў і іх пладоў: *галава садовая* ‘нездагадлівы, няўважлівы, рассяяны чалавек’; *грушы на бярозцы* ‘няпраўда’;

– назвы лясных, лугавых, балотных, травяністых раслін: *краніўнае семя* ‘чыноўнікі, якія займаюцца хабарніцтвам’; *з макава зерне* ‘ледзь-ледзь, зусім мала’;

– назвы агародных раслін: *горш горкай рэдзькі* ‘вельмі моцна, нязлосна (надакучыць, абрыдзіць)’; *пець (запець) рэпку* ‘галасіць ад распачы, адчаю’;

– назвы збожжавых культур, іх частак і насення: *пад колас (крыць, накрыць, крыты)* ‘іржаной саломай, каласамі ўніз’; *ні семя ні емя* ‘зусім няма нічога есці’.

У аснову дадзенай тэматычнай класіфікацыі матэрыялу пакладзены пашыраныя народныя традыцыйныя ўяўленні пра групоўку паняццяў, звязаных з падзелама раслін, іх будовай, уласцівасцямі і якасцямі.

У складзе фразеалагічных адзінак з кампанентамі-фітонімамі ёсць мнагазначныя адзінкі. Напрыклад: *сесці макама* ‘1. пацярпеўшы няўдачу, аказацца ў няёмкім становішчы, смешным становішчы; 2. спыніцца ў росце, звяць, засохнуць; 3. прыйсці ва ўпадак, заняпасці’; *за маліну* ‘1. з вялікай ахвотай, са смакам (есці); 2. вельмі добра, без цяжкасці (ісці); 3. вельмі добры, цудоўны’; *як гарох пры дарозе* ‘1. ненадзейна, трывожна, беспакойна; 2. адзінока і без дагляду (расці, заставацца, жыць)’ і пад.

Сярод азначаных фразеалагізмаў шмат сінанімічных (*галава дубовая / пень асінавы / пень бярозаваы / куст альховы / галава яловая* – ‘тупы, неразумны чалавек’; *воўк (мядзведзь) улесе здох / нешта ў лесе здохла* – ‘здарылася нешта неспадзяванае’; *за царом Гарохам / быллём парасло* – ‘даўно-даўно забытае’ і інш.) і антанімічных (*глядзець у карань* ‘унікаць у сутнасць, звяртаць увагу на самае істотнае, галоўнае ў якойсьці справе’ – з *бору па сасонцы* ‘сабраць, набраць зусім выпадкова, адкуль папала, без разбору’) адзінак.

У залежнасці ад агульнага значэння, аднолькавага набору граматычных катэгорый і форм выражэння вылучаюцца іменныя (*адамаў яблык, крапіўнае семя, кветкі з чужых палёў, яблык разладу, перакаці-поле*), дзеяслоўныя (*спачываць на лаўрах, трын-трава, глядзець у карань, душа мохам абрасла, бярозаю ліцца, таўчы мак, у лес не ўцячэ*), ад’ектыўныя (прыметнікавыя) (*дубовая галава, забаронены плод, боб з гарохам, галава садовая, куст альховы*), адвербіяльныя (прыслоўныя) (*як асіна, як ліпку, на горкі яблык, горш горкай рэдзькі, як рэпу грызці, на сухі лес, як горкая рэдзька*), займеннікавыя (*ні семя ні емя, макавай расінкі (зерня, зярняці) уроце не было*), няпэўна-колькасныя (*яблыку няма дзе ўпасці, як бобу, з макавае зерне*) фразеалагізмы.

К. НАЗРУК

СЦЕПАНІДА І ПЯТРОК БАГАЦЬКІ: МАШТАБНАСЦЬ ХАРАКТАРАЎ ГАЛОЎНЫХ ГЕРОЯЎ АПОВЕСЦІ В. БЫКАВА “ЗНАК БЯДЫ”

Агульнапрызнана, што Васіль Быкаў – вялікі і таленавіты беларускі пісьменнік. Яму давялося зведаць усе жахі Вялікай Айчыннай вайны, таму пісьменнік піша пра вайну, паказвае яе такой, якой яна была на самай справе – жорсткай, бязлітаснай не толькі на франтах, але і на акупіраваных тэрыторыях.

У адрозненне ад большасці твораў пісьменніка, галоўнымі героямі аповесці “Знак бяды” з’яўляюцца не ваенныя ці партызаны, а мірныя жыхары звычайнага беларускага хутара Яхімоўшчына – Сцепаніда і Пятрок Багацькі. Яны – тыповыя прадстаўнікі беларускага народа, вясковага сялянства першай паловы XX стагоддзя. Іх лёс закранула рэвалюцыя, калектывізацыя, вайна. Усё жыццё героі цяжка працавалі, жылі спадзяваннем на лепшую будучыню, але так і не дачакаліся свайго сапраўды шчаслівага жыцця: загінулі на сваёй зямлі ад рук чужынцаў і паліцаёў.

Праз вобразы галоўных герояў, мужа і жонкі Багацькаў, пісьменнік паказвае трагізм і бесчалавечнасць вайны. Яе антычалавечую сутнасць мірныя сяляне адчулі з асаблівай сілай. Пятрок і Сцепаніда – моцныя духам людзі, і гэта моц выяўляецца ў адказных, трагічных момантах іх жыцця. Яны з’яўляюцца носьбітамі высокіх духоўных каштоўнасцей, уласцівых беларускаму народнаму характару. Гэтыя людзі маюць гонар і сумленнасць. Аб даваенным жыцці герояў мы даведваемся з іх успамінаў. Вытокі духоўнасці, маральнасці герояў бачацца ў іх маладосці. Яшчэ дзяўчынай некалі Сцепаніда прыйшла наймацца на жніво да гаспадара Адольфа Яхімоўскага. Ён паходзіў са знакамітага шляхецкага роду, але ад былога багацця і славы застаўся толькі хутар і прыроджаны гонар пана Адольфа. Сцепаніда старанна працавала і паважала свайго гаспадара. Ён цаніў руплівую, увішнюю, сумленную парабчанку і згадзіўся, калі яна выйшла замуж за Петрака, пусціць маладую сям’ю жыць у істопку. Пятрок да гэтага часу батрачыў на фальваркоўцаў, шукаў іншыя заробкі.

Савецкая ўлада забрала зямлю ў пана Яхімоўскага і надзяліла ёй парабкаў. Як працаўнікі-земляробы, якія ўсё папярэдняе жыццё марылі аб уласнай зямлі, Пятрок і Сцепаніда былі рады атрыманым дзвюм дзесяцінам не дужа ўрадлівай зямлі. Сцепаніда, як піша пісьменнік, “проста гатова была скакаць ад радасці – гэта ж падумаць: яны займаюць сваю зямлю, і без грошай, без сваркі, без судоў і рашэнняў – атрымаюць і ўсё” [1, с. 139]. Аднак сумленне не дала спакою: ці справядліва гэта – узяць чужую зямлю і раздаць яе іншым?.. Сцепаніда шкадавала нямоглага гаспадара, які ціха і адзінока дажываў век. З крыўдай пан Яхімоўскі сказаў былым парабкам: “Бярыце, цяпер усё ваша. Заўсёды быў грэх квапіцца на чужое. На чужым і дармовым шчасця не будзе. Шкада мне вас” [1, с. 141]. Словы пана Яхімоўскага аказаліся прарочымі...

Пакуты сумлення доўга не пакідалі Сцепаніду і Петрака. Апісваючы гэта, В. Быкаў падкрэслівае высокую маральнасць сваіх герояў, галоўным суддзёй якім было ўласнае сумленне. Але так склалася жыццё. Пісьменнік дакладна перадае адданую любоў і святую пашану Петрака і Сцепаніды да карміцелькі-зямлі. Ідучы з мужам на агледзіны ўжо сваёй зямлі, “Сцепаніда дастала з палічкі свянцонныя галінкі вярбы, завязала ў хусцінку

кавалак прыхаванага з Вялікадня куліча. Чысцей апануўшыся, яны ўдваіх пайшлі на агледзіны зямлі” [1, с. 144]. Яны імкнуліся будаваць сваё жыццё па працоўных і этычных традыцыях продкаў. Новая ўлада спачатку выклікала ў душах герояў давер і надзею на магчымасць справядлівых адносін паміж людзьмі. На нейкі час яны “зажылі няблага, уволю наеліся свайго, а не панскага хлеба” [1, с. 131]. У характарах галоўных герояў шмат таго, што адвеку было ў душы беларуса: жаданне жыць сумленна, ісці да людзей з дабрынёй, жыць з працы сваіх рук, потам і мазалямі здабываць кавалак хлеба.

Але жыццё быццам папярэдзвала герояў, што не ўсё складзецца шчасліва, бо ледзь не ў кожным раздзеле аповесці можна знайсці нейкія аўтарскія сімвалічныя вобразы ці матывы – знакі бяды. На пачатку іх сумеснага сямейнага жыцця бяду прадказвалі словы пана Яхімоўскага аб марнасці спадзяванняў на чужой бядзе будаваць шчасце. Мёртвы жаваранак, маленькая шэрая птушка, якую знайшлі Пятрок і Сцепаніда ў жытнёвай руні, таксама быў знакам няшчасця. “...Бедала Сцепаніда сама не свая ад гэтага яўнага знака бяды. Нейкі час яны не ведалі, што рабіць, ашаломленыя, стаялі на мяжы над маленькай мёртвай птушачкай... Сцепаніда нават заплакала, і Пятрок не суцяшаў яе: мусіць, самому было не лепей...” [1, с. 145]. Каб адвесці ўсе нягоды ад зямлі і гаспадаркі, Пятрок зрабіў вялікі крыж і ўстанавіў яго на ўзгорку. У творы назва Галгофа і вобраз крыжа сімвалізуюць лёс Петрака і Сцепаніды, іх ахвярную хлебаробскую працу, бясконцую святую веру ў карміцельку-зямлю, у вышэйшую справядлівасць і пакутніцкую смерць герояў. І ў гэтым бачыцца глыбокі маральна-філасофскі сэнс твора.

Пятрок па характары вельмі цяроплівы, ціхі і набожны чалавек. Памяркоўнасць паводзін свайго героя падкрэслівае аўтар: “Ціхі і мяккі – гэтакі, якімі была большасць у Выселках: страхавіты, зважлівы, трохі набожны” [1, с. 210]. Калі Сцепаніда адразу супраціўляецца з’яўленню на іх хутары паліцаяў і немцаў, дык Пятрок спачатку спрабуе неяк прыстасавацца да нечалавечых умоў акупацыі. Сцепаніду то злуе, то цешыць стрыманасць характару мужа. Асаблівасці яго натуры вельмі дакладна перададзены праз думкі Сцепаніды: “Колькі яна натузалася за жыццё з гэтым Петраком ды і насварылася... Быў аж залішне добры па цяперашнім часе, ды і па ранейшым таксама. Гэткая ўжо натура: хутчэй аддасць, чым возьме. Лягчэй саступіць, чымсьці даб’ецца. Не любіў сварыцца, яму ўсё каб ціха” [1, с. 255]. Аднак у цяжкі і няпэўны ваенны час Сцепаніда вельмі баіцца страціць Петрака. Душэўна далікатны, стрыманы Пятрок стараецца прыстасавацца да абставін, дагадзіць акупантам і іх памагатым, каб хоць як-небудзь перажыць гэту “калатнечу”. З болям і роспаччу ён думае пра акупацыйныя парадкі, калі жыццё чалавека залежыць

ад паліцаяў, якія людзей страляюць, “нібы сабак”. Упэўніўшыся, што прыстасавацца да нечалавечых умоў нельга, гэты цярплівы і трывушчы селянін выказвае агіду і нянавісць да паліцаяў. Так у безвыходных абставінах выяўляюцца адвага і мужнасць, духоўная нязломнасць героя. Чым такое нечалавечае жыццё, разважае Пятрок, лепш прыняць смерць: “Чорт яе бяры, тую смерць, ён перастаў ужо баяцца, калі б толькі хутчэй. Шкада... многа чаго ён не пабачыць, а галоўнае – не дазнаецца ўжо пра лепшае. Мусіць жа, яно будзе калі-небудзь...” [1, с. 226].

Баронячы свой гонар, пратэстуючы супраць бязлітасных умоў існавання, Пятрок кідае выклік ворагам з нечаканай, здавалася б, рашучасцю. За чалавечую годнасць, за лепшае жыццё, якое некалі наступіць, плаціць сціплы гаспадар хутара самай вялікай цаной – жыццём. Пятрок не апусціўся да ўслужэння паліцаям і акупантам. У рашаючы момант ён адчувае вялікую душэўную сілу. Пра гэта сведчаць эпізоды пратэсту і гібелі героя. У яго высакародным бунце бачыцца героіка. І гіне ён не як ахвяра, а як герой з перакананнем, што вернецца яго сын Федзька і здзейсніць святую помсту.

Сцепаніда – звычайная беларуская сялянка, вельмі актыўны чалавек, па характары шчырая, рашучая. Яна ў пэўным сэнсе праўдашукальніца. Яшчэ да вайны, у час калектывізацыі, яна намагалася адстойваць справядлівасць, але ёй гэта ўдавалася не заўсёды. З прыходам акупантаў яна цвёрда вырашыла не ісці на кампраміс. Сцепаніда адразу пачынае ім супрацьстаяць, хоць добра разумее кволасць свайго пратэсту. Ёй уласцівае разуменне праўды, чалавечнасці, непрымання крыўды, нялюдкасці. Баявітасцю характару яна дапаўняе стрыманага і ціхмянага Петрака. Пісьменнік паказвае, як у душы і свядомасці Сцепаніды высыявае рашучасць не ісці на ўступкі, нават дробязныя, ні немцам, ні паліцаям. Яна іх лічыць нелюдзямі і прагне помсты. Вырашыўшы не даць малака немцам, Сцепаніда ахвяруе вельмі дарагім у час вайны – каровай. Потым крадзе ў ворагаў вінтоўку і кідае яе ў калодзеж, за апошняга парсючка купляе бомбу ў сквапнага Карнілы. Пасля гібелі Петрака, збітая паліцаямі да паўсмерці, яна здзяйсняе гераічны ўчынак, помсцячы за ўсе здзекі, баронячы свой двор і сваю зямлю. Акружаная паліцаямі, жанчына зачыняецца ў істопцы, аблівае хату і сябе газай і падпальвае. Палаючае сялянскае жыллё ператвараецца ў непрыступную крэпасць, дзе Сцепаніда ўжо непераможная і недасягальная для ворагаў. Смерць гераіні зусім не азначае безвыходнасці, у якой яна аказалася. Гэта сведчанне яе непераможнасці, нязломнасці, роўных вялікаму подзвігу.

Эпізоды гібелі Петрака і Сцепаніды глыбока сімвалічныя. Гэтай сімвалічнасцю прасякнуты ўвесь твор, на што ўказвае яго назва. Надзвычай шматзначнае тое, што Пятрок і Сцепаніда гінуць не ад рук фашыстаў,

а ад рук сваіх, аднавяскоўцаў-паліцаяў. Мы пагаджаемся з меркаваннем даследчыцы З. Мельнікавай: “Гібеллю Петрака і Сцепаніды аўтар адначасова перасцерагае, што разбурэнне духоўнасці, векавой народнай маралі, жорсткасць адносінаў грамадства да чалавечай асобы намнога страшнейшыя за акупацыю” [2, с. 73].

На прыкладзе жыцця Петрака і Сцепаніды Васіль Быкаў адлюстраванне лёс цэлага пакалення беларусаў. Кожны трэці беларус загінуў у час Вялікай Айчыннай вайны... Шмат было гераічнага... Але ў сваёй аповесці пісьменнік паказаў нам звычайных сялян, змагароў духу, без зброі ў руках.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Быкаў, В. Знак бяды / В. Быкаў. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 348 с.
2. Мельнікава, З. Васіль Быкаў / З. Мельнікава // Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 11-га кл. агул.-адукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З. П. Мельнікава [і інш.] ; пад рэд. З. П. Мельнікавай, Г. М. Ішчанкі. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2009. – 304 с.

М. ОДЖАРОВА, В. СМАЛЬ

ЖЕНСКИЙ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

Среди ученых, посвятивших труды гендерной тематике, возникла идея, что женщины писали и пишут иначе, чем мужчины, поэтому становятся необходимыми теория «женского письма» и понятие «гендерная лингвистика».

Концепция «женского письма» принадлежит французской писательнице и литературному критику Элен Сиксу. Она возникла как следствие поиска новых форм дискурсивной и философской выразительности. По мнению же французского философа и теоретика Жака Дерриды, «для реальной практики письма понятие истины всегда является чем-то незначимым и вторичным, так как главное в письме – это сам опыт писания, производство графических композиций, а не то, насколько графический опыт письма соответствует ментальной истине» [6, с. 68]. В результате «письмо», а также журналистика и литература объявляются феноменом, обладающим женской природой, т. е. способностью избежать мужских доминант логоцентризма (в философии критической теории и деконструкции означает тенденцию опоры, зачастую не обоснованной, на центральный элемент любого текста или предмета философского анализа, в то время как такого центрального элемента может и не существовать) [6, с. 68].

В то же время феминистские концепции «женского письма» отличаются от дерридаистского понятия письма. Основное отличие

состоит в том, что феминистские теории письма не ограничиваются теоретическим интересом или текстуальным уровнем работы с языком, как это имеет место в теории фемининного Дерриды, а выражают в языке болезненный опыт женского подавления в культуре. Отсюда феминистская деконструкция традиционных типов дискурса и текста имеет не столько теоретическую, сколько практическую цель – не просто высвобождение новых текстовых и символических значений, а стремление выразить запрещенный – репрессированный женский опыт, осуществляемый вне дискурса значения в традиционной культуре [6, с. 70].

Феминистские исследователи предпочитают разделять два основных типа языкового употребления – язык рациональный и язык выразительный. Женские типы языка и письма относятся к стратегиям выразительного языка – того, который ускользает за пределы языковых матриц установленных значений.

Согласно исследованиям Э. Сиксу, «женский язык склонен нарушать общепринятый синтаксис» [6, с. 72]. Также обосновывается идея «двойного синтаксиса»: первый выражает логику рационального мышления, второй – женское подавленное бессознательное. Во втором случае языковые фигуры или образы не коррелируют с традиционной логикой [6].

Гендерная лингвистика (лингвистическая гендерология) – научное направление в составе междисциплинарных гендерных исследований, при помощи лингвистического понятийного аппарата изучающее гендер [2].

Впервые термин «гендер» был введен в понятийный аппарат науки в конце 60-х – начале 70-х годов XX века. Особое внимание исследователи гендерной проблематики традиционно уделяют изучению формирования гендерных стереотипов в языковой сфере [1].

Гендерно ориентированные исследования определяются сложностью социокультурных факторов и психологических особенностей, оказывающих влияние на дальнейшее восприятие и использование гендерно маркированных единиц языка в различных сферах общения.

Первоначально исследования, в фокусе которых находится гендер, возникли на Западе, и первые системные описания мужских и женских особенностей речи и языка были сделаны на базе языков из германской и романской языковых групп. Постепенно в лингвистике оформилось гендерологическое направление, изучающее, с одной стороны, зафиксированные в языке стереотипы феминности и маскулинности (комплекс телесных, психических и поведенческих особенностей (вторичных половых признаков), рассматриваемых как мужские), а также гендерные асимметрии, а с другой – особенности речевого поведения мужчин и женщин.

Возникновение гендерных исследований в отечественной лингвистике датируется обычно серединой 90-х годов XX века. Именно в этот

период в научной литературе появился термин «гендер» и отечественному читателю стали доступны зарубежные теоретические труды по гендерной проблематике.

Отечественное языкознание, однако, не игнорировало проблему пола, а рассматривало ее (еще до возникновения термина «гендер») в рамках других лингвистических дисциплин. Эти исследования не были системными, не претендовали на статус научного направления, но отечественные ученые внесли свой вклад в разработку проблематики, позднее охваченной гендерными исследованиями, – психолингвистические и социолингвистические исследования, изучающие особенности письменных и устных текстов, порожденных мужчинами и женщинами, влияние половозрастных особенностей говорящего на процесс вербальной коммуникации, гендерную специфику восприятия речи, воздействие фактора пола на поведение информантов в ассоциативном эксперименте.

В качестве главного вывода отечественные исследователи указывают на отсутствие резких «непроходимых» границ между мужской и женской речью в русском языке. Отмеченные ими особенности мужской и женской речи определяются как тенденции употребления. «Нередки случаи, когда те или иные явления, обнаруженные в речи мужчин и женщин, связаны с особенностями их психического склада, характера, профессии, роли в социуме, но не с различием по полу» [3, с. 3].

Характерной чертой советской, а затем отечественной лингвистической гендерологии можно назвать практическую направленность исследования мужской и женской речи: большое количество трудов связано с потребностями криминалистической экспертизы. Они сосредоточены на диагностике и установлении идентификационных признаков мужской и женской речи. Наиболее значима для этого вида исследований разработка методик установления имитации речи лица противоположного пола. Выясняется, каким образом можно установить сам факт имитации, какие признаки текста позволяют установить фальсификацию. Очевидно, что для решения этой задачи необходимо иметь четко верифицируемый набор признаков мужской и женской речи [3].

Исследователи «женских текстов», в частности В. В. Смеюха, отмечают, что тексты авторов-женщин выделяются своей эмоциональностью. Это напрямую связано с вербальными характеристиками женской личности. Таким образом, содержанием языковой экспрессивности являются эмоции и чувства человека. Передача эмоционального состояния в контексте вербального сообщения возможна за счет использования изобразительно-выразительных средств языка (риторических приемов).

Таким образом, используя средства изобразительности, авторы-женщины достигают следующих целей: повышают степень образного

представления в информационно-коммуникативной среде, воздействуют на ассоциативное мышление, привлекают внимание адресатов к определенным темам, идеям, компонентам текста, оказывают воздействие на аудиторию. Специфика языка отражается в многообразии использования приемов экспрессивной стилистики. Эффект эмоциональности и выразительности лингвистического компонента достигается путем образования фигур мысли (тропов), словесных фигур речи, риторической композиции [7]. В своих научных трудах большинство исследователей, например М. И. Стюфляева, считают, что «в настоящее время публицистический текст является очень популярным, ведь все мы читаем газеты и журналы, чтобы узнать о последних событиях и новостях». Но в то же время «вся многоаспектная наука о публицистике не дает точного ответа на вопрос, что же такое “публицистический текст”» [8, с. 24].

Однако Е. П. Прохоров определяет понятие «публицистика» как «род произведений, посвященных актуальным вопросам и явлениям текущей жизни общества и содержащих фактические данные о различных ее сторонах, оценки с точки зрения социального идеала автора, а также представления о путях и способах достижения выдвинутых целей» [5, с. 43]. Публицистика существует в различных формах: словесной (письменной и устной), графически изобразительной, фото- и кинематографической, театрально-драматической, словесно-музыкальной.

На сегодняшнем этапе развития публицистического дискурса существует множество речевых фигур, с помощью которых авторы-женщины доносят необходимую информацию и воздействуют на читателей. К числу подобных фигур речи относят оценочность, метафоричность, риторичность (риторические восклицания, коммуникация, парантеза, умолчание, дубитация, объективизация).

Именно в публицистике авторов-женщин эмоциональная, экспрессивная и стилистическая окраски преобразуются, как правило, в социально-оценочную, выступая прежде всего в оценочной функции. Характеризуя оценочность языка газеты, важно отметить, что этот принцип имеет не индивидуальный, а подчеркнуто социальный характер.

В текстах журналистов-женщин риторический вопрос интонационно и структурно выделяется на фоне повествовательных предложений, что вносит в материал элемент неожиданности и тем самым усиливает выразительность. Некоторая театральность этого приема повышает стилистический статус текста, поднимая его над обыденной речью. Риторический вопрос служит эффектным завершением статьи, например: «Так куда же девать бушующие эмоции, кому задавать вопросы, с кем обсуждать и кому рассказывать?» [4].

Таким образом, использование той или иной фигуры речи определяется как типом и стилем печатного издания, так и индивидуальным стилем самих авторов-женщин в публицистике.

Список использованной литературы

1. Гриценко, Е. С. Язык. Дискурс. Гендер / Е. С. Гриценко. – Н. Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005. – 259 с.
2. Кирилина, А. В. Гендер и язык / А. В. Кирилина. – М. : Просвещение, 2005. – 387 с.
3. Кирилина, А. В. Гендерные аспекты языка и коммуникации : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / А. В. Кирилина. – М., 2000. – 369 л.
4. Мазовец, А. Что мы находим «в своих интернетах»? О роли социальных сетей в жизни современных подростков [Электронный ресурс] / А. Мазовец // Сайт газеты «Брестский курьер». – Режим доступа: <http://www.bk-brest.by/>. – Дата доступа: 28.01.2018.
5. Прохоров, Е. П. Публицистика / Е. П. Прохоров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 214 с.
6. Сиксу, Э. Введение в гендерные исследования : в 2 ч. / Э. Сиксу. – СПб. : Алетейя, 2001. – Ч. 2 : Хрестоматия. – 821 с.
7. Смеюха, В. В. Гендерные технологии в СМИ : учеб.-метод. пособие / В. В. Смеюха. – Ростов н/Д : Феникс, 2011. – 46 с.
8. Стюфляева, М. И. Образные ресурсы публицистики / М. И. Стюфляева. – М. : Мысль, 1982. – 176 с.

К. ПАЛЮХОВІЧ

ПАЛЕССЕ ВАЧЫМА А. КІРКОРА (ПА “ЖЫВАПІСНАЙ РАСІІ”)

Беларусь – гэта край магіл,
курганоў, гарадзішчаў, мястэчкаў,
урочышч, замкаў, замковішч, – край,
дзе ледзь не на кожным кроку вы
сустракаеце сляды мінуўшчыны,
у помніках, паданнях, песнях.

А. К. Кіркора

Адам Карлавіч Кіркора цікавы ў першую чаргу як аўтар шэрага прац, прысвечаных Беларусі. Самыя вядомыя з іх – “Этнаграфічны погляд на Віленскую губерню” (1858), а таксама беларускі том у выданні “Жывапісная Расія”, выдадзены М. О. Вольфам у 1882 годзе. У аб’ёмнай кнізе ўтрымліваюцца нарысы Адама Карлавіча па гісторыі, народнай культуры, краязнаўстве, эканоміцы, вераваннях, археалогіі Літвы і Беларусі.

Выданне знаёміла шырокае кола чытачоў з культурнымі каштоўнасцямі і нацыянальнымі адметнасцямі Беларусі і Літвы, мовай, міфалогіяй

і літаратурай краю. “Пры ўсіх тагачасных цензурных і ідэалагічных абмежаваннях трэба адзначыць далікатнасць аўтараў і рэдактараў у супярэчлівых пытаннях, цікавасць і павагу да чужых звычаяў і культур. Не дарэмна трэці том трапіў пад жорсткія нападкі з боку славянафілаў” [3]. Выданнем было таксама незадаволена і інтэлектуальнае польскае кола. “Мабыць, я нікому не дагаджу – ні палякам, ні рускім – бо пішу з выключна літоўскіх пазіцый” [3], – прызнаваўся А. Кіркор Ю. Крашэўскаму.

З трэцяга тома “Жывапіснай Расіі” выкарыстоўвалі вобразы і факты мастакі і пісьменнікі канца XIX – XX стагоддзя. Так, вобразу сялян магільёўскай губерні абавязаны выпуск марак БНР “Асобны атрад”. Невыпадкова і манаграфія В. Ластоўскага “Кароткая гісторыя Беларусі” мела красамоўную рэмарку “Па Кіркору”.

Вялікую цікавасць уяўляе 11-я частка трэцяга тома “Жывапіснай Расіі” пад назвай “Беларускае Палессе”. Яна мае чатыры раздзелы: “Мінская губерня”, “Магілёўская губерня”, “Віцебская губерня” і “Смаленская губерня”, дзе прадметам разгляду сталі помнікі першабытных часоў, сляды паганства ў святкаваннях, абрадах і песнях, народнае жыццё, гістарычныя лёсы Беларускага Палесся, прырода краю і інш.

Асаблівую ўвагу А. Кіркор надае прыродзе Беларускага Палесся: *“Дзікая і велічная, разнастайная і зменлівая прырода беларусаў. Шмат у ёй такіх асаблівасцяў, якіх вы не сустрэнеце нідзе, хіба на крайняй Поўначы...”* [1, с. 329]. Апісвае аўтар і рэкі Беларусі (Нёман, Днепр, Заходнюю Дзвіну, Прыпяць і інш.), якія надаюць ёй непаўторныя рысы, лясы, азёры, жалезныя руды, балоты, лясных жыхароў, садаводства і пчалярства.

Даволі значную частку кнігі складае нарыс “Сляды паганства ў святах, абрадах і песнях”. У пачатку пісьменнік расказвае пра паходжанне назвы “Беларусь”: *“Можна быць, самае блізкае азначэнне – гэта вонкавыя тыповыя рысы і белае адзенне, часам толькі шэрае. У беларуса русыя, часта амаль белыя, валасы, шэрыя, светлыя вочы; белае, часам шэрае, ваўнянае адзенне, белыя шапкі хатняга вырабу з воўны, дзіўнай, асабліва ў маладых, конусавай формы; у жанчын белыя хусткі, у дзяўчат белыя намёткі (наміткі) з палатна”* [1, с. 249]. Аўтар піша пра багацце славянскіх зямель міфалагічнымі паданнямі і песнямі, якія спяваюцца тысячы гадоў. Каб добра гэта адлюстраваць, А. Кіркор апісвае свята Каляды, яго этымалогію, міфалагічнае значэнне, песні і павер’і. Да прыкладу: *“Воўк ўвасабляе сілу холаду і зімы. Снежань называлі воўчым месяцам... Вось чаму ў Беларусі воўк з’яўляецца ў ролі дэмана, прыладай злой сілы, якая старалася загубіць нованароджанага Божыча”* [1, с. 253].

У поле зроку даследчыка трапляе народнае жыццё беларусаў-палешукоў: *“Народнае жыццё Беларусі сотні гадоў цягнулася без зменаў. Нравы, звычаі, народны побыт, пад прыгнётам прыгоннага права – ішлі*

звычайнай каляінай... Мы прасочым жыццё беларуса ад калыскі да магільнай дошкі, вядома, на крыніцах былога, хоць і нядаўняга часу і ўласных нашых назіраннях” [1, с. 277]. Далей аўтар характарызуе асноўныя этапы жыцця чалавека. Першы з іх звязаны з нараджэннем. Аўтар апісвае нялёгкае становішча цяжарнай жанчыны, нараджэнне дзіцяці і догляд за ім, хрэсьбіны. Другі этап – вяселле – уключае ў сябе абрады (якія амаль што ўсюды пачынаюцца заручынамі): выпяканне каравая, паход у царкву, святкаванне ў хаце маладой, танцы і гулянне, пераезд да маладога. Апісвае А. Кіркор і пахавальны абрад палешукоў: *“Пахаванне не суправаджаецца ніякімі асаблівасцямі. Няма плакальшчыц, як у беларусаў, няма іншых, ад паганства ацалелых абрадаў. Захаваўся адзін толькі звычай, невядомы ў беларусаў. Калі нябожчыка выносяць на могількі, труну пакрываюць вялікім кавалкам палатна, якое потым у выглядзе ахвяры перадаюць у касцёл за ўпакаенне душы памерлага”* [1, с. 286].

Змястоўным з’яўляецца і нарыс VII другой часткі кнігі “Жывапісная Расія” пад назвай “Даліна Прыпяці”, у якім А. Кіркор звярнуў увагу на Пінскае Палессе і палешукоў. Аўтар адзначае: *“Доказы таго, што паданні аб якарах маюць фактычную падставу, знайшліся неўзабаве пасля таго часу, як Крашэўскі пісаў вышэйпрыведзеныя радкі”* [1, с. 339]; *“Не толькі якары, але і цэлыя судны, у родзе невялікіх караблёў, знойдзены былі ў даліне Прыпяці, звычайна званай географамі і статыстыкамі Беларускай, ці Пінскай Палессей, жыхароў якога звалі палешукамі”* [1, с. 339]. Далей А. Кіркор апісвае месцазнаходжанне Палесся, яго балоты, лясы, раку Прыпяць, якая вылучаецца сваёй прыгажосцю ва ўсёй Еўропе. Таму гэты незвычайны куточак быў цікавы не толькі для тутэйшых жыхароў, але і для замежных: *“Яшчэ пад канец мінулага стагоддзя ангельцы звярнулі асаблівую ўвагу на Пінскае Палессе, якому прадказвалі слаўную будучыню. Кампанія, якая ўтварылася з гэтай мэтай, набыла купляй Тураў і ўжо пачынала свае дзеянні на падставе шырокай эксплуатацыі, але імператар Павел I спыніў ангельцаў і не дазволіў ажыццявіцца іх дальнабачным планам...”* [1, с. 344].

Літаратуразнаўца А. Кавалюк заўважае, што “таксама ў нарысе акрэслены межы Палесся, названы суседнія рэгіёны, вызначаны яго тэрытарыяльныя памеры. Па дадзеных А. Кіркора, уся плошча Беларускага Палесся займала прастору да 24 000 кв. вёрстаў. Балоты ў даліне Прыпяці складалі ¼ частку ўсёй прасторы і падзяляліся на адкрытыя і парослыя. Большая частка Пінскага павета ўяўляла сабой балоцістую глебу, палі і лугі, астраўкамі раскіданыя сярод непраходных балот і лясоў” [2, с. 54].

А. Кіркор апісвае палешукоў, іх заняткі. Даследчык робіць выснову, што паляшук – працавіты чалавек. Ён і земляроб, і жывёлавод, і паляўнічы, і рыбакоў, але менавіта акаляючая прырода зрабіла яго такім.

Жыў ён у простаі, прасторнай хаце з усёй сям’ёй і з малымі жывёламі. Няшмат сялян не толькі ў Беларусі, але і ў іншых месцах маюць так многа рознай ежы, як палешукі.

Звярнуў увагу А. Кіркоў, што як у жыцці і ў хатняй абстаноўцы, так і ў адзенні паляшук з’яўляўся кансерватыўным: *“Ён не любіць новаўвядзенняў і прытрымліваецца прадзедаўскіх звычаяў. Акрамя шапкі ды дзеля свята ботаў, усё яго адзенне хатняга вырабу, а матэрыялам для яго служаць лён, пенька, шэрсць, аўчына, лыка”* [1, с. 349]. Адрозніваецца ён і зайздросным здароўем і даўгалеццем. Нават пры адвечнай вільготнасці, туманам захаванню здароўя палешука спрыяла лясное паветра, насычанае смалянымі выпарэннямі.

“Як даследчык духоўнай культуры А. Кіркоў робіць цікавую выснову, што ў маральных адносінах жыхары Пінскага Палесся ў многім пераўзыходзілі сваіх суседзяў. Патрыярхальны лад жыцця аберагаў палешукоў ад амаральных учынкаў і злачынстваў, самым вялікім з якіх лічыўся крадзёж мёду з вулля, за што злодзея вельмі жорстка каралі” [2, с. 55].

А. Кіркоў адзначае, што ў жыцці палешука значнае месца мела рэлігія: *“Паляшук рэлігійны, набожны, любіць абраднасць, але ён не мог адрачыся ад атрыманых у спадчыну на працягу многіх стагоддзяў забабонаў, прымхаў і таго паэтычнага настрою, якое захавалася ў яго ў позірку на жыццё...”* [1, с. 345].

Прадметам даследавання А. Кіркоў у нарысе VIII другой часткі кнігі “Жывапісная Расія” пад назвай “У Беларускам Палессі” сталі такія населеныя пункты, як Ізяслаў, Прылукі, Дукора, Койданаў, Стаўбцы, Новы Свержань, Івянец, Дуброва, Барысаў, Лагойск, Докшыцы, Чэрэі, Гайна, Ігумен, Бярэзіна, Сілавічы, Равінічы, Слуцк, Капыль, Несвіж, Клецк, Магільна, Ляхавічы, Старобін, Навагрудак, Гарадзішча, Каралічы, Шчорсы, Мір, Любч, Новая Мыш, Старая Мыш, Бабруйск, Глуск, Парычы, Чыркавічы, Любань, Любанічы, Пінск, Лагішын, Гародня, Кажан гарадок, Мазыр, Тураў, Давід-Гарадок, Петрыкаў, Лахва, Ельск, Капыткавічы, Рэчыца, Лоеў, Горваль, Брагін, Васільевічы і інш. Дзякуючы аўтару нарыса, мы маем мажлівасць пазнаёміцца з гісторыяй і апісаннем у XIX ст. гэтых мясцін.

Такім чынам, у “Жывапіснай Расіі” А. Кіркоў даў даволі поўнае і грунтоўнае апісанне Беларускага Палесся, яго гісторыі, асаблівасцяў і насельніцтва. Аўтар знаёміў чытача з багаццем духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў-палешукоў, з іх этнаграфіяй, культурай, архітэктурай.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. Литовское и Белорусское Полесье. – Репр. воспр. изд. 1882 г. – 2-е изд. – Минск : БелЭн, 1994. – 550 с.

2. Кавалюк, А. Пінскае Палессе і яго людзі ў выданні XIX ст. “Жывапісная Расія” / А. Кавалюк // Моўнакультурная прастора Берасцейшчыны : зб. навук. арт. / Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна, рэдкал.: М. М. Аляхновіч [і інш.]. – Брэст : Альтернатыва, 2010. – С. 51–56.

3. Літоўскае і Беларускае Палессе Адама Ганорыя Кіркора [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://imago.by/news/461-kirkor.html>. – Дата доступу: 25.02.2019.

Н. ПАШКАВЕЦ

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМЫ “ГЛЕБА”: МАСТАЦКІ КАНТЭКСТ

Глеба – асаблівае прыроднае цела, якое ўтвараецца з сумесі мінеральных рэчываў (узніклых пры разбурэнні горных парод) з арганічнымі (прадуктамі жыццядзейнасці жывых арганізмаў). У верхняй частцы глебы з раслінных рэштак адбываецца ўтварэнне гумусу, або перагною, арганічнага рэчыва глебы, у якім утрымліваюцца вуглярод, азот, фосфар, калій і мікраэлементаў ў даступнай для раслін форме. Дзякуючы гэтаму, глеба валодае ўрадлівасцю – здольнасцю забяспечваць расліны пажыўнымі рэчывамі і вільгацю. Глеба – прыроднае цела, аднак у выніку апрацоўкі і акультурвання яна падвяргаецца істотным зменам.

У сучаснай мове слова *глеба* мае два значэнні: 1) ‘верхні пласт зямлі, на якім вырастае расліннасць. Такі пласт з пункту гледжання яго саставу, уласцівасцей і пад.’; 2) ‘пераноснае значэнне апора, аснова’ [1, т. 3, с. 84]. Магчыма, таму, што лексема *зямля* (сінонім да слова *глеба*) храналагічна значна раней пачала ўжывацца ў беларускай мове і валодае, як першаэлемент, глыбокім сімвалічным значэннем у міфалогіі беларусаў, лексема *глеба* мае невялікае словаўтваральнае гняздо і абмежаванае ўжыванне ў мастацкім кантэксце: *глебаапрацоўчы* ‘прызначаны для апрацоўкі глебы’ [1, т. 3, с. 85], *глебаахоўны* ‘які ахоўвае глебу ад неспрыяльных уплываў (забалочвання, перасыхання і пад.)’ [1, т. 3, с. 85], *глебавы* ‘які мае адносіны да глебы (у 1 знач.)’. Прызначаны для вывучэння, даследавання глебы’ [1, т. 3, с. 85], *глебазнавец* ‘спецыяліст у галіне глебазнаўства’ [т. 3, с. 85], *глебазнаўства* ‘навука, якая займаецца вывучэннем глебы (у 1 знач.)’ [1, т. 3, с. 85], *глебазнаўчы* ‘які мае адносіны да глебазнаўства, глебазнаўцаў’ [1, т. 3, с. 85], *глебапаглыбнік* ‘прыстасаванне ў плузе для паглыблення ворнага слоя глебы шляхам рыхлення дна баразны’ [1, т. 3, с. 85], *глебастамленне* ‘зніжэнне ўрадлівасці глебы ў выніку парушэння правіл севазвароту’ [1, т. 3, с. 85].

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы паходжанне слова выводзіць з лацінскага *gleba* [2, с. 94].

Лексема *глеба* даволі рэдка сустракаецца ў мастацкім кантэксте. Акрамя значэнняў, што падаюцца тлумачальным слоўнікам, у мастацкіх кантэкстах лексема набывае і дадатковае канататыўнае значэнне.

I. Верхні пласт зямлі, на якім вырастае расліннасць: *Адступалі балоты і на заходнім баку, дзе рунелі ці жаўцелі да краю лесу палі, таксама скупыя, няўдзячныя, хоць у іх глебе і было менш пяску* (І. Мележ. Людзі на балоце); *А над палямі ў ясным небе, // Як быццам песнямі аб хлебе, // Які даручан гэтай глебе, // Зальюцца жаваранкі хорам* (Якуб Колас. Новая зямля).

II. Пераноснае значэнне ‘апора’, ‘аснова’: – *Я цябе, Іван Анісімавіч, яшчэ раз папярэджваю: ты становішся на хісткую глебу* (І. Мележ. Завеі, снежань).

III. Аснова, зыходны пункт, з якога пачынаецца пэўная дзейнасць: *Якая вырве з асяроддзя сялян класавага ворага, абясшкодзіць яго для грамадства, расчысціць глебу для новага* (І. Мележ. Завеі, снежань); *Самакрытыка – тая здаровая глеба, на якой гадуецца і выходзіць новы чалавек* (Якуб Колас).

Рэдкае ўжыванне лексемы *глеба* ў мастацкім кантэксте можна патлумачыць і той акалічнасцю, што слова было запазычана з лацінскай мовы як сельскагаспадарчы тэрмін, таму выкарыстанне яго стылёва абмежаванае.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад агул. рэд. акад. К. Крапівы. – Мінск : БелСЭ, 1977–1982. – Т. 1–5.

2. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 1–12 / рэд. В. У. Мартынаў, Г. А. Цыхун. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978–2008.

Р. ПРАКОПЧЫК

ОНІМ ЯК АБ’ЕКТ ДАСЛЕДАВАННЯ

Анамастычны матэрыял складае значную частку лексікі любой высокаразвітой мовы і “заслугоўвае таго, каб яго вывучалі, як вывучаюць мову, гісторыю, геаграфію, астраномію і іншыя грамадскія і прыродазнаўчыя навукі” [1, с. 72].

Анамастыка вывучае асноўныя заканамернасці гісторыі, развіцця і функцыянавання ўласных імёнаў. Анамастыка валодае сваім матэрыялам і метадыкай вывучэння яго, таму з’яўляецца самастойнай дысцыплінай. Паколькі яна ўзнікла “на стыку” навук, яна адрозніваецца надзвычайнай комплекснасцю прадмета даследавання. “Дамінуе ў анамастыцы лінгвістычны кампанент не толькі таму, што кожнае імя – гэта слова, якое

развіваецца па законах мовы, але і таму, што інфармацыя кожнага імя «здабываецца» з дапамогай лінгвістычных сродкаў» [2, с. 7].

Імя ўласнае для любой мовы – гэта магчымасць вылучыць нейкі прадмет як арыгінальную, унікальную з’яву рэчаіснасці, гэта феномен мовы, які ўключае ў сябе, акрамя ўласна моўнай, і экстралінгвістычную інфармацыю.

Аб’ектам даследавання анамастыкі выступаюць уласныя імёны з розных пунктаў гледжання, у сувязі з чым прадметам анамастычных пошукаў становяцца гісторыя ўзнікнення імёнаў і матывы намінацыі, тыпалогія ўласных імёнаў, іх станаўленне і далейшае функцыянаванне ў якім-небудзь класе онімаў, пытанні іх класіфікацыі, тэрытарыяльнае і моўнае распаўсюджванне. Акрамя гэтага, анамастыка даследуе фанетычныя, марфалагічныя, семантычныя, этымалагічныя і іншыя аспекты онімаў, што тлумачыць шырокую аспекталогію навукі пра ўласнае імя. У канкрэтных анамастычных даследаваннях ажыццяўляецца распрацоўка розных праблем анамастычнай семантыкі: тэматычных класіфікацый, семантычных сувязяў паміж онімамі, спецыфікі канататыўнага кампанента анамастычнай семантыкі, семантычных трансфармацый і інш. Аднак семантыка-прагматычныя асаблівасці ўласнага імя да канца не даследаваныя. У сучасным мовазнаўстве вылучаюць наступныя накірункі анамастыкі:

- апісальная (сінхранічная) анамастыка, мэта якой – апісанне анамастычнага стану пэўнай тэрыторыі, мовы (дыялекта, сацыялекта, ідыялекта) у пэўны гістарычны перыяд;

- дыяхранічная (гістарычная) анамастыка, якая апісвае анамастычны стан у дыяхраніі і гістарычным мінулым, праводзіць рэканструкцыі старажытных анамастыконаў, даследуе імёны, страчаныя мовай, вывучае гісторыю ўзнікнення і эвалюцыю кожнага асобнага імені, а таксама сістэмныя адносіны ў пэўны гістарычны адрэзак часу;

- тэарэтычная анамастыка вывучае агульныя заканамернасці ва ўласных імёнах незалежна ад іх прыналежнасці да таго ці іншага народа: іх лінгвістычную прыроду, спецыфіку ў адрозненне ад агульных імёнаў і іншых моўных катэгорый, універсальныя законы ў працэсах узнікнення, утварэння, развіцця і функцыянавання;

- агульная анамастыка, з’яўляючыся навуковай і метадалагічнай базай любых анамастычных даследаванняў, садзейнічае выяўленню спецыфікі ўласных імёнаў, што дае мажлівасць вылучыць іх з агульнай і спецыяльнай лексічных падсістэм;

- прыватная анамастыка даследуе заканамернасці станаўлення анамастычных сістэм асобнай мовы або груп моў;

- прыкладная анамастыка, у задачы якой уваходзіць усталяванне арфаэпічных, арфаграфічных, словаўтваральных і іншых нормаў для

ўключэння ўласных імёнаў у рознага роду слоўнікі, атласы, даведнікі, карты, а таксама інвентарызацыя ўласных імёнаў розных відаў;

– паэтычная анамастыка, якая вывучае ўласныя імёны мастацкіх твораў з мэтай вызначэння ўзаемасувязі аўтарскага светапогляду і светаўспрымання, аўтарскай задумы пры выкарыстанні паэтонімаў (уласных імёнаў мастацкіх тэкстаў);

– этнічная анамастыка, якая вывучае ўзнікненне назваў этнасаў і іх частак у сувязі з гісторыяй этнасаў, суадносіны этнонімаў з імёнамі іншых тыпаў, эвалюцыю этнонімаў, якая прыводзіць да стварэння тапонімаў, антрапонімаў, заонімаў, сувязь этнонімаў з назвамі моў (лінгвонімамі) [3].

У адпаведнасці з абазначаным аб'ектам анімія дзеліцца на шэраг састаўных частак: антрапанімію (імёны людзей), тапанімію (геаграфічныя і тапаграфічныя назвы), этнанімію (назвы народаў, плямёнаў, этнічных груп), тэанімію (імёны багоў і іншых міфалагічных персанажаў), касманімію (абазначэнні зорак, планет, частак Сусвету), заанімію (мянушкі жывёл) і г. д.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
2. Кайдаров, А. Т. Состояние и перспективы развития казахской ономастики / А. Т. Кайдаров, Т. Д. Джанузаков // Вестн. АН КазССР. – 1983. – № 1. – С. 744–749.
3. Комолова, З. П. Семантическая мотивированность прагмонимов / З. П. Комолова // Проблемы семантики. – М., 1974. – С. 333–338.

В. ПУКАЛА

ШМАТПЛАНВАСЦЬ РАМАНА У. КАРАТКЕВІЧА “НЕЛЬГА ЗАБЫЦЬ”

Раман “Нельга забыць” – гэта твор пра рамантычнае і ўзнёслае каханне, пра вернае сяброўства, пра неабходнасць берагчы памяць аб змагарох за народную волю і аб тых, хто ўмеў аддана кахаць. Па вызначэнні самога У. Караткевіча, гэта “твор шматпланавы, у пэўнай меры эксперыментальны. Гісторыя тут суседнічае з сучаснасцю, проза – з паэзіяй, лірыка – з жыццёвым сухім рэалізмам” [1, с. 23]. У пралозе да рамана аўтар звяртаецца да драматычных падзей паўстання 1863–1864 гадоў, якія праз стагоддзе закранулі лёсы герояў, людзей сярэдзіны ХХ стагоддзя. Гэта было абумоўлена, па-першае, тым, што адзін з продкаў пісьменніка, Тамаш Грыневіч, браў удзел у гэтым паўстанні і быў расстраляны. У рамане ён стаў прататыпам Усяслава Грынкевіча. Пісьменнік неаднойчы

прызнаваўся, што адчуваў сваю генетычную і духоўную повязь з гераічным продкам. Як вядома, у 1950-х гадах У. Караткевіч зацікаўлена працаваў над дысертацыйным даследаваннем па тэме паўстання 1863–1864 гадоў ва ўсходнеславянскіх і польскай літаратурах. Падзеі і лёсы паўстанцаў узрушалі, хвалявалі, натхнялі У. Караткевіча, што выразна бачыцца ў многіх творах розных жанраў беларускага пісьменніка.

У псіхалагічна насычаным і дынамічным пралогу, які мае назву “Паром на бурнай рацэ”, пісьменнік, абапіраючыся на сямейнае паданне пра свайго родзіча Тамаша Грыневіча, апісвае той час, калі паўстанне ўжо заканчвалася. Паром на Дняпры ахоўваўся ротай расійскіх салдат. Тут у бурлівую жнівеньскую ноч 1863 года і разгортваюцца трагічныя падзеі. Несумненна, пралог – вельмі важная частка твора, якая перадае перакананне У. Караткевіча, што гісторыя вельмі цесна, хоць часта нябачна звязана з будучыняй. Гэта прасочваецца і на лёсе жонкі паўстанца Грынкевіча і рускага афіцэра Горава – іх нашчадкі, Ірына Горава і Андрэй Грынкевіч, сустрэліся амаль што праз сто гадоў пасля трагічнага здарэння на пароме і пакахалі адзін аднаго. Гэта гісторыя стала адной з асноўных сюжэтных ліній шматпланавага, поліфанічнага твора.

Цэнтральным героем у рамане “Нельга забыць” з’яўляецца Андрэй Грынкевіч. Ён інтэлектуал, прадстаўнік маладога, адукаванага пакалення беларусаў, паэт, сцэнарыст, слухач вышэйшых літаратурных курсаў. Герой амаль цалкам аўтабіяграфічны: пісьменнік таксама родам з Віцебшчыны, вучыўся на вышэйшых літаратурных курсах. Мы даведваемся пра тое, што Андрэй выхаваны ў сям’і патомных інтэлігентаў, якія ставіліся з глыбокай пашанай да гісторыі свайго народа. Юнак упэўнены, што любы чалавек павінен быць шчырым у адносінах да людзей, а таксама ён шукае сябе, сваё прызвание, каб напоўніць жыццё вялікім сэнсам. Праз некаторы час юнак даведваецца пра тое, што Ірына Горава, у якую ён закахаўся, замужам. Малады творца піша паэмы-прысвячэнні “Плошча Маякоўскага” і “Грубавое і ласкавае”. У гэтых творах перададзены напружаны драматызм пачуццяў закаханага, душэўныя перажыванні, пакуты героя, які прагне ўзаемнасці. Ірына Горава баіцца даць волю пачуццям, спрабуе адштурхнуць юнака, бо яна замужам, а яшчэ хвора: з вайны каля сэрца застаўся асколак снарада. Ірына прадчувала, што яе жыццё хутка абарвецца. Пэўны час Андрэй гэтага не ведаў. Пераадолеўшы трывогі, сумненні, Ірына кансультуецца з урачамі, рыхтуецца да аперацыі. Андрэй гатовы матэрыяльна забяспечыць іх будучыню, апантана займаецца творчасцю. У яго думках нават была ідэя напісаць раман пра паўстанне Каліноўскага.

Яшчэ адным з цэнтральных сюжэтаў рамана з’яўляецца гісторыя сяброўства Андрэя Грынкевіча і паэта Яніса Вайвадса. Гэта гісторыя сапраўднай і вернай мужчынскай дружбы, якой быў адданы У. Караткевіч

у жыцці. Героі пазнаёміліся падчас вучобы на вышэйшых літаратурных курсах у Маскве. Вайвадс здзівіўся, калі даведаўся пра тое, што Грынкевіч нарадзіўся на Віцебшчыне. У Расійскай імперыі гэты край называлі “інфлянтамі”. Сёння дакладна вядома, што прататыпам Вайвадса з’яўляецца аднакурснік У. Караткевіча Геранім Стулпан. Твор мае аўтарскае прысвячэнне: “Памяці друга майго Гераніма Стулпана – прысвячаю” [2, с. 5].

Чытач адчувае, што тэма сапраўднага мужчынскага сяброўства важная для пісьменніка. Таму ён распрацоўвае яе падрабязна, змястоўна, паказваючы жыццё, творча-інтэлектуальныя спрэчкі маладых людзей. Сябры жылі ў інтэрнаце пры інстытуце, які называлі Домам паэтаў. Іх пакоі знаходзіліся побач. Кожны раз, калі Грынкевіч хацеў наведаць свайго сябра, ён выстукваў па сцяне першыя такты пятай сімфоніі Бетховена. Гэтыя “пазыўныя” сябра Вайвадс з лёгкасцю разумеў, і “праз імгненне адтуль даляцелі два лёгкія ўдары ў адказ – знак, што Яніс вольны” [2, с. 75]. Літаратуразнаўца А. Мальдзіс перакананы ў тым, што “Коласаўскі Лабановіч ці нават героі шамякінаўскіх «Крыніц» не маглі яшчэ перастуквацца паміж сабой тактамі пятай сімфоніі Бетховена... як гэта робіць Андрэй Грынкевіч” [3, с. 8]. Несумненна, веданне розных відаў мастацтва падкрэслівае адукаванасць маладых інтэлігентаў.

Аўтар рамана адзначае, што сябры любілі падарожнічаць. У адзін з восеньскіх дзён яны адшукалі ў раёне Астанкіна старыя могілкі. Ім было цікава размаўляць, думаць, спрачацца. Восенню Яніс Вайвадс з’язджаў на цэлы месяц з Масквы ў Рыгу ў Дом творчасці, у родныя мясціны, дзе пісаў сваю новую паэму. Менавіта гэтая пара года натхняла юнака на працу, на творчасць, да таго ж дома была ў яго сям’я – жонка з маленькім сынам. Калі Яніс вяртаўся ў інтэрнат, ён адразу ішоў да свайго лепшага сябра Грынкевіча. Без сябра Андрэю было цяжка і сумна, асабліва калі ў адносінах з Ірынай не было пэўнасці. Аўтар кранальна апісвае гэты момант, падкрэсліваючы сапраўднасць сяброўства: “– Здароў, самотны рымлянін [Яніс гаворыць Андрэю. – В. П.]. Андрэй скочыў, як бы яго шылам парнулі. Так яны і стаялі, абняўшыся: Яніс у мокрым ад лістападаўскага дажджу плашчы, а Андрэй – у трусах і майцы” [2, с. 166]. З размовы сяброў мы даведваемся, што Янісу за месяц удалося напісаць паэму аб маці. У час напісання гэтага твора паэт быццам бы зноў прайшоў свой жыццёвы шлях, пачынаючы з ранняга дзяцінства: “...уся гэтая гарота, нястача, слёзы... І тут яшчэ яе смерць... Цяжка было... І ў тон настрою Дзінтара юра [Янтарнае мора. – В. П.] за акном шуміць-шуміць. Кожную ноч” [2, с. 166].

Яніс быў побач з Грынкевічам як сапраўдны сябра ў горкія хвіліны, калі памёр бацька. Андрэй шкадаваў аб тым, што не змог зрабіць так, каб бацька з’ездзіў разам з сынам у падарожжа. Яніс Вайвадс падтрымлівае

сябра, імкнецца далікатна пераканаць Грынкевіча, што “смерць – гэта натуральная штука... Усе смяротныя” [2, с. 135]. Але Грынкевіч спрачаецца з Вайвадсам, пакдрэсліваючы, што “смерць ненатуральная, як і вайна. Войны таму, што чалавек пакуль што дрэнны. Смерць – таму, што чалавек неразумна жыве. Думаць, што мы паміраем таму, што смяротныя, – папоўшчына, лухта” [2, с. 135]. Але ўрэшце Вайвадсу ўдалося пераканаць Грынкевіча ў сваім меркаванні. Спрэчкі, дыспуты сяброў аб творчасці, аб жыцці і яго сутнасці, аб непазбежнасці смерці паглыбляюць філасафізм твора, падкрэсліваючы шматпланавасць рамана.

Варта адзначыць, што не заўсёды паміж сябрамі было паразуменне, бо яны мелі розныя характары, розную ментальнасць і жыццёвы вопыт. Адночы Грынкевіч убачыў, як Яніс са слязьмі на вачах глядзеў на фотакартку свайго сына. Пасля гэтага юнак прамовіў: “...не ведае, што бацька – мязотнік” [2, с. 185]. У наступную секунду Грынкевіч вымушаны быў уцякаць ад раз’юшанага Вайвадса. Але ўжо праз пяць хвілін яны сядзелі і смяяліся да слёз. Грынкевіч лічыць, што нават італьянцы маглі б пазайздросціць эмацыянальным узрывам латышоў. Лепшаму сябру Яніс давярае тайну, прызнаецца, што закахаўся ў Наташу Сяргееву – унучку пісьменніка Сяргеева, аднаго з заснавальнікаў “новай прозы”. Грынкевіч робіць прадказанне на нешчаслівы лёс гэтаму каханню. Ён перакананы, што лягчэй зразумець пачуцці, каханне іншых людзей, чым сваё. Кранае высокі давер у сяброўстве абодвух герояў, магчымасць адкрываць адзін аднаму заповітныя мужчынскія тайны.

Яніс давярае сябру свае ўзаемаадносіны з дзяўчынай, якая “плакала тады... у апошні свой візіт... А цяпер такі халодны твар... І пазбягае” [2, с. 187]. Сябры разумеюць адзін аднаго, бо не толькі Грынкевіч пакутуе ад нешчаслівага кахання, але і Вайвадс.

Пісьменнік псіхалагічна дакладна адлюстроўвае пачуцці і пакуты закаханага Андрэя. Спакутаваны адносінамі Ірыны Горавай, Грынкевіч робіць спробу самагубства. Але спыніў яго ліст ад Якуба Каптура – знаёмага беларускага пісьменніка. Сёння ўжо дакладна вядома, што яго правобразам стаў Янка Брыль. Старэйшы сябра з Беларусі таксама, як і Яніс, думаў пра Андрэя і падтрымліваў у няпростыя моманты. Вайвадс бязлітасна папракае за такі ўчынак Грынкевіча: “Баба яму, ці бачыце, адмовіла ў вышэйшым шчасці, не захацела з ім, такім харошым, пайсці ад соннага ды цёплага гнязда. А ты не прыніжайся. Хопіць. Моўчкі прайдзі, хаця б сэрца рвалася” [2, с. 247]. Справядлівыя крытычныя, хоць і грубаватыя словы сябра дапамагаюць Андрэю справіцца з пачуццямі, успомніць пра мужчынскую і чалавечную годнасць. Закаханы рамантык не можа забыць каханую, бо пачуцці яго сапраўдныя, глыбокія. Для яго “лепей вісець на нажы”, але кахаць [2, с. 182]. Як сапраўдны сябра, Яніс

рашаецца пагаварыць з Горавай, бо “ў яго душы накіпеў гнеў...” [2, с. 236]. Юнак не можа дазволіць жанчыне, нават прыгожай і разумнай, “глуміць сябру жыццё” [2, с. 236]. Яніс хоча давесці ёй, што такое каханне, як у Грынкевіча, “раз у стагоддзе бывае на зямлі... і гэта такое каханне, аб якім марыць кожная жанчына, вечнае, магутнае, нязменнае” [2, с. 248]. Тэма адданага мужчынскага сяброўства, як і вернага кахання, пераканаўча і шматгранна ўвасабляецца ў творы. Сапраўдны сябар будзе побач у самых цяжкіх моманты.

Яніс Вайвадс падтрымлівае Грынкевіча і ў час знаходжання Ірыны Горавай у бальніцы. Ён нават пайшоў на размову да прафесара Глінскага: “Доктар, уратуйце. Калі вы яе ўратуеце, я ўсё жыццё кнігі буду толькі вам прысвячаць... Я... сам да вас у парабкі пайду. Толькі ўратуйце яе” [2, с. 311]. Аперацыя на сэрца Ірыны давала кволую надзею, але праз некалькі дзён яна сыходзіць з жыцця.

У. Караткевіч у рамане “Нельга забыць” на вобразах Андрэя Грынкевіча і Яніса Вайвадса шматпланавы адлюстраваны многія аспекты міжлюдскіх стасункаў: звычайную суседскую прыязнасць, сяброўскія і сваяцкія пачуцці, каханне і вернасць, мнагамернасць адносін мужчыны і жанчыны, што ўзбагачае маральную канцэптасферу, філасофска-этычнае напаўненне твора.

У творы аўтар глыбока аналізуе вечныя маральныя праблемы: добра і зла, кахання, сяброўства, вернасці і здрады, жыцця і смерці. У. Караткевіч глыбока, пранікліва адлюстраваны духоўны свет герояў, аргументавана паказваў характар, матывы паводзін, дзеянняў. Твор і сёння ўраджае шматграннасцю і актуальнасцю маральна-філасофскай праблематыкі.

Несумненна, раман “Нельга забыць” уплывае на светаразуменне чытача, на фарміраванне яго асобы. Выдатны па мастацкіх вартасцях твор, па нашым перакананні, садзейнічае выхаванню культуры пачуццяў у сучаснай моладзі. Героі-рамантыкі, шукальнікі сапраўднага сэнсу жыцця, створаныя У. Караткевічам, даюць уяўленне аб высокіх маральна-філасофскіх каштоўнасцях, якія павінен вызначыць для сябе кожны чалавек.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Калеснік, У. А. Усё чалавечае : літ. партр., арт., нарысы / У. А. Калеснік. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 381 с.

2. Караткевіч, У. С. Збор твораў. У 25 т. Т. 6. Леаніды не вернуцца да Зямлі : раман амаль што сентыментальны / У. С. Караткевіч ; падрыхт. тэкстаў, камент. і паслясл. Г. Кажамякіна ; рэд. тома А. Верабей. – Мінск : Маст. літ., 2014. – 462 с.

3. Мальдзіс, А. І. Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча: партрэт пісьменніка і чалавека : літаратуразнаўчае эсэ / А. І. Мальдзіс. – Мінск : Літ. і Мастацтва, 2010. – 208 с.

М. СЕРГЕЕВА

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ ПРЕСС-СЛУЖБЫ

Сегодня средства массовой информации становятся все большим инструментом влияния на общественную мысль, а также платформой для продвижения продукта, компании или личности. Поэтому стали возникать новые виды коммуникационной деятельности: маркетинг, реклама, связи с общественностью (паблик рилейшнз, PR), а специалисты в данной отрасли оказались более чем востребованными.

Создаваемые в Беларуси в конце 1980-х – начале 1990-х годов при государственных ведомствах и предприятиях пресс-центры, с одной стороны, восполняли потребности общества в получении информации о деятельности и развитии той или иной отрасли, а с другой – стояли на защите интересов компании и поддерживали ее положительный имидж в обществе [5].

Сегодня многие авторы и исследователи подходят к пониманию данного термина иначе. Так, С. Н. Ильченко и А. Д. Кривоносов в своем учебном пособии говорят о пресс-службах как об автономных подразделениях субъектов PR. Однако именно отдел по связям с общественностью разрабатывает стратегию всей кампании, а тактика ее введения принадлежит пресс-службе, поэтому пресс-служба выступает подструктурной единицей отдела по связям с общественностью, хотя в реальной практике деятельность этих двух отделов часто пересекается. Пресс-служба может наделяться полномочиями, которые присущи отделам по связям с общественностью [1; 2, с. 31].

Таким образом, пресс-служба – подразделение субъекта PR, которая обеспечивает осуществление его информационной политики во взаимодействии со СМИ.

В действительности подразделение, отвечающее за взаимодействие со СМИ, может иметь самые разнообразные названия: управление информации, пресс-служба, дирекция по информационному обеспечению, информационно-аналитическое управление, отдел по пропаганде, информационно-пропагандистская группа и т. п.: «Управления информации министерств (ведомств), поддерживая контакты со СМИ, снабжая их материалами по запросам редакций, в то же время способны и самостоятельно провести PR-кампанию, информационную акцию в поддержку (обоснование) собственной позиции» [3, с. 54].

Основное направление деятельности пресс-службы – сбор, обработка, фиксация, анализ, хранение информации.

Чаще других используются следующие формы работы:

- участие в разработке концепции и плана информационных поводов;
- написание текстовых материалов, необходимых в оперативной работе, и организация их публикации;
- организация пресс-конференций или заседаний круглого стола для представителей СМИ с целью информирования населения по актуальным вопросам;
- проведение брифингов;
- оказание содействия журналистам, осуществляющим сбор и подготовку материалов для публикации, телепрограмм, радиопередач;
- подготовка пресс-релизов и «сообщений для СМИ» для анонсирования предстоящего события, а также информирования СМИ по актуальной проблеме;
- организация выступления специалистов и руководства ведомств на радио, телевидении, публикации статей в прессе по самым актуальным и значимым вопросам;
- проведение «прямых линий» на страницах печати, когда специалисты ведомств готовы напрямую ответить на вопросы населения.

Как описывает Н. Н. Воронцова, «пресс-служба реализует свои функции с помощью штатных и привлеченных внештатных сотрудников согласно штатному расписанию. Приблизительный кадровый состав пресс-службы – руководитель пресс-службы, кураторы по различным вопросам: главный специалист, ведущий специалист, специалист первой категории, сотрудники, курирующие техническую работу, редактор веб-сайта, консультанты. Иногда руководитель пресс-службы является пресс-секретарем.

Считается идеальным, когда в составе пресс-службы находится несколько отделов (секторов): сектор по связям со СМИ, сектор подготовки информационных материалов, аналитическая группа» [1].

Однако на практике существуют различные варианты состава пресс-службы, в том числе работу по взаимодействию со СМИ может выполнять один человек. Все свои действия специалист в обязательном порядке должен согласовывать с руководителем ведомства.

Роль пресс-службы в общем объеме PR-деятельности достаточно высока. Ведь ее целевой аудиторией являются СМИ, которые одновременно являются каналом коммуникации со всеми остальными целевыми группами и средством формирования общественного мнения. Таким образом, технология взаимодействия со СМИ является необходимой для осуществления любого вида PR-деятельности [4].

Поэтому можно считать пресс-службу важным структурным элементом PR-отдела. Тем более что работа со СМИ занимает от 70 до 80 % времени PR-специалиста.

Список использованной литературы

1. Воронцова, Н.Н. Современная пресс-служба : учеб. пособие / Н. Н. Воронцова. – М. : МИИТ, 2009. – 290 с.
2. Ильченко, С. Н. Современная пресс-служба : учеб. пособие / С. Н. Ильченко, А. Д. Кривоносов. – СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2005.
3. Кочеткова, А. В. Теория и практика связей с общественностью / А. В. Кочеткова, В. Н. Филиппов, Я. Д. Скворцов. – СПб. : Питер, 2009.
4. Пелленен, Л. В. Современная пресс-служба : учеб. пособие / Л. В. Пелленен. – Челябинск : Изд. центр ЮУрГУ, 2014. – 148 с.
5. Сидорская, И. В. Пресс-службы органов государственного управления: динамика и современное состояние / И. В. Сидорская, А. В. Колик, С. О. Альшевская // Журн. Белорус. гос. ун-та. Журналистика. Педагогика. – 2017. – № 2. – С. 61–37.

Ю. СИЛЮК

АНАЛИЗ ГАЗЕТНЫХ ЗАГОЛОВКОВ В ОБЛАСТНОЙ ПРЕССЕ

Заголовок является неотъемлемой частью текста и представляет собой его имя. Авторы придают большое значение правильному подбору заголовка своих материалов. С. М. Гуревич отмечает: «Заголовок сейчас представляет собой органический элемент текстовой публикации, неразрывно с ней связан, более того – следует из его содержания» [1]. Можно утверждать, что заголовки в некоторой степени выполняют роль упорядочения информации и отображения сути информационных потоков.

Каждый автор ищет свой уникальный способ привлечения читателей, что вынуждает создавать коммуникативные стратегии, совершенно отличные от всех предшествующих. Поэтому одной, подходящей всем журналистам стратегии не существует. Однако без использования основополагающих методов и приемов формирования таких стратегий, без учета их особенностей ни один журналист не сможет эффективно работать в информационном пространстве [2].

Единой классификации коммуникативных стратегий не существует, потому что исследователи кладут в основу разные критерии анализа речевого воздействия. Одной из самых распространенных является классификация, которая включает в себя такие виды коммуникативных стратегий, как информирующая, воздействующая, эмотивная, интерпретирующая, формирующая, прогнозирующая. Основанием этой классификации являются виды коммуникативных и журналистских функций, которые реализуют журналисты через газетный текст [3].

Так, в областной газете «Заря» (2018. 17 окт. С. 3) в заметке «Форум регионов: контракты на миллионы» автор Николай Ярмошук пишет о центральном форуме, главным событием которого стало пленарное

заседание на тему развития регионального сотрудничества с участием глав государств А. Г. Лукашенко и В. В. Путина. В заметке использована нейтральная лексика и речевые клише «президент заявил», «заседания посвящены», «заключено соглашение», «документ подписали», «обсудили вопросы», «итогом плодотворной работы», «вызвали большой интерес», которые несут в себе стратегию информирования. Интересно отметить, что такой заголовок притягивает внимание читателя, так как настраивает на серьезное сообщение, тем более когда разговор идет с участием глав государств.

В репортаже «Заря» (2018. 10 окт. С. 3) «Для защиты, а не войны» сообщается читателям о посещении Президентом Беларуси 174-го учебного полигона военно-воздушных сил и войск противовоздушной обороны в Ивацевичском районе Брестской области. В материале использованы канцеляризм «в ходе посещения», «пояснил цель поездки», «принято решение», «говорить открытым текстом», «президенту доложили», «практический показ возможностей», «демонстрация в действии», «повышение эффективности», «модернизированная версия», «достойно выглядела», которые также способствуют реализации информирующей стратегии. Такой тип заголовка не совсем соответствует содержанию материала. Прямое обращение придает экспрессивность.

Одной из основных целей журналистских и публицистических текстов является воздействие на массовую аудиторию. В результате анализа текстов областной газеты «Заря» было выявлено большое количество примеров влияния заголовков на читателя. Примерами могут послужить следующие материалы: «Жить, чтобы бороться» (Заря. 2018. 5 мая. С. 7), отрывки из воспоминаний участника обороны Брестской крепости, узника фашистских концлагерей; «Клянусь защищать» (Заря. 2018. 19 июня. С. 3), слова присяги на верность Родине произнесли 574 призывника; «Прыгнуть выше головы» (Заря. 2018. 21 июля. С. 7), легкоатлетка из Барановичей привезла «золото» с чемпионата мира среди юниоров; «Время поступать!» (Заря. 2018. 21 июля. С. 6), о том, какие специальности пользуются наибольшей популярностью в вузах Брестчины; «Стоит только захотеть!» (Заря. 2018. 4 авг. С. 9), жители нескольких домов Южного микрорайона в Барановичах по собственной инициативе собрали средства и обустроили для детворы яркую и функциональную детскую площадку; «Прежде чем входить в воду – подумайте» (Заря. 2018. 8 авг. С. 20), далеко не все люди относятся к собственной безопасности серьезно вблизи водоемов; «Выберите жизнь!» (Заря. 2018. 15 авг. С. 21), профилактическая акция была направлена на предупреждение онкологических заболеваний.

Коммуникативная эмотивная стратегия проявляется в «кричащих» заголовках, в использовании в тексте эмоционально затрагивающих читателя

слов, оборотов речи, стилистических тропов и риторических фигур, хлесткого сравнения, в дублировании знаков препинания и т. д. К эмотивной коммуникативной стратегии можно отнести авторские пожелания и благодарности читателям, а также публикации, содержащие обвинения и осуждения; фотографии, иллюстрации, инфографику, схемы, графики, таблицы, содержание которых может пробудить в читателе эмоциональный отклик.

В газете «Заря» в материале «Поднял руку на мать...» (2018. 15 авг. С. 19) сообщается об уголовном деле в отношении жителя Пружанского района, который был признан виновным в убийстве своей матери. Автор использует выражения «трагедия случилась... не стал дожидаться новогодней ночи», «вывело сына из себя», «нанес не менее шестидесяти трех ударов», «сын-убийца оставил тело на полу», «скончалась на месте», «нерадивый сын не раз избивал родителей», тем самым усиливая эмотивную функцию.

В «Заре» автор Марина Лешкевич использовала заголовок «Милиция слушает» (Заря. 2018. 7 июля. С. 17), чтобы дать информацию читателям об оперативно-дежурной службе. В ее материале присутствуют комментарии начальника УОДС МВД полковника Алексея Головача и старшего инспектора службы милиции 102 старшего лейтенанта Натальи Моськиной. «Врачебная ошибка» (Заря. 2018. 7 июля. С. 17) – в Пинске был вынесен приговор по делу врача-уролога, по вине которого маленький пациент получил ожоги во время операции.

Интерпретирующая стратегия подразумевает постоянное, непрерывное исследование и анализ СМИ социальной действительности, не только констатацию существующих фактов, но и их сопоставление, обобщение, выявление внешних и внутренних связей, соединяющих анализируемые явления с социальными проблемами современности. Например, в материале «Зари» «Ни моря, ни денег» (2018. 17 нояб. С. 5) – в последнее время все чаще можно услышать о нечистоплотности некоторых агентств, фирм и компаний, промышляющих туристическим бизнесом: «Вместо долгожданного отдыха, романтических путешествий – испытание нервной системы, головная боль и хождение по инстанциям в надежде на возврат денег за нереализованные туры»; «Позабыт-позаброшен» (Заря. 2018. 17 апр. С. 3) – как в Брестской области решают проблему пустующих домов: «Забота о забытых и брошенных владельцами бывших усадьбах ложится на плечи государства». В публикации автор делает глубокий анализ, сравнивает с другими подобными случаями и подводит итоги.

При использовании в работе формирующей стратегии журналист вместе с представителями власти или общественных организаций часто оказывается непосредственным участником формирования общественного мнения и мировоззрения, давая представление о событиях, явлениях и

процессах современной действительности. Например, «Быстро и без швов» (Заря. 2018. 13 окт. С. 9) – вопросы эффективного лечения варикоза не теряют своей актуальности. Впрочем, для брестчан, страдающих от этого заболевания, ситуация стала меняться к лучшему: своеобразный мастер-класс прошел под руководством высококвалифицированного и опытного врача Минской областной клинической больницы Ольги Позняковой; «К проблемам регионов – комплексный подход» (Заря. 2018. 29 сент. С. 5) – на очередном заседании Брестского областного исполнительного комитета были рассмотрены вопросы «Об устойчивом социально-экономическом развитии г. Пинска и Пинского района на период 2020 года» и «О готовности народнохозяйственного комплекса к работе в осенне-зимний период 2018/2019 года».

Прогнозирующая стратегия выражается в умении автора аргументированно прогнозировать будущее: «Осень будет жаркой» (Заря. 2018. 8 авг. С. 2); «Трудовой кодекс: чего ожидать?» (Заря. 2018. 6 окт. С. 7).

Таким образом, в областной прессе используются различные виды коммуникативных стратегий, с помощью которых журналист воздействует на читателя и достигает ту цель, которую преследовал при написании материала. Тем самым устанавливается коммуникация между автором и читательской аудиторией.

Список использованной литературы

1. Гуревич, С. М. Газета вчера, сегодня, завтра / С. М. Гуревич. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – 288 с.
2. Назаров, А. А. Коммуникативные стратегии периодических печатных изданий на региональном информационном рынке [Электронный ресурс] / А. А. Назаров. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/kommunikativnye-strategii-periodicheskikh-rechatnyh-izdaniy-na-regionalnom-informatsionnom-rynke>. – Дата доступа: 19.12.2018.
3. Попов, А. А. Характеристика коммуникативных стратегий, реализуемых в блогах журналистов / А. А. Попов // Науч. ведомости БелГУ. Сер.: Гуманитар. науки. – 2013. – № 6 (149), вып. 17. – С. 161–171.

Т. СИЛЬВЕСТРОВА

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ АВТОРСКИХ КОЛОНОК

Сегодня авторская колонка – один из самых популярных и наиболее читаемых текстов в печатных СМИ, поскольку она открывает широкие возможности для презентации оценочного контекста, при этом создается необходимое пространство для диалога с читателем [1]. Авторский текст – это не буквально словесный текст произведения, а единое связное целое

знаков и образов, содержащее в себе определенный смысл [2]. Автор колонки вместе с констатацией фактов, событий дает им свою оценку, добавляет собственные комментарии. При этом журналист использует разнообразные коммуникативные практики и жанровые модели текстов. Реализация коммуникативных практик и их эффективность во многом зависят от лингвистической организации текстов авторских колонок, поэтому колумнисты применяют практически весь корпус языковых средств (лексических, фразеологических, синтаксических и др.).

Эмпирической базой для данного исследования послужили материалы авторских колонок республиканских изданий «СБ. Беларусь сегодня» и «Рэспубліка», региональных – «Вечерний Брест», «Брестская газета», «Навіны Камянеччыны». Нами проанализированы тексты А. Лемешенка, Ю. Василишиной, О. Вальченко, Н. Степура, А. Совпель, Т. Гапеевой, А. Муковозчика, И. Шатило, Б. Павловского, Т. Глущенко и др.

Исследовав лексико-фразеологические особенности авторских колонок, можно отметить использование авторами различных единиц. Практически в каждом тексте зафиксированы книжная лексика, термины, заимствования, канцеляризмы и т. д.: *заключительные дни, выверить позиции, в изначально задуманной функции, скрытый характер, навязывание культуры, права человека, сохраним интригу, в арабских странах, торжественного случая, антиправительственный характер, флексикон, авторитарный социализм, государственные органы, пролайферы* и т. д. Обилие в колонках такого типа единиц указывает на официальность источников, конкретность и точность, демонстрирует профессионализм, сдержанность и компетентность авторов, позволяет выстроить рассуждение в логичной последовательности. С помощью названных средств в колонках реализуется коммуникативная практика «информационный монолог». Между тем выбор лексических средств обусловлен и жанром, и индивидуальным стилем колумниста.

Часто употребляются слова в переносном значении, фразеологизмы, эпитеты, пословицы, поговорки, перифразы, сравнения и другие средства выразительности: *отъявленных негодяев, нездоровое шевеление, словно рыба-прилипала, дислоцируется министерство, лента новостей «кошмарит», ноты грусти, залатать дыры, хлебом не корми, как надорванная струна, «Синеокая, дай побузить», Париж вспомнил, Старого Света, трехцветный лозунг, желтых жилетов, город теряет, бенуар бросился в танец* и др. С их помощью журналисты достигают нужной им цели: воздействуют на читателя, привлекают его внимание. В своих текстах колумнисты используют и жаргонно-просторечные единицы и новообразования: *возмущенцы, расслабуха, развлекушечка, бабахнуло сообщение, косячок для тинейджеров, гнойный такой рэпище, ниасилит никто,*

универ, джусичизи, чуитс, чизарп, фигли и др. Такого типа лексика ярко отражает мнение автора по поднятым темам, во многих случаях выражает иронию и сарказм, воздействует на читателя, доносит до него определенную мысль.

Морфологическая организация авторских колонок также важна при реализации коммуникативных практик. В текстах зафиксировано большое количество глаголов в настоящем времени (*организует, проводит, перечисляет, достигает, живет* и др.), которые способствуют динамике, создают репортажность, рисуют картину современной действительности. Глаголы прошедшего времени (*ускорилось, оцетинился, гласила* и др.) свидетельствуют о применении ретроспекции, возвращают к истории, напоминают о прошлом. И те, и другие делают текст более живым и динамичным. В зависимости от предмета описания, жанра и коммуникативных стратегий авторы используют глаголы в будущем времени (*не изменится, исчезнет*), причастия и причастные обороты (*поданных на конкурс, обсуждены, учреждены*), инфинитивы (*выверить, упаковать, потеряться*), глаголы повелительного наклонения, которые подчеркивают злободневность проблемы (*согласитесь, рожайте, навязывайте, умирайте*).

Множество собственных существительных, оценочных прилагательных помогает воздействовать на аудиторию, создает определенные образы, демонстрирует отношение автора к описываемым событиям: *придурочно-дебильному «Детскому шампанскому», временные завихрения, школьный пивасик, миловидная дама, музыка Вячеслава Кузнецова, хореография Юрия Трояна* и др.

Нельзя не обратить внимание на графическое и орфографическое оформление текста. С целью передачи мысли, привлечения аудитории, проявления авторского стиля журналисты нередко насыщают свой текст словами с неправильной, иногда провокационной орфографией, необычной графикой: *ниасилит никто, прямо интернет-эфире (!), мОлодежь и пОдростки, «ГОРБом» (гражданским обществом Республики Беларусь) будем называть, в «УНИверсальной» одежде* и др. Такие средства выделяют текст на фоне остальных публикаций, особенно если они проявляются в заголовках/подзаголовках, привлекают внимание, призывают обратить внимание на события, несут в себе определенный смысл и являются приемами авторской персонификации. В некоторых случаях журналисты выражают сарказм, иронию, высмеивают то или иное явление в обществе, передают негативное отношение к фактам. Вместе с коммуникативными практиками «негативизм», «сенсационность», «безгеройность и морализаторство» графико-орфографические вкрапления способствуют реализации журналистской идеи, оказывают влияние на читателя, манипулируют им.

Синтаксические особенности колонки также играют важную роль в реализации авторского замысла, передаче основной мысли. Они выстраивают композицию текста, создают стиль, определяют динамику и способствуют эффективной реализации коммуникативных практик. Однородные члены предложения, причастные и деепричастные обороты, вводные и вставные конструкции, риторические вопросы, эллипсированные предложения делают текст более выразительным, насыщенным, аргументированным. Особенно активны в колонке вводные элементы (*между прочим, мол, как говорится, скажу честно, с другой стороны* и др.), которые помогают реализовать и понять авторскую позицию.

Таким образом, для достижения коммуникации с читателем, привлечения внимания и популярности своих текстов авторы колонок в белорусских СМИ вместе с широким набором коммуникативных практик реализуют журналистский замысел с помощью определенной лингвистической организации своих текстов, используя при этом различные лексико-фразеологические, морфологические, графико-орфографические и синтаксические средства.

Список использованной литературы

1. Виноградский, В. С. О чем пишут колумнисты? / В. С. Виноградский, Н. В. Куницына // Вестн. Волж. ун-та им. В. Н. Татищева. – 2016. – № 4, т. 2. – С. 156–162.
2. Тепляшина, А. Н. Жанровая модель авторской журналистики [Электронный ресурс] / А. Н. Тепляшина // Журналист. ежегодник. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/zhanrovaya-model-avtorskoj-zhurnalistiki>. – Дата доступа: 26.10.2018.

Т. СИЛЬВЕСТРОВА

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АВТОРСКОЙ КОЛОНКИ В ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ БЕЛАРУСИ

Мнения исследователей теории и практики журналистики о сущности колонки расходятся. Для одних это – жанр, для других – форма, для третьих – рубрика [5; 7]. Существуют и другие подходы к проблеме. В нашем исследовании колонка понимается как текст на газетной полосе, оформленный в столбец и представленный в разных жанровых моделях.

В качестве основных характеристик колонки Е. М. Деяк-Якобишина выделяет небольшой объем, эмоционально окрашенный стиль подачи материала, а также наличие в тексте ярко выраженной субъективной авторской оценки [3]. По мнению исследователя, не все колонки можно назвать авторскими, так как на первом месте в авторской колонке – субъективное видение проблемы, а не просто констатация фактов. Автор колонки

не просто информирует о событии, он интерпретирует полученную информацию, анализирует и преподносит ее со своей точки зрения.

Кроме функциональных и композиционных отличий, колонке присущи стилистические особенности. Они проявляются на различных языковых уровнях: лексическо-фразеологическом, морфологическом, синтаксическом и др. Рассмотрим и проанализируем языковые особенности авторских колонок на примере публикаций из четырех белорусских газет: республиканских – «СБ. Беларусь Сегодня» и «Рэспубліка», региональных – «Вечерний Брест» и «Брестская газета».

Текст Анатолия Лемешенка «Ты можешь блогером не быть» [4] посвящен форуму молодых белорусских журналистов. Автор не только рассказывает о мероприятии, но и рассуждает на тему различий профессиональной журналистики и блогерства. Авторское рассуждение подкрепляется реальными примерами, цитатами, цифрами. Текст, между тем, написан сдержанно, в нем отсутствуют слова с эмоциональной окраской, используется книжная лексика «заключительные дни», «выверить позиции», «на подобных форумах», «анализируя подобные дискуссии», «многочисленные фейковые новости», «в изначально задуманной функции» и т.д. Материал насыщен заимствованиями, например: «интрига», «интервью», «форум», «дискуссия», «функция» и др. Автор использует журналистские термины «форум», «фейк», «блогер», «медиа сфера», значение которых известно практически всем читателям. Тексту характерны черты газетно-публицистического подстиля. Форма подачи материала, представление автора как интерпретатора явлений указывают на признаки колонки.

Наталья Степура в материале «О наглости и втором счастье» [6] поднимает актуальную для сегодняшнего общества проблему – проблему культуры поведения. Журналист приводит примеры того, когда наглость и хамство становятся обычным явлением. В тексте невозможно не заметить сарказм, который передается с помощью стилистических приемов. Благодаря экспрессивно выраженному характеру лида автор не просто констатирует факты плохого воспитания, но и дает им определенную оценку. В собственно тексте используется цитация, а также активны вопросительные и восклицательные предложения, свидетельствующие о характере отношения автора к проблеме: «Весь бенуар бросил взгляд на Петину спутницу. А она... А что она?», «Но как не пропустить людей, не стоять же им здесь битый час, когда дело у них плевое?», «Знаете ли вы, как на свет родилась замечательная фраза “Свобода одного человека заканчивается там, где начинается свобода другого”»?». Употребляются языковые тропы и фигуры, эмоционально окрашенная лексика: «миловидная дама», «музыка Вячеслава Кузнецова – это ноты грусти, хореография Юрия Трояна – как надорванная струна», «Скорее всего, те, кому удалось занять

талончик, не согласны чередоваться с несчастными без этого заветного пропуска» и др. Стиль текста – публицистический, подстиль – газетно-публицистический.

Публикация Тамары Глущенко под названием «Кто свободною горит?» в газете «Вечерний Брест» [2] также размещена в форме колонки. В тексте перекликаются две темы – визит патриарха Кирилла в Минск и трагедия в Керчи. К слову, по мнению читателей, это неудачный ход журналиста, так как в публикации смешали две разные проблемы, но подали их в одном контексте.

В своем изложении Тамара Глущенко использует книжную лексику: «подобные комментарии», «не видят объективной необходимости в поддержании порядка», «доводилось испытать», «истинно верующих, разумеется, на целый церковный двор не наберется» и т.д. Активно употребляются слова в переносном значении, экспрессивная лексика: «Неужто такие “философы” никогда не попадали в клещи человеческой массы, сплюсненной в едином порыве куда-то протиснуться?», «Но это – спонтанная стихия, так называемый “эффект толпы”, временные завихрения». Авторское «я» проявляется в тексте с помощью окказиональной и жаргонно-разговорной лексики: «И так эти возмущенцы зациклены на любви к расслабхе...», «Вскоре после вышеупомянутого патриаршего визита в Минск бабахнуло сообщение о взрыве в колледже Керчи», «Наверное, в школе они проспали тему пресловутой “ходынки”, когда во время коронации императора на Ходынском поле люди насмерть передавили один другого при раздаче угощений». Синтаксис материала богат на вопросительные и восклицательные предложения, что наталкивает на диалог с читателем: «Почему, как вытекает из обсуждаемой действительности, ничего нельзя сделать с подобной преступностью как таковой?», «Может, я в полемическом задоре преувеличиваю?», «Могут, еще как могут!» и др. В тексте достаточно много предложений с использованием вводных конструкций, которые указывают на субъективность мнения автора: «Может, я в полемическом задоре преувеличиваю?», «Мне, например, по долгу службы доводилось испытать этот ужас дважды», «И, конечно, можно понять этих высокопоставленных первых лиц, которые вынуждены окружать мощной охраной в том числе и свои бранные фигуры», «Потому что, как считается, невозможно запихнуть обратно в бутылку победившего джинна либеральной морали» и др. Авторская манера изложения темы, композиция материала, ярко выраженный образ Тамары Глущенко и ее точка зрения четко указывают на признаки колонки.

Публикация в «Брестской газете» под заголовком «Что не так с Днем города» Татьяны Гапеевой [1] также относится к колонке, однако отличается от описанных выше авторских колонок. Отличия проявляются

как в объеме публикации (информации представлено немного, но она разбита подзаголовками на микротемы), так и на уровне стилистики.

Текст написан живо, информация подается кратко и раскладывается, что называется, «по полочкам». При этом автор иронизирует над происходящими в городе проблемами. Ироничность автора – характерный признак колонки, что позволяет тексту быть «легким», не сухим, например: «На День города – развлекашечка и только». Татьяна Гапеева в эмоционально окрашенном слове «развлекашечка» высказывает свое отношение к происходящим городским событиям. В публикации зафиксированы и слова разговорного стиля: «китчевое», «гонит». Журналист активно использует в тексте и вводные конструкции: «Скажу честно, подсмотрела ее на 23 июля на арт-пикнике Freaky Summer Party в Минске», «Мне, например, показалась замечательной идея организовать открытый турнир по петанку среди СМИ. Но соревнование, на мой взгляд, можно было провести и за рамками Дня города». Стиль текста достаточно свободный, легкий, напоминает разговорную речь, что обусловлено стремлением автора донести информацию живо и в то же время конструктивно.

Таким образом, стилистические особенности авторских колонок во многом зависят от поставленных цели и задач, от характера описанных в публикации объекта и предмета, а также от индивидуальных особенностей журналиста. С целью привлечения внимания читателя и передачи собственной оценки авторы прибегают к использованию различных стилистических средств, к разным формам композиционной организации текста.

Список использованной литературы

1. Гапеева, Т. Что не так с Днем города [Электронный ресурс] / Т. Гапеева // Брест. газ. – Режим доступа: <https://www.b-g.by/imho/32454/>. – Дата доступа: 30.11.2018.
2. Глущенко, Т. Кто свободой горит? [Электронный ресурс] / Т. Глущенко // Вечер. Брест. – Режим доступа: https://vb.by/society/people/kolonka_tg_patriarh_i_kerch.html. – Дата доступа: 30.11.2018.
3. Деяк-Якобишина, Е. М. Авторская колонка как традиционный жанр или новая форма? [Электронный ресурс] / Е. М. Деяк-Якобишина // Весн. БДУ. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/106773/1/74-76.pdf>. – Дата доступа: 11.11.2018.
4. Лемешенок, А. И. Ты можешь блогером не быть [Электронный ресурс] / А. И. Лемешенок // СБ. Беларусь Сегодня. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/ty-mozhesh-blogerom-ne-byt.html>. – Дата доступа: 30.11.2018.
5. Маевская, А. Ю. Колумнистика в глянцевах журналах [Электронный ресурс] / А. Ю. Маевская // Вестн. СПбГУ. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/kolumnistika-v-glyantsevyh-zhurnalakh>. – Дата доступа: 15.10.2018.
6. Степура, Н. О наглости и втором счастье [Электронный ресурс] / Н. Степура // Рэспубліка. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/o-naglosti-i-vtorom-schaste.html>. – Дата доступа: 30.11.2018.
7. Ярцева, С. С. Жанровые признаки колонки [Электронный ресурс] / С. С. Ярцева. – Режим доступа: <https://columnizm.livejournal.com/6210.html>. – Дата доступа: 20.10.2018.

М. СЯРКО

“ВЕРАМЕЙКАЎСКАЯ” ХРОНІКА ІВАНА ЧЫГРЫНАВА

Паводле слоўніка літаратуразнаўчых тэрмінаў, “хроніка” з грэчаскай мовы перакладаецца як “час” і абазначае літаратурны твор, у якім падзеі паказваюцца ў храналагічным парадку, у той паслядоўнасці, у якой яны адбываліся ў жыцці [2, с. 172].

У дапаможніку В. Рагойшы “Тэорыя літаратуры ў тэрмінах” мы знаходзім два значэнні: “хроніка” ў перакладзе з грэчаскай мовы – летапіс. Першае значэнне хронікі – гэта жанр эпічнай літаратуры, які падае гістарычныя падзеі ў іх часовай паслядоўнасці. На думку даследчыка, хроніцы не характэрны ўзаемаадносінны дзейных асоб, як у рамане, а найперш сама хада часу арганізуе сюжэт, прадвызначае лёсы персанажаў, сутнасць падзей і г. д. [4, с. 384]. Такія “Палеская хроніка” І. Мележа, цыкл ваенных раманаў І. Чыгрынава (“Плач перапёлкі”, “Апраўданне крыві”, “Не ўсе мы згінем”), цыкл раманаў В. Адамчыка (“Чужая бацькаўшчына”, “Год нулявы”, “І скажа той, хто народзіцца”, “Голас крыві брата твайго”), пенталогія І. Шамякіна “Трывожнае шчасце” і інш. Другое вызначэнне хронікі, паводле В. Рагойшы, – гэта летапісна-гістарычны твор, у якім падзеі фіксуюцца ў іх часовай паслядоўнасці. Хроніка вельмі блізкая да звычайнага летапісу, але адрозніваецца ад яго большай закончанасцю і цэласнасцю. У сярэднія вякі гэты жанр быў вельмі пашыраны ў Еўропе. З беларускіх хронік таго часу даследчык вылучае “Хроніку Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага”, “Хроніку Быхаўца”, “Баркулабаўскую хроніку”, “Магілёўскую хроніку” і інш.

Паспрабуем акрэсліць жанравую спецыфіку пенталогіі І. Чыгрынава як хранікальнага твора. Літаратуразнаўца У. Юрэвіч зазначае, што ў сваёй пенталогіі пісьменнік паспрабаваў заглыбіцца ў самыя карані і вытокі ўсенароднага змагання з фашызмам. “Заглыбіцца з адчуваннем павышанай зацікаўленасці маральным станам асобы і грамадства, асэнсоўваючы ў новым адзінстве жыццё чалавека і жыццё народа ў пару моцнага сацыяльнага ўзрушэння” [6, с. 221].

Першы з пяці раманаў – “Плач перапёлкі” – моцна ўразіў публіку не толькі тым, што жанр для таленавітага пісьменніка быў практычна новым, але і сваім зместам. І. Чыгрынаў быў адным з першых беларускіх празаікаў, хто так ярка апісаў падзеі пачатку вайны. Пры напісанні рамана пісьменнік абапіраўся на вопыт як папярэднікаў, так і на ўласны. Даследчыца Т. Грамадчанка ў кнізе, прысвечанай творчасці І. Чыгрынава, зазначае: “У першым рамане пісьменнік часта звяртаецца да перадгісторый, ён расказвае не толькі прадгісторыю герояў, сем’яў, падзей, але і

вёскі Верамейкі, вуліц, паасобных хат” [1, с. 59]. Дадзенае меркаванне дае падставы лічыць твор хронікай звычайнай беларускай вёскі і яе жыхароў. Літаратуразнаўца А. Марціновіч лічыць, што паняцце гістарызму ў дачыненні да твора набывае глыбокае значэнне: “Сувязь часоў, паяднанне ўчарашняга і сённяшняга, спасціжэнне ўсяго гэтага ў дыялектычным адзінстве выходзіць на першы план. І вось ужо за лёсам невялікай вёсачкі Верамейкі пачынае бачыцца ўся зямля беларуская” [3, с. 65].

На хранікальнасць падзей у першых двух раманах пенталогіі звяртала ўвагу і вядомая даследчыца Т. Шамякіна. Яна пісала: “Дылогія І. Чыгрынава (на той час былі напісаны толькі два раманы) мае выгляд хронікі”. Аднак, на думку літаратуразнаўцы, “было б спрашчэннем вызначыць жанр раманаў толькі як хранікальны. Ён, жанр, тут больш рухомы, больш сінтэтычны” [3, с. 66].

Прасочваючы храналогію ў цыкле раманаў І. Чыгрынава, заўважаем, што аўтар падае гістарычныя падзеі мінулага часцей пры апісанні лёсаў герояў. Але гістарычныя падзеі ўводзяцца ў твор не ў звычайным храналагічным парадку. Першую значную згадку з гісторыі аўтар падае на першых старонках рамана “Плач перапёлкі”: “Гаварылі таксама, што і ў тую вайну – у першую імперыялістычную – германец тут да Бесядзі не дайшоў” [5, с. 38]. Усім вядомы факт, што імперыялістычная вайна на Беларусі была ў 1914–1916 гадах.

Увогуле храналогія гістарычных дат, якія ахоплівае аўтар, даволі шырокая. І пачынаецца яна ад гісторыі стварэння вёскі: “Але першы гэты завулак пачынаў у Верамейках чалавек Зазыбавага роду. Ім быў Дзянісаў прадзед Іван... Быў ён нядужы і хутка, здаецца праз год пасля таго, як далі ўсім вольную ад паноў, памёр. У яго жонкі, Аўласавай дачкі Насты, засталіся сын Яўмен і дачка Вусціня... Дзяніс, Яўменаў сын, браў сабе жонку з Бабінавіч. Нявесту ён паказаў сам, але ездзілі па яе ў мястэчка ажно тры разы. Спярша бацька нявесты, Давыд Сяголетка, муліўся, пасля сама нявеста нечага як бы спалохалася, аднак трэці раз сватоў прынялі: тады якраз ездзілі з Верамеек у Бабінавічы на кірмаш... Нарадзіла Марфа Дзянісу аднаго сына, Масаея. Можа б, і яшчэ ў іх былі дзеці, але на чатырнаццатым годзе, як пачалася вайна, Дзяніса забралі на румынскі фронт. Адтуль ён вярнуўся ўжо са шпіталю – адпусцілі далечвацца ў вёсцы. Тут ён і дзве рэвалюцыі перабыў, а калі ў васямнаццатым годзе прыйшоў у Забесяддзе з Унечы Шчорс набіраць добраахвотнікаў, Дзяніс дастаў з куфра сваю салдацкую шапку з бліскучым акалышкам» [5, с. 41]. З дадзенага кантэксту мы даведваемся, што першыя завулкі вёскі пачалі з’яўляцца пасля адмены прыгоннага права, а дакладней – пасля 1861 года. Тут жа мы сустракаем упамінанне аб дзвюх рэвалюцыях, якія адбыліся ў 1905–1907 гадах і ў 1917-м: “Праўда, урочышча тое, пакуль людзі

раскашавалі пасля рэвалюцыі з зямлёй, пабралася глушынай, але акалічнасць гэтая не стала прычынай для двухжыльных братоў...” [5, с. 63].

Грамадзянская вайна, падзеі якой таксама згадваюцца ў творы, паказана даволі трагічна: “Во, помню, колькі мы хавалі ў грамадзянскую. І ад куль гінулі, і ад хвароб паміралі. У дзевятнаццатым у Армавіры тыфус пачаўся, дык нашы былі пакінулі хворых у гарах” [5, с. 75].

Не абмінае аўтар і такой важнай гістарычнай падзеі, як фінская вайна, якая адбывалася ў 1939 годзе і ўдзельнікамі якой таксама былі верамейкаўцы: “Разам з Зазыбамі ў завулку жылі Аўхім Каспярук, Хрысціна Гаманькова з сынам-падлеткам – яна аўдавела ў фінскую вайну – ды вялікая сям’я Кузьмы Прыбыткава, два сыны яго, не адзеленыя нават пры калгасе, ваявалі цяпер на фронце” [5, с. 40].

Смела, не хаваючы праўды, І. Чыгрынаў піша пра драматызм 30-х гадоў. Гэты драматызм выявіўся ў адносінах улады не толькі да сялянства, але і да нацыянальнай інтэлігенцыі. Яе яскравым прадстаўніком з’яўляецца ў творы Масей Зазыба, прататыпам якога стаў пісьменнік-эмігрант Масей Сяднёў, зямляк І. Чыгрынава. Масея-студэнта арыштавалі за так званую “антысавецкую агітацыю”. У пенталогіі паказаны і прадстаўнікі новага беларускага ўрада, створанага пры акупантах, а таксама іх эміграцыя. Глыбока асэнсоўваецца ў творы савецкая ідэалогія, яе ўплыў на свядомасць людзей. Адлюстравана пісьменнікам і падазронасць улады да акружэнцаў, дзейнасць партызан і падпольшчыкаў на акупіраванай тэрыторыі.

Пералічаныя гістарычныя падзеі сведчаць пра тое, што пенталогія І. Чыгрынава сапраўды магла б лічыцца “верамейкаўскай” хронікай, аднак не з’яўляецца такой, паколькі гістарычныя падзеі ў ёй не заўсёды падаюцца ў храналагічнай паслядоўнасці.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Грамадчанка, Т. Жывая памяць народа: Нарыс творчасці Івана Чыгрынава / Т. Грамадчанка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 112 с.
2. Лазарук, М. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў : дапам. для настаўнікаў / М. Лазарук, А. Ленсу. – Мінск : Нар. асвета, 1983. – 191 с.
3. Марціновіч, А. Иван Чыгрынаў: Нарыс жыцця і творчасці : дапам. для настаўнікаў / А. Марціновіч. – Мінск : Нар. асвета, 1999. – 176 с.
4. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапаможнік / В. Рагойша. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2001. – 384 с.
5. Чыгрынаў, І. Выбраныя творы / І. Чыгрынаў ; прадм. Д. Бугаёва. – Мінск, 2008. – 992 с.
6. Юрэвіч, У. Адкрытая кніга жыцця: Штрыхі да партрэта І. Чыгрынава / У. Юрэвіч // Польшча. – 1994. – № 2. – С. 219–227.

А. СЯЧКО

КАНЦЭПТ ЯК СРОДАК ПРЭЗЕНТАЦЫІ КАРЦІНЫ СВЕТУ

Пазнавальная дзейнасць чалавека ў асноўным накіравана на асэнсаванне свету, што яго акружае, на вылучэнне ў гэтым свеце пэўных аб'ектаў, што, уласна кажучы, і выступаюць неад'емнымі кампанентамі і складнікамі так званай карціны свету. Сёння такія аб'екты прынята называць канцэптамі, а карціну свету трактаваць як сістэму канцэптаў, у якой адлюстроўваецца разуменне чалавекам рэальнасці.

Зараз у кагнітыўнай лінгвістыцы вылучаюць тры асноўныя падыходы да разумення канцэпту, якія ў сваёй аснове зыходзяць з таго, што канцэпт з'яўляецца сінонімам пэўнага сэнсу і называе змест паняцця. Пры першым падыходзе канцэпт – гэта “асноўная ячэйка культуры ў ментальным свеце чалавека” [1, с. 32]. Пры другім падыходзе змест канцэпту звязваецца з семантыкай моўнага знака, што намінуе канцэпт. Паводле трэцяга падыходу, канцэпт з'яўляецца пасрэднікам паміж словамі і рэчаіснасцю. Здаецца, найбольш прымальным для правядзення лінгвістычнага даследавання з'яўляецца азначэнне канцэпту В. А. Маславай, паводле якога канцэпт – гэта “семантычнае ўтварэнне, адзначанае лінгвакультурнай спецыфікай”, “нейкі квант ведаў, што адлюстроўвае змест усёй чалавечай дзейнасці”, ён “не непасрэдна ўзнікае са значэння слова, а з'яўляецца вынікам сутыкнення слоўнікавага значэння слова з уласным і народным вопытам чалавека” [1, с. 36].

Як правіла, канцэпты ў свядомасці чалавека ўзнікаюць у выніку яго дзейнасці і абумоўлены непасрэдным людскім вопытам, ведамі, мысленнем, асэнсаваннем сувязей паміж з'явамі аб'ектыўнай рэчаіснасці. І сапраўды, толькі ў выніку ўзаемадзеяння чалавека са светам складаюцца яго ўяўленні пра свет, фарміруецца мадэль, якая ў філасофска-лінгвістычнай літаратуры называецца карцінай свету і з'яўляецца адным з фундаментальных паняццяў, што апісваюць чалавечае быццё. Карціну свету можна назваць ведамі пра свет. Канцэптуальныя карціны свету ў розных людзей могуць быць рознымі, напрыклад у прадстаўнікоў розных эпох, розных сацыяльных, узроставых груп, розных абласцей навуковых ведаў і г. д. У канцэптуальнай карціне свету ўзаемадзеічае агульначалавечае, нацыянальнае і асабістае. Па сутнасці, карціна свету, адлюстраваная ў свядомасці чалавека, – гэта другаснае існаванне свету, замацаванае і рэалізаванае ў асаблівай матэрыяльнай форме, мове. Таму яшчэ выкарыстоўваецца тэрмін «моўная карціна свету», якую лічаць агульнакультурным здабыткам нацыі.

Канцэпты, як вынік мысліцельнай дзейнасці чалавека, маюць вербальную форму выражэння і сваю структуру. Як правіла, у канцэпце

вылучаюць ядро і перыферыю. Ядро перадае агульнапрынятая дэфініцыя слова, што вербалізуе канцэпт, а ў перыферыю ўваходзяць канататыўныя, вобразныя, асацыятыўныя і іншыя яго характарыстыкі, што эксплікуюцца разнастайнымі кантэкстамі і словаўжываннямі. Да прыкладу, актуальны ў карціне свету любога народа канцэпт “радзіма” ў беларусаў мае наступныя апорныя тлумачэнні: “1. Бацькаўшчына, родная краіна. 2. Месца нараджэння, узнікнення, паходжання каго-, чаго-н.” [2, с. 533]. Станоўчая канатацыя канцэпту і яго значнае месца ў нацыянальнай карціне свету пацвярджаюцца шматлікімі афарыстычнымі выслоўямі: На радзіме і паміраць лягчэй; Радзіма – матка, чужына – мачыха; Ідзі ў родны край, там – і пад елкаю рай; Кожнаму свой куток мілы; У сваім краі, як у раі; Родная зямелька – як зморанаму пасцелька [3, с. 82–83]; Для каханае нашай Радзімы / й найдарожшых ахвяр не замнога (Л. Геніюш) [4, с. 252]; Мой родны кут, як ты мне мілы!.. (Якуб Колас) [4, с. 255]; Не шукай сабе, мой братку, / З ветрам Бацькаўшчыну-матку (Янка Купала) [4, с. 256]; Што мне Вена, Мадрыд, што мне / Лондан туманны, / Больш за ўсё я бацькоўскаму краю / адданы! (В. Дунін-Марцінкевіч) [4, с. 258]. Адабральную характарыстыку канцэпту выражаюць і шматлікія эпітэты ў мастацкіх кантэкстах: радзіма для беларускіх аўтараў найперш “адвечная, адзіная, бласлаўёная, векавечная, вялікая, гордая, дарагая, любая, любімая, мілая, мужная, неаглядная, незабыўная, ненаглядная, непаўторная, працавітая, свабодная, светлая, святая, святочная, сонечная, шчаслівая, ясназорая, ясная” [5, с. 362]. Такім чынам, з прыведзеных прыкладаў можна канстатаваць, што канцэпт “радзіма” арганічна ўпісваецца ў карціну свету беларусаў як абавязковы кампанент і найперш асацыюецца з месцам нараджэння, зямлёй бацькоў, вытокамі роду. Чалавеку звычайна добра і ўтульна адчуваць сябе на тым месцы, дзе ён нарадзіўся. У беларуса вялікая павага, адданасць і прывязанасць да роднага краю, які ён гатовы абараняць, ахвяруючы многім. Мабыць, апошняе аб’ектыўна матывавана ўсім ходам гісторыі Беларусі, што зведала не адну варожую навалу і вайну.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Маслова, В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.
3. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. Янкоўскі ; прадм. Д. Я. Бугаёва. – Мінск : Беларус. навука, 2004. – 494 с.
4. Гаўрош, Н. В. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Няжковіч. – Мінск : Выш. шк., 2012. – 638 с.
5. Гаўрош, Н. В. Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы / Н. В. Гаўрош. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 603 с.

А. ФУРСЕВІЧ

ФРАНЦІШАК АЛЯХНОВІЧ ЯК АДЗІН З ПАЧЫНАЛЬНІКАЎ ДАКУМЕНТАЛЬНА-МАСТАЦКАЙ ПРОЗЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

У літаратурным і тэатральным працэсе першай паловы ХХ стагоддзя адметнае месца займае творчасць Францішка Аляхновіча – драматурга, празаіка, паэта, публіцыста, перакладчыка, арганізатара тэатральнай справы, рэжысёра, артыста, рэдактара беларускіх і польскіх газет. Мастак рэдкага таленту, ён упісаў у нацыянальную літаратуру адну з самых яркіх і самабытных старонак. Функцыянерамі ад камуністычнай ідэалогіі і сам Францішак Аляхновіч, і яго творы былі выкраслены з духоўнага і культурнага жыцця нацыі, а сам аўтар аб’яўлены “контррэвалюцыянерам”, “ворагам народа”. І толькі напрыканцы 1980-х гадоў распачынаецца рэабілітацыя творчай і грамадскай дзейнасці Францішка Аляхновіча. Яго імя і мастацкая спадчына былі вернуты з небыцця.

У рэчышча дакументальна-мастацкай літаратуры пісьменніка прывялі драматычны лёс вязня сталінскіх засценкаў, а затым прага выкрыцця антыгуманнай савецкай сістэмы. Шлях па пакутах пачаўся для Францішка Аляхновіча з таго, што 1 студзеня 1927 года ён быў беспадстаўна арыштаваны па абвінавачванні ў шпіянажы на карысць Польшчы, завочна асуджаны Маскоўскай калегіяй ГПУ на 10 гадоў зняволення і сасланы на Салавецкія астравы. Праз шэсць гадоў катаргі Францішка Аляхновіча абмянялі на Браніслава Тарашкевіча, які неўзабаве таксама апынуўся ў савецкіх засценках. Аляхновічу пашанцавала болей: ён атрымаў мажлівасць працаваць. Пісаў не таму, што злаваўся за сваё скалечанае жыццё (шмат гора савецкая сістэма прынесла не толькі самому, яго родным і блізкім), а таму, што хацеў папярэдзіць сучаснікаў, расказаць праўду нашчадкам. Сам аўтар так тлумачыць мэту напісання ўспамінаў: *“Мне пашанцавала. Я яшчэ жыў. Я на волі. Я магу яшчэ трымаць пярэ ў руцэ. Ад свайго вызвалення, восем год назад, я не пакідаю пісаць і гаварыць аб найстрашнейшым ворагу чалавецтва”* [2].

“У кіпцюрох ГПУ” ўпершыню былі апублікаваны ў 1934 годзе, з 1935-га па 1937-ы выдадзены на сямі мовах свету. Кніга ўключае больш як трыццаць раздзелаў і аўтабіяграфічны дадатак. Гэта ўспаміны чалавека, які цудам вырваўся з савецкай катаргі. Яны прывабляюць аб’ектыўнасцю і тым, што аўтар не ставіў за мэту прыдумаць дадатковыя факты, іх дало яму само жыццё. Задача гэтай кнігі заключалася ў тым, каб пакінуць праўдзівае сведчанне аб адной з самых страшных старонак савецкай гісторыі. А паколькі Францішак Аляхновіч пабываў не ў адным лагеры,

а ў некалькіх, ён змог тэму ГУЛАГу раскрыць маштабна, выявіўшы антыгуманныя адносіны сістэмы да сваіх грамадзян.

Галоўны герой успамінаў, Папутчык, з'яўляецца правобразам самога Францішка Аляхновіча, таму гэты твор адносіцца да ліку аўтабіяграфічных. Але аўтару нялёгка было прызнацца, што за маскай найўнага “Папутчыка” хаваецца ён сам: *“Чытачы мае! Вы думаеце, што гэта лёгка прызнацца, што я, ужо не дзяцюк, даў так найўна, так дурнавата, гэтак бязмежна недарэчна ашукаць сябе!”* [1, с. 65]. Пісьменнік не можа сабе дараваць і сваёй даверлівасці: *“Мне цяпер сорамна, што я гэтак бескрытычна верыў тады ў савецкі міраж, што нават агентаў ГПУ прымаў за людзей, якім можна верыць, мала што не за сваіх прыяцеляў”* [1, с. 67].

У творы праўдзiва і па-мастацку змястоўна паказваецца, як пісьменнік становіцца чарговай ахвярай савецкіх службаў. Апавядаецца і пра допыты бязвінных ахвяр: *“Наогул, панавала цяжкая атмасфера недаверу. Праз усе гэтыя допыты праходзіла цэлая гама настрояў: ад іранічна-ветлага да бурнага са стуканнем кулаком па стале і пагрозамі...”* [1, с. 104]. Занатаваны ў кнізе ўспаміны і пра жыццё ў карцэры, расстрэлы: *“Ніколі наперад не кажуць, што вядуць на расстрэл. Толькі ў калідоры...”* [1, с. 98], і пра атмасферу ў бараку, пра ўмовы працы: *“Учачушыся, як мурашкі, за колы і буферы, за дошкі, што тырчаць, пхаем наперад цяжкія платформы. Нехта зваліўся са снежнае насы пад кола. Крык раздзірае наветра, пасля лаянка, пасля зноў цішыня, і чуваць толькі цяжкі подых колькі дзясяткаў людзей, якія напружваюць свае мускулы”* [1, с. 137]. Апісваецца Францішкам Аляхновічам “ИСО”, ізалятар, меры і спосабы пакарання ахвяр: *“Апрача вышэйшых было і ў самым Крамлі месца караў у адной з царкоўных вежаў, званае «Жордачкай». У неапальваным, як і на Сякірцы, памяшканні вязні сядзелі на высокіх лавах. Ногі не паходзілі да падлог, а віселі ў наветры. У такім палажэнні, з рукамі на каленах, людзі сядзелі на працягу цэлага дня, не маючы права гутарыць з суседам ды нават павярнуць галаву”* [1, с. 191] і шмат чаго іншага. На сумнавядомых Салаўках яго чакалі адно за адным пакаранні і выпрабаванні. Уся гэтая інфармацыя з'яўляецца дакументам, але ў творы Францішка Аляхновіча яна падаецца не ў выглядзе сухога факту, а па-мастацку апрацаванага і ацэненага самім аўтарам.

Францішка Аляхновіча па праву можна лічыць адным з пачынальнікаў дакументальна-мастацкай прозы ў беларускай літаратуры, таму яго кніга “У кіпцюрох ГПУ”, з'яўляючыся своеасаблівым дзённікам вязня ГУЛАГу, стала першым дакументальным сведчаннем у яго летапісе. Твор дапамагае лепш зразумець эпоху, а таксама светапогляд і жыццёвыя пазіцыі аўтара, які клапаціўся за свой народ, за сваю краіну і культуру.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Аляхновіч, Ф. У кіпцюрах ГПУ / Ф. Аляхновіч. – Мінск : Папурь, 2015.
2. Дакументальная аповесць Ф. Аляхновіча “У кіпцюрах ГПУ” як прысуд сталінізму. Вобраз апавядальніка ў творы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://allrefrs.ru/5-35972.html>. – Дата доступу: 23.03.2019.
3. Францішак Аляхновіч (1883–1944) [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://arhivinfo.ru/2-27139.html>. – Дата доступу: 23.03.2019.

ХВАН ДЖОН ХВА

КОРЕЙСКАЯ ПРЕССА В РЕТРОСПЕКЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Несмотря на то что листовки на «ханча» (китайские иероглифы, используемые в корейской письменности) начали появляться с началом правления династии Ли (эпоха Чосон, 1392–1897), появилась первая полноценная газета на корейском языке «Хансонсунбо» только в 1883 году. Выходит каждые десять дней тиражом всего 3 тыс. экземпляров. Правительственные чиновники были осведомлены о влиянии прессы на развитие и уровень образования граждан, поэтому сочли необходимым издавать газету. Газета Hanseong sunbo выходила недолго: в декабре 1884 года в Сеуле произошли этнические столкновения, в ходе которых были сожжены почти все типографии.

Через некоторое время появилась газета с почти идентичным названием Hanseong Jubo, но вскоре прекратила свое существование из-за банкротства издательства.

В 1896 году американец корейского происхождения Джа Пил открыл первую корейскую частную газету Dokripsinmoon («Свободная газета»). Это произошло, однако, благодаря частичной поддержке государства, которое выделило 4 тыс. вон. Газета выходила три раза в неделю и в основном публиковала соответствующую пропагандистскую информацию о независимости Республики Корея, серьезности патриотизма и экономическом развитии государства. С начала января 1897 года газета выходит на двух языках – корейском и английском. В то время в стране издавалось еще несколько газет, но их тираж был незначительным.

В 1910 году Республика Корея была колонизирована Японией, что стало толчком к следующему этапу развития журналистики. Все национальные издания были запрещены. К маю 1910 года в Корее проживало около 159 тыс. японцев, а к 1940 году их число увеличилось до 600 тыс. В основном они жили в крупных городах, таких как Сеул, Инчхон и Пусан. Право на публикацию газет было передано японским компаниям и частным лицам. В то время было много местной прессы, но в стране

было только три основных издания, каждое из которых издавалось на одном из официальных языков: японском, корейском и английском.

Корейские издатели, редакторы и журналисты подвергались преследованиям и репрессиям. Японские власти осуществляли контроль над корейским обществом не только физически, но и духовно, с помощью прессы, искусства и культуры.

Не поддавшись политике угнетения, национальное самосознание граждан захваченного государства не было сломлено, и в марте 1919 года началось национально-освободительное движение за независимость, в результате которого Япония пошла на определенные уступки. В частности, было разрешено выпускать и распространять газеты на корейском языке и для корейцев. В то же время все владельцы так или иначе зависели от японских властей. Иногда были те, кто хотел противостоять режиму, но их сурово наказывали.

С окончанием Второй мировой войны Корея распалась на две части. 10 мая 1948 года в южной части страны прошли парламентские выборы, а 31 мая вступил в должность первый президент Республики Корея Ли Сын-Мэн, что привело к военному противостоянию между Севером и Югом, а позже к появлению двух независимых государств – КНДР (Северная Корея) и Республики Корея (Южная Корея). Правительство Сына Человеческого продолжало свою милитаристскую политику, «левые» газеты были объявлены вне закона, полиция арестовала журналистов и издателей. В целом за этот период в Южной Корее было закрыто более шестидесяти газет.

Все эти потрясения еще больше повлияли на темпы развития южнокорейской журналистики. В 1960–1980 годах процесс ужесточения государственного контроля над СМИ продолжался, что привело к значительному снижению количества и качества газет, журналов, телеканалов и радиопередач. Несмотря на то что формально Республика Корея считалась демократическим государством, а свобода слова была провозглашена в Конституции, все южнокорейские СМИ до середины 1980-х годов подвергались цензуре и находились под постоянным контролем государственных институтов: за любое нарушение правил грозили серьезные штрафы и санкции. Но все же именно в это время произошло формирование современного медиарынка Республики Корея: в частности, появились первые крупные медиахолдинги.

В 1987 году в Сеуле начались массовые антиправительственные протесты. Правительство пошло на определенные уступки, заявив, что Республика Корея идет по пути демократии. Это привело к быстрому развитию коммерческой прессы – началу нового этапа южнокорейской

журналистики. Кроме того, летние Олимпийские игры в Сеуле в 1988 году сыграли важную роль в развитии института прессы и свободы слова.

В мае 1988 года два бывших журналиста из изданий «Донга Илбо» и «Чосун Илбо» создали оппозиционную газету Hankyoreh Shinmun. В то время правительственные цензоры присутствовали практически в каждой редакции, и все газеты публиковали практически одну и ту же информацию. Логотип газеты – озеро Смена и гора Баэкду (расположена на границе Северной Кореи и Китая) – четко обозначал ее антиправительственную направленность:

Новая газета продвигала независимость и левые идеи вместо того, чтобы слепо следовать проамериканской политике. Это была первая газета, которая полностью отказалась от ханча и использовала только хангыль (современную корейскую письменность): слова печатались слева направо, а не сверху вниз. «Ханкёре Синмун» не приняла философию свободного рынка и свободы личности. Газета раскритиковала «чеболей» (богатых), которые получили большие возможности для развития бизнеса.

Газета активно поддерживала права человека, которые в то время часто нарушались в Республике Корея на разных уровнях. Редакция даже пыталась говорить о Северной Корее, тем самым пытаясь наладить с ней отношения. Многие журналисты из других газет с радостью перешли в Hankyoreh Shinmun.

В то время в Республике Корея уже сформировалась медийная среда. Местные/региональные издания (районные, областные, городские) заняли в нем свою нишу. В то же время издатели таких газет и журналов были тесно связаны с местным руководством. Но, тем не менее, и сейчас региональная пресса играет значительную роль в формировании общественного мнения, помогает укрепить чувство единства корейской нации. Выражая общественное мнение в одном из небольших сообществ, региональная пресса дает людям возможность поделиться разными мнениями, идеями, формирует локальную структуру общения.

Исходя из этого, следует отметить, что корейская пресса (как и сама страна) прошла сложный и тернистый путь и только в конце 1980 – начале 1990-х годов смогла «цивилизованно» развиваться. С этого момента в Республике Корея начинается динамичное формирование рынка периодических изданий, в который в настоящее время входят центральная, провинциальная и местная пресса. Модель корейских газет довольно типична: объем 44–52 страницы, язык современный корейский (хангыль).

С 1990 года корейская журналистика, как уже отмечалось, получила некоторую свободу. Люди стали доверять средствам массовой информации, и, следовательно, число ежедневных газет увеличилось с 28 в 1980 году до 116 в 2002 году. К 2017 году в Республике Корея было

официально зарегистрировано 6500 периодических изданий (2000 еженедельных, 3300 ежемесячных и 1200 ежеквартальных). И это при том, что страна занимает первое место по чтению новостей в Интернете.

Кроме того, увеличился тираж трех национальных изданий (Chosun Ilbo, Donga Ilbo, Joongang Ilbo). На данный момент они составляют в среднем 2 млн экземпляров.

Chosun Ilbo – самая влиятельная газета в Южной Корее. Под ее началом находится не только ежедневная газета, но и еженедельный ежемесячный журнал, женский журнал, детские и спортивные газеты. Направление газеты очень консервативное, однако из-за своей сильной позиции они не всегда ведут проправительственную политику и привлекают множество известных людей в качестве авторов, что зачастую дает им преимущество в борьбе за аудиторию.

Joongang Ilbo является вторым по величине авторитетом среди корейских ежедневных газет. Раньше она принадлежала конгломерату Samsung, но теперь считается независимым изданием. Joongang Ilbo поддерживает дух свободной прессы и пытается привнести что-то новое. Деловые новости особенно популярны среди корейских читателей: у журналистов Joongang Ilbo всегда есть свой особый взгляд на определенные события в мире экономики и финансов. Тем не менее газета имеет большое влияние в политической среде. На президентских выборах 1997 года она открыто поддержала Ким Дэ Чжуна, кандидата от оппозиционных сил. В результате после окончания кампании владелец газеты Hong SOK Нуун был арестован, получил небольшой срок, но вскоре был выпущен под залог.

«Донга Илбо» – главный критик всего (от правительства до бизнеса), за что приобрела большую популярность у оппозиции. Газета независимая.

В стране есть специализированная и деловая пресса: 5 «толстых» журналов и 39 газет, наиболее популярными из которых являются авторитетные сеульские издания «Пусан Ильбо» и «Тэгу Дейли Мейл». Газеты на английском языке (The Korea Times и The Korea Herald) популярны в основном среди эмигрантов, особенно из США, которых в Южной Корее насчитывается более 37 тыс. Любопытно, что The Korea Times – это независимое издание, а The Korea Herald финансируется государством.

В Республике Корея есть только одно информационное агентство, транслирующее новости из-за рубежа, - информационное агентство Yonhap. В 1980 году во время реструктуризации системы СМИ правительство объединило несколько небольших агентств в одно и поставило под контроль двух национальных вещателей – KBS и MBC (теоретически под контролем государства).

Yonhap сотрудничает с такими агентствами, как AP, AFP, ИТАР-ТАСС, Kyodo и Xinhua. На данный момент у них 570 собственных корреспондентов в Корее и 60 за рубежом.

Информационное агентство Yonhap работает совместно с Asia News Network (ANN), которое является одним из крупнейших в мире медиа-сообществ. Итак, журналистика Республики Корея сегодня прекрасно сочетает в себе национальные особенности и современные технологии. Это характерно для любого сегмента южнокорейского общественно-политического пространства. В этом симбиозе традиционного и инновационного есть как плюсы, так и минусы.

Южнокорейский медийный рынок в основном подвержен нестабильности в стране из-за резкого развития экономики и постоянной военной угрозы с Севера.

В частности, свобода прессы формально существует, но практически ограничена всевозможными вторичными законами. Чтобы выжить, южнокорейским СМИ всегда необходимо искать компромиссы с государственными институтами, хотя в то же время нельзя сказать, что права журналистов в стране не защищены.

Специфика южнокорейской журналистики в целом заключается в наличии «здоровой дозы скептицизма по отношению к правительству, но пока государство финансирует медиапроекты, они (СМИ) готовы на многое закрывать глаза» (Ли Дж).

ХВАН ДЖОН ХВА

РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ И РЕСПУБЛИКА КОРЕЯ: ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И СОТРУДНИЧЕСТВО

В этом году исполняется 20 лет со дня установления дипломатических отношений между Республикой Беларусь и Кореей. Если сравнить этот период с человеческой жизнью, корейско-белорусские отношения достигли совершеннолетия. За последние 20 лет мы получили ценные достижения, которые принесли пользу как Республике Корея, так и Республике Беларусь.

Во-первых, Республика Беларусь и Корея открыли свои постоянные представительства, которые символизируют важность отношений между странами.

Во-вторых, Республика Беларусь и Корея продолжают сотрудничать в политической и культурной сферах. Каждый год обе стороны проводят различные культурные мероприятия, которые углубляют взаимопонимание

между двумя народами. Между Беларусью и Кореей было заключено около 20 межправительственных соглашений, семь из которых в настоящее время действуют. Кроме того, наши страны постоянно поддерживают друг друга на международной арене. Беларусь недавно оказала значительную поддержку Республике Корея после ряда провокаций со стороны Северной Кореи. И корейский народ благодарен за это.

В-третьих, Республика Беларусь и Корея нашли новые возможности для экономического сотрудничества в будущем. Наши страны обмениваются визитами деловых делегаций, экономических делегаций и торговых представителей для расширения торгово-экономического сотрудничества. Несмотря на то что объем торговли между Кореей и Беларусью составляет около 100 млн долларов, мы не должны пессимистично оценивать достигнутые результаты.

Усилия последних 20 лет стали своего рода «начальным капиталом» для развития бизнеса, эффект которого невидим в краткосрочной перспективе, но закладывает фундамент для долгосрочной деятельности.

В-четвертых, мы хотели бы отметить большую возможность сотрудничества между Беларусью и Кореей в области науки и техники. За короткое время прикладная наука и технологии Кореи пришли к развитию мирового уровня. Республика Корея показала свою удивительную способность превращать технологии в экономическую прибыль. Несмотря на это, хотелось бы сказать, что Корея должна сосредоточиться на укреплении фундаментальной науки и техники. Республика Беларусь славится высоким уровнем развития фундаментальной науки и техники и в то же время нуждается в ноу-хау и опыте, превращении таких знаний в экономическую прибыль.

Таким образом, преимущества республик дополняют друг друга и, следовательно, могут принести взаимную выгоду.

Не менее важно, что благодаря усилиям миссий наших стран за последние 20 лет корейский и белорусский народы лучше узнали друг друга. Нужно отметить, что корейцы узнают все больше о Беларуси. Считается, что самая важная миссия посла Республики Корея в Беларуси – популяризация Беларуси среди корейцев. Принимая во внимание стабильные дипломатические отношения, основу взаимовыгодного сотрудничества, географическую дистанцию между двумя странами и довольно короткую историю двусторонних отношений, отметим, что наши достижения заслуживают особого внимания.

Во-первых, обе нации обладают такими чертами, как миролюбие, искренность, честность и трудолюбие. Эти качества, а также чистота и порядочность связаны с белым. Корейцев с древних времен называли «белой нацией». Для корейцев белый был не только цветом одежды, но и

символом целостности и уважения к небу. Сегодня корейцы не часто носят белую одежду, но сохраняют «уайт-спирит». Беларусь также является белой страной по своему названию. Хотя никто не уверен в происхождении названия «Беларусь» от слова «белый», это правда, что белый цвет и связанные с ним значения имеют особое значение для белорусов.

Во-вторых, обе страны преодолели трудности, связанные с их географическим положением, и смогли превратить их в географическое преимущество. Расположение Кореи и Беларуси рядом с более крупными государствами требует, чтобы обе страны приложили все усилия для выживания в условиях высокой конкуренции.

В-третьих, помимо географического положения, Корея и Беларусь обладают преимуществом гармоничного существования различных культур на своей территории. Как отметил выдающийся политолог доктор Сэмюэль Хантингтон в своем знаменитом тезисе «Столкновение цивилизаций», Беларусь находится на границе, разделяющей западную (католическую и протестантскую) и восточную (православную) цивилизации. Корея также находилась под влиянием различных культур: китайских, кочевых азиатских племен и культур из-за рубежа.

В-четвертых, Корея и Беларусь не хватает природных ресурсов, но обе страны преодолели эту проблему благодаря наличию высококвалифицированного и трудолюбивого персонала.

Посольство Республики Корея планирует провести ряд культурных мероприятий в честь 20-летия установления корейско-белорусских дипломатических отношений.

В июне 2019 года группа корейских артистов примет участие в концерте, сочетающем традиционное и современное искусство. В октябре 2019 года команда корейских спортсменов по тхэквондо посетит Беларусь и представит свои показательные выступления, в которых сочетаются тхэквондо и танцы.

Чтобы должным образом отпраздновать 20-летие установления дипломатических отношений между Республикой Беларусь и Кореей, посольство Кореи планирует провести фестиваль корейского кино, чемпионат по тхэквондо. Посольство хотело бы познакомить белорусов с высоким качеством и неповторимым колоритом корейского кино, и я уверен, что белорусы лучше познакомятся с Кореей, когда им понравится смотреть корейские фильмы, которые популярны не только на Ближнем Востоке, но и даже в некоторых европейских странах.

Посольство Кореи также предпринимает усилия, чтобы сделать Беларусь более известной в Корее. В прошлом месяце команда корейской образовательной телевизионной системы EBS посетила Беларусь в течение 19 дней и снимала достопримечательности Беларуси и повседневную

жизнь белорусов. Этот фильм демонстрировался в Корее в течение четырех дней, с 30 марта по 3 апреля. Учитывая, что EBS является влиятельным средством массовой информации в корейском обществе, считается, что показ этого фильма позволит корейцам узнать больше о Республике Беларусь. В связи с этим нельзя не затронуть тему сотрудничества в области информационных технологий между Республикой Беларусь и Кореей.

Как известно, Корея является одной из самых развитых стран в области информационных технологий. Корея гордится самой высокой скоростью в Интернете. Значительный объем работы в Корее в сферах бизнеса, государственной службы, финансовых транзакций, образования и государственного управления осуществляется на основе компьютерных и интернет-технологий.

Выполнение работ на основе интернет-технологий позволило повысить прозрачность и эффективность операций. В дополнение к внедрению внутренних систем правительство Кореи стремится делиться своими информационными технологиями и ноу-хау с другими странами.

Принимая во внимание тот факт, что в Беларуси имеется развитая информационная инфраструктура, такая как высокоскоростной Интернет, мы знаем, что информационные технологии являются той областью, в которой Республика Беларусь и Корея могут расширять сотрудничество.

Электронное правительство является ярким примером корейского опыта в области информационных технологий. По данным ООН, правительство Кореи дважды подряд занимало лидирующие позиции в использовании электронного правительства – в 2017 и 2018 годах.

В последнее время Корея и Беларусь активно сотрудничают в обмене ноу-хау и опытом электронного правительства.

Сеть и компьютеризированная государственная система будут ускорять сотрудничество между Республикой Беларусь и Кореей. В частности, интернет-технологии позволят Корее и Беларуси преодолеть географическое расстояние между двумя странами.

В. ШПАРЛО

ИСТОРИЯ РАДИОВЕЩАНИЯ НА БРЕСТЧИНЕ И «РАДИО БРЕСТ»

Современная система средств массовой информации широка и разнопланова. Сегодня у людей есть возможность получать информацию не только из печатных изданий, но и при помощи телевидения, сообщений интернет-СМИ, информагентств, RSS-рассылки. При этом значимое место в информировании населения занимает такой вид СМИ, как радио.

По данным социологического ежегодника «Беларусь в зеркале социологии», в 2015 году отмечалось снижение численности граждан, используемых традиционные СМИ (телевидение, радио, прессу) в качестве источника информации [1, с. 120]. При этом в большей степени сократилась аудитория печатных СМИ и радио, в меньшей – телевидения. Уже в 2016 году отмечается прирост востребованности традиционных СМИ, особенно радио и Интернета [2, с. 110]. Данная тенденция неустойчива, однако радио продолжает занимать третье место в рейтинге источников информации, из которых граждане получают интересующую информацию о событиях в стране и за рубежом.

Радио сегодня в значительной степени отличается от того, которое было в самом начале его развития и, естественно, от советского радио.

«История радио берет свое начало в XIX веке. 25 апреля (7 мая) 1895 года русский ученый Александр Попов озвучил доклад и продемонстрировал прибор “грозоотметчик”. Изобретатель высказал уверенность, что в скором времени можно будет без проволоки передавать сигнал на расстояние. 7 мая в ряде постсоветских стран отмечается как День радио» [3, с. 42].

История белорусского радио начинается на 30 лет позже – 15 ноября 1925 года. Именно в этот день Минская радиостанция начала свое вещание. «Регулярное радиовещание в нашей стране началось с трансляции митинга, в котором участвовал председатель Совнаркома Иосиф (Язэп) Адамович» [3, с. 44]. Первыми формами радиопередач были радиогазеты: дикторами начитывались сообщения из различных печатных СМИ. Потому названия радиогазет соответствовали названиям газет, сообщения из которых зачитывали. В эфир регулярно выпускались программы «Международный отдел», «За большевистские темпы», «В рабочий полдень», «Красноармейская газета» и др. Появились передачи для разных категорий слушателей: «Белорусская деревня», «Красная смена», «Пионер Беларуси», передавались выступления членов литературного объединения «Молодняк» [4]. Долгое время радио доходило до слушателей посредством проводной сетки. Для приема программ выпускались радиоприемники, которые способны были транслировать как одну, так и несколько программ.

История брестского радио начинается еще до Великой Отечественной войны – 3 января 1940 года. Именно в этот день был открыт счет Брестского областного отдела радиофикации и радиовещания. После окончания войны в городе стало работать Брестское областное радио, «которое организовали в областном центре сразу в день его освобождения, 28 июля 1944 года» [5]. В то время эфир ограничивался 30 минутами в день и проводился через Минскую радиостанцию. В эфир передавались сообщения об актуальных событиях Бреста и области. Уже в 1948 году комитет радиовещания получил первый магнитофон для записи эфиров.

Его можно было перевозить. Благодаря этому, появилась возможность вести запись не только в студии, но и на улице, в другом помещении – там, где имелась электроэнергия.

В 1953 году появилось новое подразделение – отдел радиоинформации, который подчинялся управлению культуры Брестского облисполкома. В 1961 году был открыт брестский телерадиоцентр, где и разместилось радио [6]. В 70-е годы объем эфира увеличился. Брестское радио выходило к слушателям дважды в день объемом один час: утром по 20 минут (с 6:00 до 6:20) и вечером по 40 минут (с 18:00 до 18:40). Позже время вещания еще больше увеличилось: вечером Брестское областное радио стало выходить целый час – с 18:00 до 19:00, утренний эфир по-прежнему остался 20-минутным, но был смещен на 6:40.

«Последнее десятилетие XX века было ознаменовано коренными изменениями в системе радиовещания. Сложившаяся за многие годы структура советского радио рухнула, наступила эпоха демонополизации эфира и становления нового для Беларуси коммерческого радио – FM-станций, вместе с которыми появились такие понятия, как “формат”, “ди-джей”, “плей-лист” и т. д. Возникла конкурентная борьба за слушателя, начал формироваться радиорынок» [7, с. 91–93]. Самой первой радиостанцией, которая стала вещать в FM-пространстве Беларуси, было «Радио Би-Эй» (24 марта 1993 года). В 2000-х появляются и региональные FM-станции.

«Радио Брест» ведет свою историю с 15 мая 2002 года. В этот день на ультракоротких волнах в диапазоне 69,68 «Радио Брест» впервые вышло в эфир. Именно с этого времени вещание на брестском радио перестало носить чисто информационную функцию. Оно стало еще и развлекательным, поскольку появились ди-джеи прямого эфира. Первой программой как раз и было пятичасовое развлекательное шоу. Появление нового радио вовсе не означает, что Брестское областное радио прекратило существование. Оно по-прежнему, вплоть до 2015 года, выходило в таком же формате (утром и вечером) через проводную сеть на базе Первого национального канала Белорусского радио.

Возможности FM-вещания позволили увеличить объем эфира. 16 сентября 2003 года, почти через год после появления в УКВ-пространстве, «Радио Брест» перешло в FM. Оно стало вещать на волне 104,8 FM в Бресте, 101.1 FM в Барановичах, 104.2 FM в Дрогичине, 94.6 FM в Пинске, 105.6 FM в Пружанах и 102.5 FM в Столине. Объем эфира составил уже не 16, а 23 часа в сутки, а позже радио перешло и вовсе на круглосуточное вещание.

Сегодня «Радио Брест» – это одно из подразделений телерадиокомпания «Брест» – крупнейшего вещателя в Брестском регионе. В струк-

туру ТРК «Брест» входят также телеканал «Беларусь 4 Брест» и радио «Город FM». Первый – региональный – телеканал начал вещание 15 декабря 2015 года. Радио «Город FM» – брестская городская радиостанция. Волна вещания – 97,7. В основе эфира – городские новости, афиша, спорт и хиты 1970–1990-х годов. Что касается «Радио Брест», то его вещание сегодня обеспечивают два отдела – производства программ (сюда входят ди-джеи прямого эфира) и отдел новостей, либо служба информации (сюда входят новостники).

Выпуски новостей на «Радио Брест» выходят как по будням, так и по выходным. По будням 15 выпусков – в начале каждого часа, начиная с 7:00 и до 21:00. В выходные выпусков меньше – 10, и выходят они каждый час с 9:00 до 18:00. С понедельника по пятницу в 10:00 редакторы отдела новостей готовят выпуск спортивных новостей. В нем корреспонденты «Радио Брест» стараются рассказывать не только о новостях спорта мира и страны, но и о спортивных событиях региона. В 12 и 15 часов в будние дни, а также в 12:00 в воскресенье выходят выпуски «Региональных новостей». Это новости районов Брестской области. Готовятся они на основе информационных сообщений, заранее присланных на «Радио Брест» корреспондентами районных газет.

В будний день над выпусками новостей редакторы трудятся в две смены. Если редактор отдела работает в первую смену, то он готовит выпуски новостей с 10:00 до 15:00. Если во вторую, то с 16:00 до 21:00 и утренние выпуски новостей (с 7:00 до 9:00). В выходные дни над выпусками в течение дня работает один редактор.

Кроме информационного вещания на «Радио Брест», редакторы отдела новостей занимаются и наполнением эфира радио «Город FM»: готовят выпуски новостей (каждый час по будням с 8:30 до 18:30), программы «Актуальное интервью», «Новости спорта», «Тысячагоддзе» и др. Также отдел новостей занимается подготовкой ряда аналитических, информационных и познавательных программ, сюжетов для «Першага нацыянальнага канала Беларускага радыё» и канала «Культура». Среди них интервью, беседы, корреспонденции, репортажи, комментарии и обзоры.

Во второй отдел – производства программ – входят ди-джеи прямого эфира. Вещание «Радио Брест» традиционно разделяется на несколько блоков. По будням это утренний (с 7:00 до 11:00), дневной (с 12:00 до 15:00) и вечерний – драйв-тайм (с 16:00 до 19:00) – эфиры. В выходные дни выходит только час приветов и поздравлений (с 14:00 до 15:00). Все эти эфиры и наполняют ди-джеи. На них завязана вся сетка вещательного дня. Они подают актуальную и интересную информацию в формате «новость + комментарий». Они же берут на себя роль интервьюеров, когда

приходят гости. Различные розыгрыши, развлекательные и познавательные рубрики – все это «на плечах» ведущих прямого эфира.

Что касается музыкальной составляющей эфира, то «Радио Брест» позиционирует себя как молодежное популярное радио. Эфир наполняют композиции самой свежей поп-музыки. В своей работе радиостанция стремится многопланово освещать события области и в то же время быть попутчиком в дороге, советчиком и даже собеседником.

Таким образом, «Радио Брест» сегодня – это ведущее радио области, продолжатель традиций Брестского областного радио. Дальнейшее развитие радиостанции видится в увеличении объема вещания, к примеру в выходные дни, а также в появлении новых тематических программ, интересных самой широкой аудитории.

Список использованной литературы

1. Республика Беларусь в зеркале социологии : сб. социол. исслед. за 2015 г. / Информ.-аналит. центр при Администрации Президента Респ. Беларусь. – Минск, 2016. – 212 с.
2. Республика Беларусь в зеркале социологии : сб. социол. исслед. за 2016 г. / Информ.-аналит. центр при Администрации Президента Респ. Беларусь. – Минск, 2017. – 208 с.
3. Асновы тэлерадыёжурналістыкі : вучэб.-метаад. комплекс / В. М. Смаль ; БрДУ імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2017. – 90 с.
4. История Первого национального канала Белорусского радио [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://radio1.by/o-kanale/history/index.php>. – Дата доступа: 17.12.2018.
5. Шапран, Ю. Звучало окрест: «Говорит Брест!» [Электронный ресурс] / Ю. Шапран. – Режим доступа: <http://www.bvn.by/news/obshestvo/2871-1-r/>. – Дата доступа: 17.12.2018.
6. История телерадиокомпании «Брест» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.trkbrest.by/history.html>. – Дата доступа: 17.12.2018.
7. Лебедева, А. Радиовещание Беларуси последнего десятилетия XX века / А. Лебедева // Журналістыка-2011: стан, праблемы і перспектывы : материалы 13-й Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 90-летию БГУ, 8–9 дек. 2011 г. – Минск : БГУ, 2011. – 435 с.

Н. ШЭМЕТ, І. ПАТАПЧУК

ГІСТОРЫЯ НАВАГРАДСКАГА КНЯСТВА Ё ЛЮСТЭРКУ ІМЕНАСЛОВУ РАМАНА ГЕНРЫХА ДАЛІДОВІЧА “КЛІЧ РОДНАГА ЗВОНА”

Раман Генрых Далідовіча пераносіць нас у XIII стагоддзе, у лёса-вызначальны перыяд нашай мінуўшчыны, калі зараджалася магутная бела-

руская дзяржава з цэнтрам у Навагародку. Пісьменнік здолеў даказаць, што беларуская даўніна цікавая і захапляльная, што ў нашай гісторыі ёсць моманты, якія прымушаюць сціскацца сэрца ад гонару і павагі. Узнавіць тагачасную гістарычную атмасферу дазваляе выкарыстанне ў творы розных разрадаў уласных імёнаў (антрапонімаў, тапонімаў, тэонімаў і інш.), якія фарміруюць анамастычную прастору мастацкага твора. Праз увядзенне ў тэкст старажытных онімаў розных разрадаў аўтар стварае шырокую панараму жыцця нашых продкаў, перадае інфармацыю аб культуры і характары светаўспрымання беларусаў XIII стагоддзя.

Цэнтральнае месца ў анамастычнай прасторы мастацкага тэксту займаюць імёны людзей – антрапонімы, якія з’яўляюцца самым старажытным складнікам анамастычнай лексікі. Значную частку антрапанімікону складаюць імёны рэальных гістарычных асобаў. Гэта онімы-сучаснікі, якія адпавядаюць асноўнаму часу дзеяння твора. У іх лік увайшлі найменні валадароў тагачасных дзяржаў свету (князёў Міндоўга, Войшалка, Таўцівіла, Эдзівіда, Траняты, Ізяслава Навагародскага, Данііла Галіцкага, Яраслава Уладзіміраўскага, Брачыслава, Міхаіла Чарнігаўскага, венгерскага караля Бэлы, татара-мангольскіх каганаў Кацяна, Батыя, Чынгісхана), палкаводцаў (венгерскага палкаводца Фільнія, рыцара ордэна Святой Марыі Альфрэда фон Штумпенхаўзена), рэлігійных дзеячаў (біскуп Наваградскага княства Кірылы), пісьменнікаў таго часу (Гартмана фон Аўэ, Вільфрама фон Аўшэнбаха, Готфрыда Страсбургскага).

Дынамізм рамана дасягаецца за кошт звароту Г. Далідовіча да старонак мінулага Наваградскай зямлі і іншых дзяржаў свету. Таму ў моўную тканіну твора арганічна ўплятаюцца імёны-рэтраспекцыі, якія належаць перыяду, што папярэднічае часу асноўнага дзеяння. Гэта імёны валадароў сусветных дзяржаў і пісьменнікаў далёкага мінулага: Уладзімір Манамах, Генрых Набожны, Усяслаў Чарадзеі, Фрыдрых II Гогенштаўфен, Аляксандр Македонскі, Даніла Заточнік.

Згодна з традыцыяй таго часу, асабовыя імёны палітычных дзеячаў ужываюцца ў некалькіх фармальных разнавіднасцях. Так, на старонках твора мы сустракаем некалькі варыяцый імені галіцка-валынскага князя. У вытрымках са старажытнарускіх грамат ужываецца царкоўнаславянская форма асабовага імя правіцеля: “Доколе будешь аки песь? Пошто землю Даниила повоевал, с тестем своим угорьским Перемышль отъял?” [1, с. 200]. У гутарках князя з палпачнікамі выкарыстана ўсходнеславянская форма імені, у якой адлюстроўваецца спрашчэнне групы галосных – Даніла. А ў маўленні ўгорскага палкаводца Фільнія гучыць заходне-еўрапейская форма оніма – Даніэль.

У рамане знаходзіць адлюстраванне і старажытная традыцыя змены ўласнага імені, што, паводле даўніх вераванняў, мяняе сутнасць і лёс

чалавека: “Усе з захапленнем і жахам расказвалі пра Тэмучына – былога бедняка, раба, але смелага, разумнага, справядлівага і ў той жа час бязмежнага ў жорсткасці чалавека, які стаў вялікім каганам Чынгісханам. Ён не толькі здолеў сабраць усю мангольскую сілу, падакляраваць суродзічам не многа і не мала, а пашу ва ўсім свеце, але кіўком аднаго пальца змусіў іх даверліва і паслухмяна згарнуць шатры, ускочыць на коней і паімчацца з запаснымі табунамі за ім, Трасуном Сусвету” [1, с. 100]. Так, набыццё бедняком імені Чынгісхан, якое сімвалізуе прыналежнасць да саслоўя правадыроў дзяржавы і высокапастаўленых воінаў, змяніла лёс асобы.

На старонках твора сустракаецца такі складнік антрапанімічнай лексікі, як імя па бацьку, або патронім, што ўзыходзіць да старажытнага наймення, якім называлі чалавека па імёнах яго продкаў па мужчынскай лініі. Гэтыя антрапонімы выкарыстоўваліся для называння прадстаўнікоў высокіх саслоўяў – князёў: Уладзімір Святаслававіч, Расціслаў Міхайлавіч, Даніла Раманавіч. У склад антрапанімічных формул найменняў князёў ўваходзілі таксама іх празванні паводле мясцовасці, валадарамі якіх яны былі, напрыклад: Міхаіл Чарнігаўскі, Конрад Мазавецкі, Даніла Галіцкі.

У творы Г. Далідовіча знаходзіць адлюстраванне традыцыя ўжывання побач з асабовымі імёнамі сусветных валадароў празванняў-мянушак – трапных характарыстык велічы і магутнасці князёў і палкаводцаў. Так, побач з іменем Батый згадваецца мянушка кагана – Заваёўнік Сусвету, Чынгісхан мае мянушку Трасун Сусвету. Міндоўга ворагі акрэсліваюць празваннем-характарыстыкай Мацёры Воўк. І ў гэтым імені сцвярджаецца далучанасць літоўскага князя да традыцый князёў з роду Ваўкоў, у спадчыну ад якіх Міндоўг (Мацёры Воўк) атрымлівае новае княства. У такіх спадчынных характарыстычных празваннях знаходзіць адлюстраванне раннеславянскі татэмізм – вера ў боскасць жывёлаў, якія лічыліся продкамі сям’і, роду: “Воўк невялікі, але разумны, хітры і люты звер. Ён не чапае зубра, мядзведзя, але і іх змушае лічыцца з ім. Абкладае з іншымі Ваўкамі і збівае з ног лася, каня і дзіка. Якраз такімі былі нашы далёкія продкі – неўры, велеты-волаты, якія пакланяліся найперш ваўку, насілі воўчыя скуры, а ў баях начэплівалі на твар воўчыя зяпы. Вялікімі Ваўкамі былі мае родзічы – няшчасны Рагвалод, грозны і славуты Усяслаў Чарадзеі. Таму я ніколі не скарджуся, нават ганаруся, калі мяне называюць Ваўком ці Ваўкалакам: я пакланяюся гэтаму зверу, бо мушу жыць так, як жыў, жыве і будзе жыць тут ён – гаспадар гэтага краю” [1, с. 202].

Імёны персанажаў, створаных фантазіяй аўтара, адлюстроўваюць мадэлі наймення, якія бытавалі ў тагачаснай беларускай культуры. У XIII стагоддзі на Беларусі суіснавалі паганства і хрысціянства. Таму для наймення персанажаў выкарыстоўваюцца язычніцкія і каляндарныя (хрысціянскія) онімы. Напрыклад, захавальнік пячаткі і дворскі князя Данііла

носяць праваслаўныя імёны Кірыла і Андрэй. Язычніцкія імёны з’яўляюцца сацыяльна характарыстычнымі. Прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў (Усяслаў, Праміслава, Звеніслава, Міраслаў, Расціслаў, Баляслаў, Мсціслаў, Дабраслава, Святаслаў, Міраслаў і Любамір) носяць двухасноўныя імёны-кампазіты. Адлюстравана ў рамане і старажытная традыцыя надання дзіцяці імені знакамітага чалавека. Такое імя, на думку нашых продкаў, забяспечвала будучую шчаслівую долю. Так, навагародскі ваявода пры нараджэнні атрымаў імя славутага полацкага князя, стваральніка магутнай дзяржавы Усяслава, і гэта прадвызначыла лёс мудрага палітычнага дзеяча. Падобна да князя-ваўкалака, ваявода Усяслаў праз вайсковыя подзвігі, мудрагелістыя палітычныя хады і нават кампрамісы ўмацоўвае Навагародскае княства, спрыяючы стварэнню моцнай незалежнай дзяржавы. Дворскі галіцка-валынскага князя Данііла так характарызуе Усяслава: “Аспід ты, Усяслаў! Як і твой цёзка, полацкі князь Усяслаў! Я добра ведаю: не зусім выпадкова ты так шануеш таго. Не лік Уладзіміра Святаславіча альбо Уладзіміра Манамаха, а якраз лік «Чарадзея» на сцяне тваёй святліцы. Ты найперш шануеш таго ваўкалаку за тое, што ён хітрасцю і вераломствам вывеў Палацеск з-пад улады Кіева. Табе мілая гэтая ідэя” [1, с. 25]. Імёны прадстаўнікоў ніжэйшых саслоўяў ствараюцца на базе агульных назоўнікаў: найменняў птушак (Голуб), слоў – характарыстык знешнасці, роду дзейнасці і характару чалавека (Бялян, Хвал, Лоў), найменняў бостваў (Купаліна), назваў пабудоў (Вежа). Некаторыя прадстаўнікі ніжэйшых саслоўяў названы размоўна-бытавымі формамі хрысціянскіх імёнаў: Цішук, Любка, Сымон, Гаўрыла, Мікула, Марыля і інш. Імёны персанажаў могуць набываць у кантэксце твора дадатковую сэнсавую нагрузку. Так, невыпадкова прыгажуня, якая стала другой жонкай ваяводы Усяслава, носіць гаваркое імя Любка. Онім характарызуе гераіню, якая рэалізуе адвечнае прызначэнне жанчыны кахаць і быць каханай, асвятляючы жыццё дарагога чалавека шчырым, чыстым пачуццём: “Любка!.. Якое слаўнае імя далі табе бацькі! Каб ты ведала, як ты мне любая! Ведай, уладарка мая, я не вытрымаю, ты мяне загубіш, калі адвернешся! Любка! Люба! Любоў!” [1, с. 120]. Да антрапонімаў гэтага тыпу можна аднесці імя вялікага і моцнага ахоўніка паселішча Ірвідуба. Такім чынам, антрапонімы з’яўляюцца адным з найважнейшых сродкаў стварэння ў рамане Г. Далідовіча каларыту даўніны.

Пагружэнне ў атмасферу мінуўшчыны адбываецца таксама дзякуючы ўжыванню ў рамане ўстарэлых геаграфічных назваў. Устарэлыя тапонімы, выкарыстаныя пісьменнікам, можна падзяліць на наступныя групы. Па-першае, гэта археонімы – устарэлыя ўласныя імёны з’яў, якія існавалі раней і існуюць зараз. У іх ліку выдзяляюць уласна лексічныя археонімы – устарэлыя імёны, на змену якім прыйшлі онімы з другой

асновай, напрыклад: Гара, Гарбы (Карпаты), Іціль (Волга), Буіды (Іран), Варажскае мора (Балтыйскае мора). Пісьменнік выкарыстоўвае фанетычныя і фанетыка-словаўтваральныя археонімы, якія адрозніваюцца ад сучасных найменняў асобнымі гукамі ці словаўтваральнымі афіксамі, напрыклад: Услонім (Слонім), Каро (Карэлія), Менеск (Мінск), Лучаск (Луцк), Палацеск (Полацк), Яраслаў (Яраслаўль).

Яшчэ больш яркімі знакамі мінулай эпохі з'яўляюцца гістарыёнімы – назвы дзяржаў і дзяржаўных саюзаў, якія распаліся: Залатая Арда, Вялікае княства Наваградскае, Індыйскае царства, Жамойць (гістарычная і этнаграфічная вобласць на захадзе Літвы), Куявія (Польскае княства), Мазовія (гістарычная вобласць Польшчы ў сярэднім цячэнні Віслы і ніжнім цячэнні Нарава і Буга), Дзяволтва (гістарычная балцка-літоўская вобласць у цэнтральнай і паўночна-заходняй мясцінах сённяшняй Беларусі), Уладзіміра-Суздальская Русь, Рушкавічы (гістарычная назва зямель, якія знаходзіліся па суседстве з Турава-Пінскай зямлёй).

Бачанне чалавекам XIII стагоддзя свету перадаецца праз ужыванне на старонках гістарычнай прозы тэонімаў – найменняў як хрысціянскага Бога і святых (Усявышні, Хрыстос, Ілля, Варвара, Мікола), так і шматлікіх язычніцкіх багоў і духаў: Зюзя, Ярыла, Жыжаль, Пярун, Багнік, Балотнік, Дамавік, Лясун, Змей, Ляля, Цёця.

Як бачым, уласныя імёны розных разрадаў з'яўляюцца неад'емным кампанентам мовы гістарычнага рамана Г. Далідовіча, дапамагаючы пісьменніку перадаць не толькі падзеі, але і дух далёкага XIII стагоддзя.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Далідовіч, Г. Кліч роднага звона : раман апавядання, мініяцюры / Г. Далідовіч. – Мінск : Юнацтва, 1997. – 386 с.

Т. ЯЦКЕВИЧ

ЧЕРТЫ РОМАНА ВОСПИТАНИЯ В РОМАНЕ М. ПЕТРОСЯН «ДОМ, В КОТОРОМ...»

Жанровая природа романа М. Петросян «Дом, в котором...» представляет собой синкретичную систему. Один из генологических аспектов, значимых для понимания данного произведения, – это черты романа воспитания, романа становления, или воспитательного романа. Его содержанием является психологическое, нравственное и социальное формирование личности главного героя.

М. М. Бахтин, русский философ, теоретик европейской культуры и искусства, в своей работе «Роман воспитания и его значение в истории

реализма» дает следующее определение роману воспитания: «Сам герой, его характер становятся переменной величиной в формуле этого романа. Изменение самого героя приобретает сюжетное значение, а в связи с этим в корне переосмысливается и перестраивается весь сюжет романа. Время вносится вовнутрь человека, входит в самый образ его, существенно изменяя значение всех моментов его судьбы и жизни. Такой тип романа можно обозначить в самом общем смысле как роман становления человека» [1, с. 211–212].

Также этот ученый предлагает классификацию типов романа становления на основе категории степени освоения реального исторического времени [1, с. 212–214]:

1. Становление в идиллическом времени, имеющее циклический характер. Это путь человека от детства через юность и зрелость к старости с раскрытием всех тех существенных внутренних изменений в характере и воззрениях человека, которые совершаются в нем с изменением его возраста.

2. Тип циклического становления, которому характерно изображение мира и жизни как опыта, как школы, через которую должен пройти всякий человек и вынести из нее один и тот же результат – протрезвление с той или иной степенью скепсиса и резиньяции. Это путь от юношеского максимализма к зрелому практицизму.

3. Биографический и автобиографический тип становления, в котором отсутствует цикличность. Становление здесь является результатом всей совокупности меняющихся жизненных условий и событий, деятельности и работы. Создается судьба человека, создается вместе с ней и он сам, его характер.

4. Становление, в основе которого лежит определенная педагогическая идея. Это дидактико-педагогические романы, в которых изображается педагогический процесс воспитания в собственном смысле слова.

5. Разновидность романа, где становление человека дается в неразрывной связи с историческим становлением, т. е. личность развивается вместе с эпохой.

Главные герои романа «Дом, в котором...» – брошенные родителями дети-инвалиды, но каждый из них живет особенной, насыщенной, яркой жизнью. М. Петросян тонко описывает их переживания, страхи, проблемы, эмоции, показывает их первую любовь и изменения, происходящие внутри них. Эта книга про взросление, детство и юность, о становлении героев.

Необходимо отметить, что художественный мир романа «Дом, в котором...» довольно сложен, построен на наложении примет фантастического и реального. Подобная модель хронотопа характерна для романа воспитания. Место действия характеризуется наличием различных

«локаций»: Наружность – Дом – Изнанка – Лес, помимо которых существуют также альтернативные круги – это другие жизни и реальности.

Категория времени в романе М. Петросян также подразделяется на несколько составных частей:

– время на момент повествования, условно его можно назвать «реальным»;

– интермедии, где повествование смещается на шесть лет назад, когда герои романа были младшеклассниками. Интермедии вводят читателя в прошлое, помогают проследить жизненный путь персонажей и являются важной частью повествования;

– альтернативное время на Изнанке. Побывав там впервые, один из героев провел на Изнанке шесть лет, в то время как в Доме прошел всего месяц;

– альтернативное время на альтернативных кругах.

Все герои романа формально проходят один и тот же путь в своем становлении: появление и адаптация в доме-интернате – взросление в нем же – выбор Наружности, Изнанки или переход на другой круг.

На первом этапе происходит знакомство каждого героя с Домом: распределение в определенную группу, которая в этом интернате называется «стая», встреча с сестайниками, получение клички, первичная социализация. Одни персонажи попадают в Дом в раннем детстве, другие – уже в подростковом возрасте. Старожилы Дома имеют больше авторитета, и, как следствие, легче адаптированы к окружению. На данном этапе закладываются основы личностных особенностей, которые в будущем определяют место персонажа в Доме.

Второй этап характеризуется принятием или непринятием персонажа Домом, продолжением процессов социализации и самопознания и, как правило, сменой клички. Герои перераспределяются в новые стаи, в каждой из которых появляется свой вождь. Постепенно персонажи становятся старшеклассниками и готовятся к важнейшему, третьему этапу становления: уйти в Наружность, перейти на Изнанку или же на другой круг. Выбор зависит в равной степени и от индивидуальных качеств героя, и от того, принял ли его Дом. Причем правильного выбора не существует: у каждого персонажа свой путь, обусловленный его жизненным опытом. Уйти в Наружность способны далеко не все: увидев «магическую» сторону Дома и осознав, что Дом принял их, повзрослевшие персонажи не видят смысла в попытках познать изначально враждебный к ним мир.

Из этого следует, что «Дом, в котором...» относится ко второму типу романа становления по классификации М. М. Бахтина. Герои романа существуют вне связи с реальным историческим временем и эпохой. Их становление циклично по двум причинам. Первая причина заключается

в параллельном существовании различных пространственно-временных кругов. Вторая же состоит в том, что все персонажи, попадая в Дом, вынуждены проходить одни и те же этапы на пути взросления, целью которых является социализация и самопознание личности. В итоге им предстоит сделать выбор: какая же из реальностей более реальна. Этот выбор проявляет прагматическую, или идеалистическую, систему взглядов персонажа.

Таким образом, саморазвитие, формирование мировоззрения и убеждений, получение определенного статуса в социуме, процесс трансформации наивного сознания в критическое – неотъемлемые элементы данного жанра.

Список использованной литературы

1. Бахтин, М. М. Роман воспитания и его значение в истории реализма / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин ; сост. С. Г. Бочаров. – Изд. 2-е. – М. : Искусство, 1986. – С. 199–249.